

СЕРАФИМИТЕ*

МОНИ АЛМАЛЕХ

Разглеждането на *серафимите* към макросветлото червено се налага по няколко важни причини.

Първо – ясната словообразователна връзка на името *серафим* שְׂרָפִים [серафѝм] с думите *нека* (в огън) שָׂרַף [сарàф], *огън* שָׂרַף [сарàф], *печене, изгаряне, горене*; *огън* שְׂרָפָה [срефà]; *изпичане, изгаряне, горене* מִשְׂרָפָה [масрефà].

Това са често използвани думи още от първите пет книги на Стария завет. Първата употреба е в Битие, 11:3, когато се строи Вавилонската кула. Глаголът *изпечем* נִשְׂרָפָה [нисрефà] е с форма от постройка НИФАЛ, а *огънят* е обозначен от думата שְׂרָפָה [срефà].

Битие, 11:3

“Estir” И рекоха си един на друг: Елате, да направим тухли и да ги изпечем в огъня. Тухли употребяваха вместо камъни, а смола употребяваха вместо кал.

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ הֲבָה נִלְבְּנָה לְבָנִים וְנִשְׂרָפָה לְשֻׂרָפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְבְּנָה לְאֶבֶן וְהַחֲמֹר הָיָה לָהֶם לְחֵמֶר: WTT Genesis 11:3

Английските преводи наричат *да ги изпечем в огъня* „да ги изпечем докрай” *burn them thoroughly*, което дава ясна представа за силата на огнените неща, свързани с корена *Шин-Рейш-Фе* שָׂרַף.

KJV Genesis 11:3 And they said one to another, Go to, let us make brick, and **burn them thoroughly**. And they had brick for stone, and slime had they for mortar.

Септуагинта използва за *изпека* и *огън* думи от различни корени:

LXT Genesis 11:3 καὶ εἶπεν ἄνθρωπος τῷ πλησίον δεῦτε πλινθεύσωμεν πλίνθους καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρί καὶ ἐγένετο αὐτοῖς ἡ πλίνθος εἰς λίθον καὶ ἄσφαλτος ἦν αὐτοῖς ὁ πηλός

πυρί – *огън*

ὀπτήσωμεν – *нека месо, варя във вода на огън; нека тухли или глинени съдове*

Второ – от същия корен *Шин-Рейш-Фе* שָׂרַף – се образува лексемата за отровни змии, наричани в текста *горителни змии* שָׂרָף [сарàф]. Те са обитатели на Близкия изток, а в Числа, 21 са изпратени като Божие наказание на евреите, „излезли от търпение в душата си” в мъчния Изход от Египет. В пряка връзка с това наказание на евреите е едно особено интересно от гледна точка на монотеизма указание на Бог към

* Тази текст е елемент от монографията "Названия за макросветло-макрочервено в Стария завет – сравнително-типологичен анализ върху иврит и български език", която е част от колективния проект "Съпоставително-типологичен анализ на лексиката в родствени и неродствени езици (върху материал от български, руски, сръбски, чешки, френски, английски език и иврит)" (2005-2008) на Секцията за съпоставително изследване на българския език с други езици, Институт за български език – БАН. Рецензент ст.н.с. д-р Максим Стаменов.

Мойсей как да се спасяват ухапаните от отровни змии – чрез създаването на един идол, меден образ на змия, наричан *Нехуцан*.

Трето – появата на серафимите в текста на целия Стар завет се случва **само веднъж** – в Исаия, 6. Никъде другаде тези същества, смятани за архангели, не се явяват в Стария и Новия завет, назовани с лексемата שְׂרָפִים [серафим], която е множествено число от думата שָׂרָף [сарàф].

Исаия, 6

Estir 1 В годината, когато умря цар Озия видях Господа седнал на висок и издигнат престол, и полите Му изпълниха храма. 2 Над Него стояха **серафимите**, от които всеки имаше по шест крила; с две покриваше лицето си, с две покриваше нозете си, и с две летеше. 3 И викаха един към друг, казвайки: - **Свет, свет, свет** Господ на Силите! Славата Му пълни цялата земя. 4 И основите на праговете се поклатиха от гласа на оня, който викаше, и домът се напълни с дим. 5 Тогава рекох: Горко ми, защото загинах; понеже съм човек с нечисти устни, и живея между люде с нечисти устни, понеже очите ми видяха Царя, Господа на Силите. 6 Тогава долетя при мене един от **серафимите**, като държеше в ръката си разпален въглен, що бе взел с щипци от олтара. 7 И като го допря до устата ми, рече: Ето, това се допря до устните ти; и беззаконието ти се отне, и грехът ти се умилостиви. 8 После чух гласа на Господа, който казваше: Кого да пратя? и кой ще отиде за Нас? Тогава рекох: Ето ме, изпрати мене. 9 И рече: - Иди кажи на тия люде: С уши непрестанно ще чуете, но няма да схванете, И с очи непрестанно ще видите, но няма да разберете. 10 Направи да затлъстее сърцето на тия люде, И направи да натегнат ушите им, и затвори очите им, Да не би да гледат с очите си, и да слушат с ушите си, И да разберат със сърцето си, и да се обърнат та се изцелят. 11 Тогава рекох: Господи, до кога? И Той отговори: Докато запустеят градовете та да няма жител, И къщите та да няма човек, И страната да запустее съвсем, - 12 Докато отдалечи Господ човеците, И напуснатите места всред земята бъдат много. 13 Но още ще остане в нея една десета част, И тя ще бъде погрижена; Но както на теревинта и дъба Пънът им остава, когато се отсекат, Така светият род ще бъде пъна й.

На практика в този контекст думата е употребена само два пъти:

2 Над Него стояха **серафимите**, от които всеки имаше по шест крила; с две покриваше лицето си, с две покриваше нозете си, и с две летеше.

שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאַחַד
בְּשָׂתַיִם יְכֹסֶה פָּנָיו וּבְשָׂתַיִם יְכֹסֶה רַגְלָיו וּבְשָׂתַיִם יְעוֹפֵף:

6 Тогава долетя при мене един от **серафимите**, като държеше в ръката си разпален въглен, що бе взел с щипци от олтара.

וַיָּעֵף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבִידוֹ רִצְפָה בְּמִלְקָחַיִם
לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ:

Четвърто – появата на серафимите се случва вътре в Първия храм и това ги прави съпоставими с **херувимите**, които са изваяни от злато и са върху ковчега на завета или са изписани по стените на Първия храм.

Пето – серафимите са обект на различни класификации и класации на архангелите и ангелите, извършвани от различни автори през вековете – и в юдаизма, и в християнството.

Шесто – серафимите се явяват на най-големия сред големите пророци – **Исаия**. Исаия е известен с убийствената си критика към евреите, която е по-силна и от критиката на апостолите от Новия завет, напр. вж. Исаия, 1. Това е доста поучително като се имат предвид множеството проблеми, създавани целенасочено на евреите в епохата на християнството.

Седмо – Във видението на Исаия със серафимите в Храма е налице един, също така погрешно разбиран в християнството, важен законов елемент на вярата – **страхът от Бога**. У Исаия това е страхът, че е нечист в сравнение с Господ.

Всъщност страхът от Господ би трябвало да е нещо естествено, защото човекът е много малък в сравнение с любовта на Господ към човека. Колкото и да напъне сили човешкото същество, не може да отвърне със същото количество и качество любов към Бог, така както мравката не може да вдигне дърво, както го прави слона с хобота си. Тази груба метафора дава идея защо човек трябва да се страхува от Господ и защо Любовта на човека минава през Страху му от Господ. Същественото тук е, страхът от Бога е обвързван от някои автори с огъня и огнените серафими.

Осмо – поради изтъкнатите причини серафимите са обект на голям интерес от различни мислители и изследователи, налице са **множество коментари**. Струва си да бъдат цитирани мнения, някои от тях твърде екзотични, и да се вземе отношение към тях. Разбира се, серафимите присъстват във всички сериозни библейски речници и енциклопедии.

СЕРАФИМИТЕ שְׂרָפִים [серафим] СА СЪЩЕСТВА ОТ ОГЪН

Библейските думи, образувани от корена *Син-Рейш-Фе* שָׂרַפְּ са нека (в огън); унищожавам чрез изгаряне שָׂרַף [сарàф], ПААЛ постройка; огън שָׂרַף [сарàф]; печене, изгаряне, горене שָׂרַף [срефà]; изпичане, изгаряне, горене מִשְׂרָפָה [масрефà].

Гезениус посочва халдейските значения на глагола в ПААЛ שָׂרַף [сарàф] – *всмуквам, поемам, поглъщам; гълтам; глътвам*. Такива значения насочват повече към начина по който се хранят отровните змии. Същият глагол שָׂרַף [сарàф] в арабски, според Гезениус, *означава да съм благороден, да съм от благороден произход*, както и съществителното *принц*. Арабската парадигма пък насочва към мнението на много коментатори, че отровната змия, кобрата е знак за фараонска власт и знак за царственост. [Гезениус, 1996, с. 795]. И халдейските, и арабските значения засега не казват нищо за огнената страна на парадигмата на корена.

Огнената парадигма на корена *Син-Рейш-Фе* שָׂרַפְּ е напълно съхранена в съвременен иврит:

1. горя, изгарям; обгарям; прогарям, правя дупка (с огън, киселина); 2. <i>прен.</i> изразходвам, изхарчвам; пропилявам, прахосвам (пари, време и т.н.)	שָׂרַף [сарàф]
1. изгорен, обгорен; опърлен; загорен; 2. пламенен	שָׂרוּף [сарùф]
1. пожар; 2. изгаряне	שָׂרִיפָה [срейфà]
1. ангел, серафим; 2. отровна змия	שָׂרָף [сарàф]
смола, сок от растение	שָׂרָף [срàф]

Важно е да се отбележи, че коренът не образува никакви думи с вариант *Шин* שׁ. Това означава, че възможностите за тълкуване са ограничени откъм тази посока — играта на *Шин* שׁ и *Син* שׂ в различни словоформи. За сметка на това има две предизвикателства за коментар, имащи различен правопис и позволяващи полети на лингвистичната фантазия. Едното е думата *мисли; размисли* שֵׂרַעִים [сарайм], където сериозната разлика е, че думата съдържа буквата *Айн* ע, а коренът е *Син-Рейш-Айн* שָׂרַע с лексеми *разширявам, разтягам*. Второто предизвикателство е думата от ж.р., ед.ч. *анат.* диафрагма סַרְעָפֶת [сарèфет], където звукът *с* е написан с буквата *Самех* ס и отново „в повече” е буквата *Айн* ע. Краесловното ט- [-т] е окончание за ж.р., ед.ч.

Основание за такива коментарни съмнения дава Амос, 6:10, където в синтетичната лексема וּמְסָרְפוֹ [y-месареф-ò] „оня, който ще го гори”, вместо *Син* שׁ е написана буквата *Самех* ס.

Амос, 6:10

וּנְשָׂאוֹ דֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן־הַבַּיִת וְאָמַר לְאִשׁוֹ WTT Amos 6:10

בִּירְכְתִי הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֶס וְאָמַר הֵס כִּי לֹא לְהִזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה:

“Estir” 10 И когато някой роднина на един умрял, Или **оня, който ще го гори**, го дигне да изнесе костите из къщата, Ако рече на онзи, който се намира по-навътре в къщата: Има ли още някой с тебе? И той отговори: Няма, Тогава ще рече: Мълчи, Защото не бива да споменем името Господно.

Библия, 1991 ще ги вземе роднината им или **съжителят**, за да изнесе костите им из къщи, и ще попита оновова, който стои пред къщата: “имаш ли още някого?” Той ще отговори: „нямам никого”. И тоя ще рече: „мълчи! Защото не бива да се споменува името Господне”.

Библия, 1940 И когато някой роднина на един умрял, Или **оня, който ще го гори**, го дигне да изнесе костите из къщата, Ако рече на онзи, който се намира по-навътре в къщата: Има ли още някой с тебе? И той отговори: Няма, Тогава ще рече: Мълчи, Защото не бива да споменем името Господно.

Верен, 2001 И когато чичото на умрелия и **онзи, който ще го гори**, го вдигне да изнесе костите от къщата, ако каже на онзи, който е по-навътре в къщата: Има ли още някой с теб? - и той отговори: Няма. - тогава ще каже: Мълчи, за да не се споменава Името на ГОСПОДА!

Библия, 2000 и когато някой роднина на един умрял или **онзи, който ще го гори**, го вдигне да изнесе костите от къщата, ако каже на онзи, който се намира по-навътре в къщата: Има ли още някой с теб?, и той отговори: Няма, тогава ще каже: Мълчи, защото не бива да споменем името Господне.

Коментарното съмнение идва в посока на движението на диафрагмата, която е мускулест орган, помагащ при дишането и, зад която се крие слънчевият сплит. Вижда се, че православният превод избягва „горенето” и говори за *съжителят* в къщата. Преводът на Чавдар Хаджиев, цитиран по-долу, пък предпочита това да е „чичото, който ще го погребее”.

Не може да има никакво съмнение за огнения характер на серафимите. Онова, което добавят двете „коментарни съмнения” е възможността да се размишлява, разширявайки ума на пречистения човек, която тези архангели с шест крила, човешко лице, крака и ръце провокират у Исаия. По повод на думата от съвременен иврит *диафрагма* изкушението е да се види връзка с дишането, с мускул, криещ зад себе си важен нервен възел като слънчевия сплит – все неща, свързани със силната уплаха на пророка, че е нечист, та от страх от Бога и серафимите, навярно, спира да диша.

За да се види колко голямо значение се отдава в коментарната литература на думата מְסָרְפוֹ [месарèф] от Амос, 6:10, превеждана по толкова различни начини, е добре да се цитира прегледът на литературата, направен от д-р Чавдар Хаджиев. Чавдар Хаджиев наскоро защити докторат в Оксфорд именно за новия превод и коментар на книгата на пророк Амос.

„6:10 Текстът в този стих е много неясен. Проблемът е кой изнася костите от къщата и с каква цел. Първата дума מְסָרְפוֹ означава „чичо”, но

някои предпочитат по-широкото значение „роднина” (Таргум, РИ, СП, RSV, NIV, NJPS, Андерсен & Фрийдман, 1989).

Който ще го погребне = **הָרַסָהוּ**. Значението на тази дума не е ясно.

1) Пешита превежда тази дума „някой, който му е роднина”. Мейс и Стюарт (Мейс, 1969; Стюарт, 1987, с. 358; 360; Андерсен & Фрийдман, 1989; Финли, 1990) също смятат, че това е синоним на **רִיב** и предполагат, че става дума за „чичо по майчина линия”. Согин и Йеремиас предпочитат по-общото „роднина” [Согин, 1987, с. 107; Йеремиас, 1998, с.109] Предполагам, че преводът на СП “съжителят” също спада към тази категория. Финли отхвърля подобно разрешение с аргумента, че то няма добра етимологична основа.

2) Много автори третират думата като производна на глагола „горя” (РИ; КВ, 1953, с. 669; RSV, NIV). Това би било единственото място, където този глагол се среща със *Самех* **ס** вместо със *Син* **ש**. Проблемът с превода „този, който ще го изгори” е, че евреите не са кремирали телата (но вж. изкл. в 1 Царства, 31:21).

2а) Някои коментатори намират обяснението в размерите на бедствието — трупове са толкова много, че те трябва да бъдат изгорени, за да се предотврати епидемия [Фейнберг, 1948, с.110; Хамершеймб, 1970, 103-104; Сабо, 1975, с. 506; Смит, 1998, с. 280] (макар че няма данни за такава практика).

2б) Във 2 Летописи, 16:14; 21:19; Еремия, 34:5 не тялото, а подправки са били горени при трупа и това значение се предпочита от Драйвър (Драйвър, 1897, 197; вж. също RSVmg Ges., с. 342.) и NJPS „неговият роднина, който гори благовония за него”.

3) Финли и Пол възприемат предложението на Kutscher, който смята, че коренът е **הָרַס** и описва помазването на тялото и подготовката му с подправки за погребение. Пол определя човека тук като „този, чиято професия е била да помаже трупа със **הָרַס**, най-вероятно ароматни билки”. Този обичай е известен от текстове в Мишна и Новия завет (Матей, 26:6-12; Марк, 16:1; Лука, 24:1; Йоан, 19:39-40) (Пол, 1991, 215-216; Финли, 1990, с. 272; вж. също НКВ, с. 770, който обаче смята, че текстът е повреден). Значенията „горя”, „помазвам” и „подготвям с подправки” може да идват от общ корен, свързан с идеята за горене на подправки.

Повечето преводи виждат тук двама различни души – чичото и човекът, който ще подготви тялото за погребение, тъй като двете думи са свързани със съюза *vav*, който най-често на еврейски означава „и”. Съюзът обаче може да означава и „тоест” и в такъв случай двете думи описват един и същи човек. Това разрешение е за предпочитане тук.” [Хаджиев, 2003, 272-274]

Така преводът, който Хаджиев предпочита за десети стих, шеста глава от пророчеството на Амос, живял през VIII в. пр.н.е., е следната версия:

„Присъда, военно поражение

8 Господ Яхве се закле в себе си. Яхве Бог на силите казва: „Аз се отвращавам от гордостта на Яков и мразя палатите му и ще предам града и всичко, което се намира вътре в него. 9 И ако останат десет души в една къща и те ще измрат. 10 И тогава чичото на умрелия, който ще го погребее, ще вдигне костите му, за да ги изнесе от къщата. Той ще каже на онзи, който е в най-вътрешната част на къщата:” [Хаджиев, 2003, с. 27]

В протестантската традиция от векове е позволено коментираването на библейския текст. В католическата традиция това е възможно едва след 1933 г. От прегледа на литературата, направен от Хаджиев се вижда, че юдаизмът е култура на буквата, на правописа, на текста. Това обяснява защо през седми век се явява масоретската канонична версия на Стария завет, в която, за да се избегнат разночетения, се въвеждат диакритиките, обозначаващи гласните звукове или точките, позволяващи правилното четене на буквите за някои съгласни, напр. *ש* като *с* *שׁ* или *ш* *שׂ*; на *ב* като *в* *בׁ* или като *б* *בׂ*; на *כ* като *х* или като *к* *כׁ*. Така изписването на звука *с* със *Самех* *ס* или със *Син* *שׁ*; на звука *к* – с *Куф* *כׁ* или с *Каф* *כׂ*; на звука *в* – с *Вет* *בׁ* или с *Вав* *בׂ* е решаващо за правилния прочит на текста на Стария завет.

СЕРАФИМИТЕ СА ГОРИТЕЛНИТЕ ЗМИИ И ПРИДРУЖИТЕЛИ, ПАЗИТЕЛИ, ОХРАНА, СЛУГИ И КОМПАНИЯ НА ЕДИНИЯ БОГ

Това, че серафимите са същества, които не умират в присъствието на Бог е видно от Исая, 6. То не подлежи на съмнение. В този смисъл те са смятани за придружители, слуги, охрана на Господ. Думата שָׂרָף [сарàф] означава *горя*, но и има и пет употреби като вид *змия*, обикновено превеждана на български като *горителна змия*.

1. Думите за змия в иврит

В иврит има няколко думи за отровни змии, всяка от които е обвързана с различен корен, т.е. с различна вътрешна мотивация на думата и логически асоциации, и въдворяваща различна картина на света.

При посочването на различните названия на змии в Стария завет бях улеснен от статията на Рос Мърисън [Мърисън, 1905].

Думата за *пепелянка* се смята за дума от м.р., макар, че външно е пример за окончание за ж.р. – אֶפְעָה [ефè]. Обикновено се приема, че името е звукоподражателно на звука, издаван от тази отровна змия. Тази дума обаче би могла да има отношение и към глагола *обхващам, обгръщам; обкръжавам, заобикалям* עָפַף [афàф].

Друга дума, класическа и често употребявана генерично, за отровна змия, е שָׁחַשׁ [нахàш].

Налице са още две думи за змия, при това употребени в един стих. Във Второзаконие 32:33 има още две думи за змия и две думи за *отрова*: Второзаконие, 32:33

וְיִנֵּם וְרֹאשׁ פְּתָנִים אֲכֹזֵר׃ WTT Deuteronomy 32:33

“Estir” Виното им е **отрова змийска** И мъчителна **отрова аспидова**.

дракон, морско чудовище; змия תַּן [тан]

дракони, морски чудовища с големина на кит תַּנִּינִם [танинìм]

змия, аспида, пепелянка פֶּתֶן [петèн]

змии, аспиди, пепелянки פְּתָנִים [птанìм]

отрова; горещина; гняв חֶמָה [хемà(x)]

жлъч, огрова רֹאשׁ [рош]

страховит; мъчителен; груб אֲכֹזֵר [ахзàр]

В Битие, 49:17 също има две думи за змия, като дефиниция на племето Дан: познатата вече שָׁחַשׁ [нахàш] и שְׂפִיפֹן [шфифòн], където второто име очевидно е звукоподражателно, както е българската дума

съскам. Първата се превежда като *змия*, а втората като *ехидна* или като *аспида*.

Битие, 49:17

“Estir” Дан ще бъде **змия** на пътя, **ехидна** на пътеката, Която хапе петите на коня, Тъй че ездачът му пада назад.

Библия, 1991 Дан ще бъде **змия** на път, **аспида** на пътека, която ухапва крака на коня, тъй че ездачът му ще падне назад.

וְהִיָּדֹן נָחַשׁ עַל־דְּרָךְ שְׁפִיפֹן עַל־אֲרַח הַנָּשִׁיךְ WTT Genesis 49:17
עֲקֵבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אַחֲוֹר:

В Исаия, 34:15 има една единствена употреба на думата קִפּוּז [kipòz] в Стария завет. Тази дума е преведена в протестантската версия като *стрелница змия*, а в синодалния превод е наречена *хвърката змия*.

Исаия, 34:15

“Estir” Там ще се загнездя **стрелницата змия**, И, като носи яйца и мъти, Ще събира малките си под сянката си; Да! там ще се събират и лешоядите, Всеки с другарката си.

Библия, 1991 Там ще свие гнездо **хвърката змия**, ще снася яйца, ще мъти малки и ще ги събира под сянката си; там и ястреби ще се събират един с други.

וְהָיָה קִפּוּז וְתַמְלִיט וּבִקְעָה וְדִגְרָה בְּצִלָּהּ אֶדְ-שָׁם נִקְבְּצוּ דְיֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ: WTT Isaiah 34:15

На български език говорим за *змия стрелец*, която прави опашката си на възел и преследва плячката си, удряйки я с този възел.

Английските преводи се колебаят между *кукумявка*, *бързо хвърляща се змия* и *дървесна змия*, но понякога е смятана за *arrow snake (eryx jaculus)*.

KJV Isaiah 34:15 There shall **the great owl** make her nest, and lay, and hatch, and gather under her shadow: there shall the vultures also be gathered, every one with her mate.

ASV Isaiah 34:15 There shall **the dart-snake** make her nest, and lay, and hatch, and gather under her shade; yea, there shall the kites be gathered, every one with her mate.

NAU Isaiah 34:15 The **tree snake** will make its nest and lay eggs there, And it will hatch and gather *them* under its protection. Yes, the hawks will be gathered there, Every one with its kind.

RSV Isaiah 34:15 There shall **the owl** nest and lay and hatch and gather her young in her shadow; yea, there shall the kites be gathered, each one with her mate.

NRS Isaiah 34:15 There shall **the owl** nest and lay and hatch and brood in its shadow; there too the buzzards shall gather, each one with its mate.

Във Второзаконие, 32:24 е налице изразът עִמְ-חַמַּת זְחָלִי עֶפֶר [им хамàт зохалèй афàр], който се превежда като *отрова от пълзящите по земята*. Думата עֶפֶר [афàр] освен като *земя* може да се преведе и като *пепел*.

Думата за *пълзящите* е זְחָלִי [зохàль], но по-точно е да се каже *отдръпващите се* (в пепелта, в земята).

Второзаконие, 32:24

“Estir” Ще изтлеят от глад, Ще бъдат изпоядени от възпалителна болест И от лют мор; Зверски зъби ще изпратят върху тях, И **отрова от пълзящите по земята**.

וְשָׂחַב מְרִירֵי וְשֹׁן־בְּהֵמוֹת רָעַב וּלְחָמֵי רֶשֶׁף וְקָטָב מְרִירֵי וְשֹׁן־בְּהֵמוֹת אֲשֶׁלַח־בָּם עִמְ-חַמַּת זְחָלִי עֶפֶר: WTT Deuteronomy 32:24

Исаия описва невероятната картина, когато ще дойде месията. Тук е вече познатата дума *аспида* פֶּתֶן [патѐн] и непознатата досега צִפְּעוֹן [цифѐн], превеждана като *ехидна*.

Исаия, 11:8

“Estir” Сучещо дете ще играе над дупката на **аспида**; И отбито дете ще туря ръката си в гнездото на **ехидна**.

Библия, 1991 Младенец ще играе над **аспида** дупка, и дете ще протегне ръката си към **змиинно** гнездо.

Библия, 1995 Сучещо дете ще играе над дупката на **аспида**; И отбито дете ще туря ръката си в гнездото на **ехидна**.

וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חַר פֶּתֶן וְעַל מְאוֹרֵת צִפְּעוֹנֵי גְמוּל יִדּוּ הָרְהָ: WTT Isaiah 11:8

Същата дума צִפְּעוֹן [цифѐн] е налична и при Еремия, 8:17, но е в общ термин словосъчетание *змии ехидни* / *змии василиски* נְחָשִׁים צִפְּעָנִים [нехашѝм цифѝнѝм] с генеричното *змия* נָחָשׁ [нахàш].

Еремия, 8:17

“Estir” Защото, ето, Аз пращам върху вас **змии, ехидни**, Които не се омайват, Но ще ви хапят, казва Господ.

Библия, 1991 Защото, ето, Аз ще направя върху ви **змии, василиски**, против които баилка няма, и те ще ви хапят, казва Господ.

Библия, 1995 Защото, ето, Аз пращам върху вас **змии, ехидни**, Които не се омайват, Но ще ви хапят, казва Господ.

Библия, 1871 Защото, ето, аз проваждам вам **змии, василиски**, Които не се обаяват, Но ще ви хапят, говори Господ.

לְחַשׁ וּנְשָׁכוּ אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה: כִּי הִנְנִי מְשַׁלַּח בְּכֶם נְחָשִׁים צִפְּעָנִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם WTT Jeremiah 8:17

Любопитен е преводът на цариградското издание и на синодалното, наричащо словосъчетанието *змии василиски*, т.е. *царски змии*.

2. Какъв вид змии са наричани שָׂרָף [сарàф]?

Названието за *змия* от корена *Син-Рейш-Фе* שָׂרָף е שָׂרָף [сарàф], а обичайният превод е *змия горителна* или *отровна змия*. В първата им употреба обаче, в Числа, 21:6 те са в словосъчетание с генеричното נָחָשׁ [нахàш] הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרָפִים [(x)а-нехашѝм (x)а-срафѝм]:

Числа, 21:6

וַיִּשְׁלַח יְהוָה בְּעַם אֶת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרָפִים וַיִּנְשָׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עִם־רַב מִיִּשְׂרָאֵל: WTT Numbers 21:6

“Estir” За това Господ изпрати между хората **горителни змии**, които хапеха хората, та измряха много люде от Израиля.

Библия, 1991 И прати Господ върху народа **отровни змии**, които хапеха народа, и много свят измря от (синовете) Израилеви.

Библия, 1995 За това Господ изпрати между хората **горителни змии**, които хапеха хората, та измряха много люде от Израиля.

В Числа, 21 разказът е за Божието наказание във форма на „горителни змии”, които хапят и умъртвяват недоволните от манната небесна, от изхода въобще, евреи.

Числа, 21

“Estir” 1 А арадският цар, ханаанецът, който живееше към юг, като чу, че Израил иде през пътя Атарим воюва против Израиля, и хвана от тях пленници. 2 И Израил направи обрек Господу,

като каза: Ако наистина предадеш тия люде в ръката ми, то съвсем ще разоря градовете им. 3 И Господ послуша гласа на Израиля и му предаде ханаанците; и те ги погубиха и разориха градовете им. И мястото се нарече Хорма. 4 А когато отпътуваха от планината Ор, по пътя към Червеното море, за да обиколят Едомската земя, людете излязоха от търпение в душата си поради пътя. 5 И людете говориха против Бога и против Моисея, казвайки: Защо ни изведохте из Египет да измрем в пустинята? защото няма ни хляб ни вода, и душата ни се отвращава от това никакъв хляб. **6 За това Господ изпрати между людете горителни змии, които хапеха людете, та измряха много люде от Израиля.** 7 Тогава людете дойдоха при Моисея и казаха: Съгрешихме за гдето говорихме против Господа и против тебе; помоли се Господу да махне змиите от нас. И Моисей се помоли за людете. **8 И Господ рече на Моисея: Направи си една горителна змия, и тури я на висока върлина; и всеки ухапан, като** 9 **И тъй, Моисей направи медна змия и я тури на най-високата върлина; и когато змия ухапеше някого, той, като погледнеше на медната змия, оставаше жив.**

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל-יֵדֶיךָ וְחַיִּי כָל-הַנִּשְׁוֹף וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי׃ WTT Numbers 21:8

Статията на Филип Провансал [Провансал, 2005] е за съществителното שָׂרָף [saràf]. Тя не само е съвременна, но и изчерпателна за това какъв вид змии са назовани с този термин. Авторът се спира на митологичните и теологичните аспекти на този вид змии. Проследява връзките на серафимите с архангелите, със странния символ на медната змия Нехушан, изваяна от Мойсей по Божия заръчка, с подобни мотиви в културата на други народи от Близкия изток.

Зад някои добри резюмета се крият скучни статии. Случаят обаче не е такъв. Затова освен резюмето ще ползвам и значими части от текста, които са редактирани, защото езикът на автора на места е откровено префърцунен. Цитатите от статията на Филип Провансал съм обогатил с илюстративен материал на иврит, български и други езици.

„Резюме. Семантиката на класическото ивритско съществително שָׂרָף [saràf] е анализирана чрез сравняване на текстовите свидетелства от Стария завет с археологически, исторически и зоологически данни. Този анализ потвърждава, че думата שָׂרָף [saràf] означава *кобра* в класическия иврит, както и че има митологически употреби в Библията, а иконографските данни от археологическия материал от Левант пасват на зоологическите характеристики на кобрата. Значенията, открити в древните преводи, т.е. в Септуагинта, Вулгата и Пешита, заедно с начина по който днешните бедуини от Синай обозначават пустинните змии, потвърждават и засилват идентификацията на думата שָׂרָף [saràf] като *кобра*.” [Провансал, 2005, с. 371]

„Въведение и методи. Съществителното שָׂרָף [saràf] има комплексна семантична стойност в Стария завет. Терминът се появява само в Числа, 21:6; 8; Второзаконие, 8:15; Исаия, 6:2; 6; 14:29; 30:6. Той е свидетелство, че е налице двусмислена информация за значението на

думата. Все пак е възможна систематизация. Кийл и Уелингър [Кийл, Уелингър, 1992, §161], вж. също [Дей, 1979, 149-151], предлагат значението *кобра* за тази дума. Целта на моята статия е да коментира и внесе по-голяма прецизност в идентификацията на значението на думата שָׂרָף [сарàф]. Методът ми е интердисциплинарният подход. Той се състои в сравняване на информацията, доставена от митологията, зоологията, археологията, историята, такива, каквито са известни днес.” [Провансал, 2005, с. 371-372]

„Данните от текста. В Числа и Второзаконие думата שָׂרָף [сарàф] очевидно функционира като таксономична номенклатура, доколкото следва и модифицира синтактично по-общото понятие, носено от класическата ивритска дума за *змия* נָחָשׁ [нахàш]. Лексемата שָׂרָף [сарàф] помага да се изясни какъв вид змия е обозначена. נָחָשׁ [нахàш] + שָׂרָף [сарàф] функционират също както английските термини `кобра`, `гърмяща змия`, `морска змия` и прочее [Кьолер, Баумгартнер, 1996, с. 1360]. Това се потвърждава и от това, че разглежданите животни са просто назовани с генеричното *змии* נָחָשׁ [нахàш] в Числа, 21:7. Докато в Числа и Второзаконие обикновено референтите на שָׂרָף [сарàф] не са различени като вид змия, то в Числа, 21:6 се споменава недвусмислено значението на *змия със смъртоносна отрова*. (бел. авт. М.А. - **горителни змии**).

וַיִּשְׁלַח יְהוָה בָּעָם אֶת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרָפִים וַיִּנְשְׁכוּ אֶת־הָעָם WTT Numbers 21:6
 “Estir” За това Господ изпрати между хората горителни змии, които хапеха хората, та измряха много хора от Израила.

וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חֲטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וְנָבֵד הַתְּפִלָּה אֲל־יְהוָה וַיִּסַּר מֵעַלֵינוּ אֶת־הַנְּחָשׁ וַיִּתְּפַלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם: WTT Numbers 21:7
 “Estir” 7 Тогава хората дойдоха при Моисей и казаха: Съгрешихме за гдето говорихме против Господа и против тебе; помоли се Господу да махне змиите от нас. И Моисей се помоли за хората.

Израилтяните са нападнати от тези змии и губят много хора. Мойсей се застъпва за хората си и Бог го инструктира да направи магическа змия שָׂרָף [сарàф] от мед. Това е обект, който служи като амулет за лекуване на ухапаните от змия.” [Провансал, 2005, с. 372].

Специалният термин за тази медна змия не се споменава в Числа, 21:8, нито думата за *мед*, а само термина שָׂרָף [сарàф], преведен по подразбиране от стих 6 като *горителна змия*.

Числа, 21:8

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לָךְ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֶס וְהָיָה כָּל־הַנְּשׁוּף וְרָאָה אֹתוֹ וְחָיָ: WTT Numbers 21:8

“Estir” И Господ рече на Моисея: Направи си една **горителна змия**, и тури я на висока върлина; и всеки ухапан, като погледне на нея, ще остане жив.

Терминът *медна змия* е лечителен амулет, всъщност статуя на змия, направена от метала мед, първоначално се изразява на иврит, както на български, със словосъчетанието *медна змия* или *змия от мед* הַנְּחֹשֶׁת נֶחָשׁ [нехàш нехòшет]. За първи път словосъчетанието е употребено не в указанието, дадено от Бог на Мойсей, а в описанието на изработката на амулета. Това става в следващия стих 9 на Числа, 21:

Числа, 21:9

“Estir” И тъй, Моисей направи **медна змия** и я тури на най-високата върлина; и когато змия ухапеше някого, той, като погледнеше **на медната змия**, оставаше жив.

וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נֶחָשׁ נְחָשֶׁת וַיִּשְׂמְהוּ עַל-הַנֶּס וְהָיָה אִם-נִנְשָׁךְ הַנְּחָשׁ אֶת-אִישׁ וְהָבִיט אֶל-נְחָשׁ הַנְּחָשֶׁת וְחָיָה: WTT Numbers 21:9

Съдбата на този странен за монотеизма символ е любопитна. Понататък този идол на змия, направен от метала мед, добива собствено име, което произтича словообразователно от думата за *мед* נְחָשֶׁת [нехòшет] – *Нехуцан* נְחֻשָׁן. Синовете на Израел продължават да *кадят с тамян* מִקְטָרִים [мекатрìм] на медната змия с *тамян* קְטֹרֶת [ктòрет], предназначен само за Бог (вж. Алмалех, 2005), и му дават името *Нехуцан*. Около четири века след Мойсей праведният цар (Езекия VIII в. пр.н.е.) го разбива на парчета כִּתָּת [хитàт], редом с многобожните олтари и кумири, въпреки че *Нехуцан* е направен от Мойсей по указание на Бог. Това е описано в 4 Царе, 18:4, където е съхранено и словосъчетанието *медна змия* נְחָשׁ נְחָשֶׁת [нехàш нехòшет]:

4 Царе, 18:4

“Estir” събори високите места, изпотроши кумирите, изсече ашерите и сломи **медната змия**, която Моисей беше направил, защото дори до онова време израилтяните ѝ кадыа; и нарече я **Нехуцан**.

וַכִּתַּת נְחָשׁ הַנְּחָשֶׁת אֲשֶׁר-עָשָׂה מֹשֶׁה כִּי עַד-הַיָּמִים הָהֵמָּה הָיוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל מְקַטְרִים לוֹ וַיִּקְרְאוּ-לוֹ נְחֻשָׁן: WTT 2 Kings 18:4

Карин Джойнс предлага съвсем различно тълкуване на този меден / бронзов идол на змия. Тя смята, че въпросният *Нехуцан* няма връзка с медната змия, направена от Мойсей освен съобразно народната традиция. Това звучи малко странно като извод, но авторката продължава така: „Носената от Мойсей бронзова змия е в термините на състрадателна магия за отблъскване на змиите. Това е мотив, получен и заимстван от египтяните. Докато Нехуцан, който Езекия разрушава, е символ на плодородието с ханаански и вавилонски произход, усвоен от израилтяните, за да обрисова плодовитостта като сила от/на Йехова, мнение защитава и от Роули, вж. Роули, 1939, с. 133.” [Джойнс, 1968, с. 256]. Карен Джойнс е авторка, която системно отстоява египетския или някакъв друг произход на редица символи, теми и идеи в Стария

завет.

„В Исаия, 14:29 и 30:6 змията тип שָׂרָף [сарàф] е наречена *летяща мѐофѐф* [меофѐф], едно обозначавање, което не се среща в Петокнижието. Кьолер и Баумгартнер превеждат термина като *крилата змия*.” [Кьолер, Баумгартнер, 1996].

Трябва да си спомняме обаче, че летящите змии (видът *Chrysopelea*), които могат да прелитат, нямайки криле, а чрез сплескване и превръщане на тялото си в нещо плоско не обитават Близкия Изток. Този вид змии обитават само тропическите дъждовни гори на Индия и Югоизточна Азия. Тяхното географско разпространение е толкова отдалечено от Близкия Изток, че те не могат да имат етнозоологично приложение в Близкия Изток. В Исаия, 30:60 летящите שָׂרָף [сарàф] са посочени като едно от най-опасните животни в пустинята Негев (Еврейската пустиня), стоящи редом до другите потенциално най-опасни животни.

В Исаия, 30:6, наред със змията тип שָׂרָף [сарàф] е посочена още една от най-опасните обитателки на пустинята Негев – אֶפְעָה [ефѐ(x)]. На базата на родственото арабско *af'a* думата еднозначно се декодира като *пепелянка, усойница в ехидна и горителна хвѐрката змия* שָׂרָף מְעוֹפֵף אֶפְעָה [ефѐ(x) ве-сарàф меофѐф]” [Провансал, 2005, 372-373]

Провансал визира тук Исаия, 30:6, за който преводите ясно различават *пепелянката / ехидната / аспидата, viper* אֶפְעָה [ефѐ(x)] от *хвѐрката огнена змия / хвѐркатиия змей* שָׂרָף מְעוֹפֵף [сарàф меофѐф], а не трите думи да назовават едно животно. Това е естествено, защото не става дума за словосъчетание от три думи, а за една дума – *viper* אֶפְעָה [ефѐ(x)] + словосъчетание от две думи שָׂרָף מְעוֹפֵף [сарàф меофѐф] свързани със съюза ו [ве].

Исаия, 30:6

מִשָּׂא בְּהֵמוֹת נִגְבַּ בְּאַרְצָן צָרָה וְצוֹקָה לְבִיא וְלִישׁ מֵהֶם אֶפְעָה
וְשָׂרָף מְעוֹפֵף יִשְׂאוּ עַל-כַּתֵּף עֵרִים חִילָהֶם וְעַל-דִּבְשֵׁת גְּמָלִים אוֹצְרֹתָם
אוֹצְרֹתָם עַל-עַם לֹא יוֹעִילוּ:

Библия, 1995 Наложено за южните животни *пророчество*: През наскърбителната и мъчителна земя, Дето има лъвица и як лъв, **Ехидна и горителна хвѐрката змия**, Занасят богатството си на плещите на оселчетата, И съкровищата си на гърбицата на камилите, При люде, които няма да ги ползват,

Библия, 1991 Натоварени животни *отиват* към юг, по земята на гнета и утеснението, отдето *излизат* лъвици и лъвове, **аспиди и хвѐркати змейове**; те носят върху грѐба на осли своите богатства и върху гърбиците на камили - своите съкровища към народ, който не ще им принесе полза.

Библия, 2001 *Пророчество*, наложено за южните животни {на евр.: веемот, използва се образно за Египет}: През земя на скрѐб и мѐка, откъдето *излизат* лъвица и силен лъв, **пепелянка и хвѐрката огнена змия**, носят богатството си на грѐба на магаренца и съкровищата си на гърбицата на камили, при народ, който няма да им е от полза,

“Estir” Наложено за южните животни пророчество: През наскърбителната и мъчителна земя, Дето има лъвица и як лъв, **Ехидна** и **горителна хвърката змия**, Занасят богатството си на плещите на оселчетата, И съкровищата си на гърбицата на камилите, При люде, които няма да ги ползват,

KJV Isaiah 30:6 The burden of the beasts of the south: into the land of trouble and anguish, from whence come the young and old lion, the **viper** and **fiery flying serpent**, they will carry their riches upon the shoulders of young asses, and their treasures upon the bunches of camels, to a people that shall not profit them.

ASV Isaiah 30:6 The burden of the beasts of the South. Through the land of trouble and anguish, from whence come the lioness and the lion, the **viper** and **fiery flying serpent**, they carry their riches upon the shoulders of young asses, and their treasures upon the humps of camels, to a people that shall not profit them.

NAU Isaiah 30:6 The oracle concerning the beasts of the Negev. Through a land of distress and anguish, From where come lioness and lion, **viper** and **flying serpent**, They carry their riches on the backs of young donkeys And their treasures on camels' humps, To a people who cannot profit them;

RSV Isaiah 30:6 An oracle on the beasts of the Negeb. Through a land of trouble and anguish, from where come the lioness and the lion, the **viper** and the **flying serpent**, they carry their riches on the backs of asses, and their treasures on the humps of camels, to a people that cannot profit them.

NRS Isaiah 30:6 An oracle concerning the animals of the Negeb. Through a land of trouble and distress, of lioness and roaring lion, of **viper** and **flying serpent**, they carry their riches on the backs of donkeys, and their treasures on the humps of camels, to a people that cannot profit them.

RST Isaiah 30:6 Тяжести на животных, [идущих] на юг, по земле угнетения и тесноты, откуда [выходят] лъвицы и лъвы, **аспиды** и **летучие змеи**; они несут на хребтах ослов богатства свои и на горбах верблюдов сокровища свои к народу, который не принесет им пользы.

BTP Isaiah 30:6 Wyrok na zwierzęta Negebu. Przez ziemię utrapienia i ucisku, lwicy i lwa guszcącego, **żmii** i **latającego smoka**, przenoszą swe bogactwa na grzbiecie osłów i swe skarby na garbie wielbłądów do narodu nieużytecznego.

„Думата **לַפְּעָן** [efè(x)], на базата на арабското *af'*, ще трябва да означава в Исаия, 30:6 *усойница*. Класическото арабско *af'a* е ясно и недвусмислено като значение и обозначава змиите от два вида – *Echis* и *Cerastes*, вж. Малуф, 1932. Всъщност тази дума все още се използва от бедуините от Синай, за да назоват същите змии, като бедуините различават *кобрата* и *черната кобра* = пустинна черна змия (*Walterinnesia aegyptia* и други видове), като най-значимите животни в тяхното обкръжение. В същото време, важно е да се отбележи, че бедуините използват арабската дума *eill* за *кобра*. Фактът, че класическата арабска дума *af'a* има твърдо установено значение не означава, че думата **לַפְּעָן** [efè(x)] има такова прецизирано значение в класически иврит. В крайна сметка изглежда, че **לַפְּעָן** [efè(x)] е дума, генерично назоваваща всички отровни змии.” [Провансал, 2005, 372-373]

„По същия начин в Исаия, 14:29 се среща единствената употреба в Стария завет на още един термин, често превеждан като *отровна змия* (*poisonous serpent*), а в българските преводи се явява стабилно като *ехидна*. Това е думата **צִפְּעָה** [цефà] / [сефà].” [Провансал, 2005, 372-373]

Целият стих е превеждан разнообразно по отношение на различните ивритски термини за *змия*.

Исаия, 14:29

וְתִשְׁמַחַי פְּלִשְׁתִּי כִּלְיָ כִּי נִשְׁבַּר שִׁבְטִי מִכַּף כִּי־מִשְׁרַשׁ נִחַשׁ WTT Isaiah 14:29
צִפְּעָה וּפְרִיּוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף:

“Estir”, Не се радвай, цяла Филистимска земя, Загдето се строши тоягата, която те порази; Понеже из корена на **змията** ще излезе **ехидна**, И плодът му ще бъде **горителна хвърката змия**.

Библия, 1991 недей се радва, земя Филистимска, че е съкрушен жезълът, който те поразяваше; защото от **змииния корен** ще излезе **аспида**, и плодът ѝ ще бъде **хвъркат змей**.

Библия, 1995 Не се радвай, цяла Филистимска земя, Загдето се строши тоягата, която те порази; Понеже из **корена на змията** ще излезе **ехидна**, И плодът му ще бъде **горителна хвърката змия**.

KJV Isaiah 14:29 Rejoice not thou, whole Palestina, because the rod of him that smote thee is broken: for out of the **serpent's root** shall come forth a **cockatrice**, and his fruit *shall be* a **fiery flying serpent**.

NRS Isaiah 14:29 Do not rejoice, all you Philistines, that the rod that struck you is broken, for from the **root of the snake** will come forth an **adder**, and its fruit will be a **flying fiery serpent**.

NKJ Isaiah 14:29 "Do not rejoice, all you of Philistia, Because the rod that struck you is broken; For out of the **serpent's roots** will come forth a **viper**, And its offspring *will be* a **fiery flying serpent**.

ASV Isaiah 14:29 Rejoice not, O Philistia, all of thee, because the rod that smote thee is broken; for **out of the serpent's root** shall come forth an **adder** (**пепелянка**), and his fruit shall be a **fiery flying serpent**.

NAU Isaiah 14:29 "Do not rejoice, O Philistia, all of you, Because the rod that struck you is broken; For **from the serpent's root** a **viper** (**пепелянка, усойница**) will come out, And its fruit will be a **flying serpent**.

RSV Isaiah 14:29 "Rejoice not, O Philistia, all of you, that the rod which smote you is broken, for **from the serpent's root** will come forth an **adder**, and its fruit will be a **flying serpent**.

RST Isaiah 14:29 не радуйся, земля Филистимская, что сокрушен жезл, который поражал тебя, ибо из **корня змеино**го выйдет **аспид**, и плодом его будет **летучий дракон**.

LXT Isaiah 14:29 μὴ εὐφρανθεῖητε πάντες οἱ ἀλλόφυλοι συνετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παίοντος ὑμᾶς ἐκ γὰρ σπέρματος **ῥφεων** ἐξελεύσεται ἔκγονα **ἀσπίδων** καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται **ῥφεις** πετόμενοι

Руският синодален превод нарича *летящата змия* מְעוֹפֵף שֶׁרָפָה [сарàф меофèф] *летучий дракон*. Българският православен превод предпочита *хвъркат змей*, а протестантските версии – *горителна хвърката змия*. Англоезичните са единодушни за *flying serpent*, като често тя е *страховита (fiery)*.

Разнообразието е голямо при термина עֶפֶף [цефà]. Българските версии наричат това животно *аспида* или *ехидна*. Очевидно *аспида* е заимствано от гръцкото ἀσπίδων от ἀσπίς.

Ехидната е полу-жена, полу-змия, отличаваща се със сила и бързина. Произходът ѝ е в гръцката митология. Тя е дъщеря на Форкис и Кето или на Тартар и Гея, а според Хезиод – на Хризаор и океанидата Калироя. Тя живеела в пещера в Сицилия. Според други предания живеела в Пелопонес. От нейния брак с Тифон са се родили много чудовища – Химера, Лернейската хидра, Немейския лъв, Орелът, който кълве черния дроб на Прометей, кучетата-близнаци Цербер, Орфо и Свинкът в Тива. Въпреки разпространеното схващане, че Ехидна, майката на тези чудовища, също е ужасна на вид, тя е била много красива жена, но от кръста надолу е била змия, отличаваща се с голяма бързина и сила. Тя е убита от Аргус, докато спяла, тъй като разкъсвала минаващите. По Wikipedia.

Различните английски преводи предават по различен начин ивритската дума עֶפֶף [цефà] *cockatrice* (мит. *базилуск*), *adder*, *viper*

(пепелянка, усойница). Септуагинта използва ἀσπίδων за צַפַּע [цефà], за נָחָשׁ [нахàш] – ὄφεις, а за летящата змия מְעוֹפֵף שָׂרָף ὄφεις πετόμενοι.

Базилиск. Версията на крал Джеймс нарича *базилиск* българското *ехидна*, където *базилиск* е “крал на змиите”, произлизащ от старогръцката митология, описан дори в “Естествената История” на Плиний Стари като малка змия, тъй отровна, че дори погледът ѝ носи смърт. Царското ѝ име (на старогръцки “базилеус” означава *цар*) идва от оформените като корона израстъци на главата ѝ, за които споменават някои митове. Помним, че някои български преводи правят синонимни “змиите ехидни“ и “змиите василиски“, напр. в Еремия, 8:17, където в иврит стои נְחָשִׁים צְפַעְנִים [нехашйм цифонйм].

Еремия, 8:17

שָׂרָפִים צְפַעְנִים אֲשֶׁר אֵין-לָהֶם לַחַח WTT Jeremiah 8:17
וְנָשְׂכוּ אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה:

Библия, 1995 Защото, ето, Аз пращам върху вас **змии, ехидни**, Които не се омайват, Но ще ви хапят, казва Господ.

Библия, 1991 Защото, ето, Аз ще направя върху ви **змии, василиски**, против които баилка няма, и те ще ви хапят, казва Господ.

Цариградска Защото, ето, аз проваждам вам **змии, василиски**, Които не се обаяват, Но ще ви хапят, говори Господ.

“Estir” Защото, ето, Аз пращам върху вас **змии, ехидни**, Които не се омайват, Но ще ви хапят, казва Господ.

KJV Jeremiah 8:17 For, behold, I will send **serpents, cockatrices**, among you, which *will not be* charmed, and they shall bite you, saith the LORD.

NAU Jeremiah 8:17 "For behold, I am sending **serpents** against you, **Adders**, for which there is no charm, And they will bite you," declares the LORD.

NRS Jeremiah 8:17 See, I am letting **snakes** loose among you, **adders** that cannot be charmed, and they shall bite you, says the LORD.

NKJ Jeremiah 8:17 "For behold, I will send **serpents** among you, **Vipers** which cannot be charmed, And they shall bite you," says the LORD.

RST Jeremiah 8:17 Ибо вот, Я пошлю на вас **змеев, василисков**, против которых нет заговариванья, и они будут уязвлять вас, говорит Господь.

LXT Jeremiah 8:17 διότι ἰδοὺ ἐγὼ ἐξαποστέλλω εἰς ὑμᾶς ὄφεις θανατοῦντας οἷς οὐκ ἔστιν ἐπαῖσαι καὶ δήξονται ὑμᾶς

Цариградското и синодалното издания наричат словосъчетанието *змии василиски*, т.е. царски змии. Става ясно, че змията, наричана צַפַּע [цефà] обикновено е наричана *царска*. Сравнението сочи, че става дума за словосъчетанието в единствено число צַפַּע נָחָשׁ [нахàш цефà] (от Исаия, 14:29) или в множествено число נְחָשִׁים צְפַעְנִים [нехашйм цифонйм/сифонйм] (от Еремия, 8:17).

А в превода на Исаия, 14:29 *New American Bible* (NAB) се поставя ударение чрез превод тълкуване, който нарича *летящата змия* מְעוֹפֵף שָׂרָף [сарàф меофèф] *flying saraph* (*летящ серафим*):

NAB Isaiah 14:29 Rejoice not, O Philistia, not a man of you, that the rod which smote you is broken; For **out of the serpent's root** shall come an **adder**, its fruit shall be a **flying saraph**.

„Трябва да се помни обаче, че летящите змии не обитават Близкия изток – дървесните змии от вида *Chrysopelea*, които могат да се спускат,

имитирайки летеж, от по-висок на по-нисък клон, правейки тялото си плоско, обитават само тропическите джунгли на Индия и Югоизточна Азия. Тяхното географско разпространение е твърде далече от Близкия изток.

Три от употребите на שָׂרָף [saràf] имат митологичен характер и значение – Исая, 6:2, 6; 14:29. Докато при някои от употребите тази дума обозначава отровните змии в сухото, пустинно обкръжение, то в Исая, 14:29 е налице религиозен контекст при проклинане на филистимците.

В Исая, 6:2;6 שְׂרָפִים [серафим] са описани като летящи същества с шест крила, имащи крака, ръце или може би нокти или щипци, с които могат да захванат машата от олтара. Думата יָד [йад] в иврит може да означава *ръка*, но и *крайник на животни, лапа* вж. 1 Царства. 17.37 Рече още Давид: Господ, Който ме отърва от **лапата** на лъв и от **лапата** на мечка, Той ще ме отърве и от **ръката** на този филистимец. И Саул каза на Давида: Иди; и Господ да бъде с тебе.; Пс.. 22.21 Избави ме от устата на лъва И от **роговете** на дивите волове. Ти си ме послушал! В класическия арабски еквивалентната дума може да означава *рогове* на животни или хора, вж. Кжимирски, 1860. Тук имаме налице чиста митология. Месопотамските статуи и релефи често изобразяват низши божества с четири крила. В Стария завет Йехова често е описван като седящ върху херувими. Това са божества от по-нисък ранг, често изобразявани като лъвове с крила. Във финикийските храмове тронове на божествата обикновено са със странични крила, като същества, наподобяващи грифони, които трябва да бъдат разбирани като представящи херувими, чиито криле покриват страничните части на облегалките за ръцете и гърба на трона. (бел. авт., М.А. - грифоните са митични същества, описвани като ”чудовищни птици с глава на орел и тяло на лъв”. Грифоните са ”кучетата на Зевс”. Те са впрегнати и в колесницата на Немезида – богинята на отмъщението и символизируют бързото възмездие, което би сполеляло всеки, извършил престъпление. По Wikipedia) По този начин е нормално за хората от Северозападно семитския регион да си представят, че едно божество може да бъде обкръжено от слуги, представяни като божества от по-нисък ранг във формата на змии и дракони. Във феноменологията на религията е удостоверена достоверността (в световен мащаб), че божествата, изобразявани като змии или дракони могат да действат като бранители и пазители на божествената сфера, вж. Хенди, 1992.” [Провансал, 2005, с. 373]

Исая, 6:2

Над Него стояха **серафимите**, от които всеки имаше по шест крила; с две покриваше лицето си, с две покриваше нозете си, и с две летеше.

שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאַחַד
בְּשֵׁתַיִם יְכַסֶּה פָּנָיו וּבְשֵׁתַיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבְשֵׁתַיִם יְעוֹפֶה:

Исая, 6:6

Тогава долетя при мене един от **серафимите**, като държеше в ръката си разпален въглен, що бе взел с щипци от олтара.

וַיָּעַף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רֶצֶף בְּמִלְקָחִים
לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ:

“Estir” Тогава долетя при мене един от **серафимите**, като държеше в ръката си разпален въглен, що бе взел с щипци от олтара.

„Митологична и зоологична среда и данни: Митологичната основа на שָׂרָף [saràf] е *Uraeus-serpent*. Едно независимо египетско божество [Метингер, 1995, 1402-1404] е поставено на короната на Ра, бога на слънцето, и бълва огън срещу враговете на Ра. *Uraeus-serpent* също е фиксирана част от регалиите на фараона, изобразявана като кобра с вдигната глава и издута качулка. Това е позата, която кобрата заема, когато атакува, а плюещата кобра – преди да пулверизира отровата в очите на агресора или жертвата. Важно е да се отбележи, че в изображенията на кобрата, украсяваща египетската корона, тя е в тази противопоставяща се, атакуваща поза, и че ловуващата кобра не изплюва отровата си, освен ако не е заплашена или превъзбудена по време на лов. Както правят повечето змии, кобрата преследва своята плячка без да издува качулката си и с глава, която не е издигната така високо. Плюенето на отрова и издигането на главата се случва при самоотбрана. С една дума издигането на главата, разгъването на качулката и разпръскването на отровата се случват само в бойни ситуации. Всички изобразени кобри са в такава бойна поза.

Зоологическите съответствия на *Uraeus-serpent* са египетската кобра (*Naja haje*) и червената плюеща кобра (*Naja pallida*), вж. Бознек, 1988, 114-115; потвърдено и от Frank Jensen, Natural History Museum, Aarhus в личен контакт с автора. Що се отнася до казаното от Бознек, трябва да се помни, че в по-старите зоологически текстове червената плюеща кобра е класифицирана като подвид на черношиестата плюеща кобра (*Naja nigricollis*), вж. Спаулс et al, 2002, с. 458. Наскоро египетската популация на червената плюеща кобра е описана като принадлежаща към един нов вид – Нубийска плюеща кобра (*Naja nubiae*), за която досега бе смятано, че принадлежи към същите видове като червената плюеща кобра [Вюстер и Бродли 2003]. Египетската кобра се среща в целия Близък изток (от Таиф в Саудитска Арабия и на юг, включително и в планините на запад, през Йемен на изток, до Дофар в Оман) и е широко разпространена в Египет (вж. Маркс, 1968), а в делтата на Нил е особено често срещана. Тя обитава по-голямата част на Северна Африка по крайбрежието на Средиземно море и е разпространена от Египет през Синай до Йордания. Египетската кобра може да достигне дължина до два и половина метра. Оцветяването ѝ е твърде различно – обикновено е кафява, червеникавокафява, сивкавокафява, с меден или черен цвят [Спаулс et al, 2002, 453-454;

Левитън et al. 1998, с. 210]. Египетската кобра не плюе на разстояние отровата си.

Червената плюеща кобра (*Naja pallida*) може да достигне дължина от три метра, когато живее в плен. В природната си среда обаче тя обикновено е наполовина на тази дължина – около метър и половина. Тя се среща главно в два цветови варианта – единият е с красиви нюанси на медночервено (отделни екземпляри може да розовеят или да са сиворозови, или нюансът е по-тъмно червенокафяво), а другият е с умереносив или сивкав цвят [Спаулс et al, 2002, с. 458]. Червената плюеща кобра (*Naja pallida*) е бързо движеща се и бързо реагираща змия, но все пак е с миролюбив нрав. Ако е притеснявана или оставена без изход, тя пулверизира отровата си на разстояние, в очите на противника. Отровата може да бъде изплюта под налягане и насочено, както от вдигнатата бойна поза, така и от земята, без главата да бъде вдигната високо. Отровата е изплювана на разстояние до два метра и половина. Ако попадне в очите, и ако не се вземат незабавно медицински мерки, отровата причинява остро парещо усещане и има сериозен риск от ослепяване, вж. Расмусен, 1995; Спаулс et al, 2002, с. 459; Маркс, 1968, с. 40, карта 31.

В наше време този вид кобра е намирана до 27-ия паралел. Едно хилядолетие преди нашата ера, когато екологическият натиск от чевешката популация очевидно не е бил толкова голям, този вид навярно е бил много по-широко разпространен. Спрямо всички източноафрикански кобри този вид е приспособен най-добре и обитава успешно и в най-сухи природни условия.

Змиите с криле често са изобразявани в египетската иконография. Те могат да бъдат схващани като кобри, стилизирани в някаква степен. *Uraeus-serpent* често са изобразявани с криле в Древен Египет. Обикновено това са кобри с две крила, излизащи от тяхната качулка. С други думи, змиите с криле могат да бъдат разбирани като митологични пазители, като кобри, чиято разперена бойна качулка е изобразявана като криле. Това е значение, което добре кореспондира с крилатите серафими, които намираме в книгите на пророк Исая. Ако схващаме змията тип 𐤀𐤓𐤁 [сарàф] с криле като синоним на кобра, представяна в иконографските митологични материали като криле, излизащи от разперената бойна качулка, то тук налице е връзка между летящата 𐤀𐤓𐤁 [сарàф] и змиите тип 𐤀𐤓𐤁 [сарàф], които са споменати във връзка с пустинната природна среда. В такъв случай биологичните данни си идват на мястото.

Кобрите са силно отровни змии и рискът от смърт при ухапване е голям, особено ако не се приложи антиотрова. Египетската кобра обитава и сухи, и по-влажни места; червената плюеща кобра се среща в

саванните области, в сухите савани и в полупустините.

Фактът, че названието на змията, дефинирано по-прецизно като שָׂרָפ [сарàф], споделя същия корен като на ивритския глагол *горя* без съмнение е следствие от силната, изгаряща болка, която хората изпитват при допира на отровата с очите.

Изображението на свещената змия като символ на властта на египетските фараони (от Левант и от двата мотива с двукрили и с четирикрили *Uraeus*) е добре датирано в X-VIII в. пр.н.е. Кийл публикува някои много интересни печати със съмнителни дву- и четирикрили *Uraeus* изображения [Кийл, Уелингър, 1998, илюстрации 247a-247b]. Според Кийл שֶׂרָפִים [серафїм], споменати в Исаия, 6, са божества от по-нисък ранг, наподобяващи животни. Фактът, че те имат ръце и крака не отрича това разбиране, доколкото Кийл е в състояние да посочи иконографски примери от египетската археология, на които е *Uraeus-serpent* с формата на кобра, с крайници и глава, наподобяващи човешките, вж Кийл, 1977, илюстрации 29-35. Това мнение вече е изказано и от Дей [Дей, 1979, с. 150] и е обяснено и коментирано от Кийл и Уелингър, 1998, §161. Нещо повече, според Кийл само същества, наподобяващи животни (териоморфични) или смесени същества могат да стоят до Йехова, като управляващ цар. Да имаш човешки или наподобяващи човека форми, е сериозно нарушение на древния блискоизточен дворцов етикет.

Най-накрая трябва да се каже, че няма сериозно противоречие между изводите на Кийл и моите изводи, доколкото използваме твърде близки методи: зоологическата идентификация на *Uraeus-serpent* с черношийната плюеща кобра *Naja nigricollis* изглежда твърде вероятна. Особено като се има предвид, че дълго време червената плюеща кобра е била класифицирана в зоологията като подвид на черношийната плюеща кобра.

Свидетелствата на старите текстове: Прочитът на שָׂרָפ [сарàф] като *кобра* не е нов. В Септуагинта фразата от Исаия, 30 מְעוֹפֵי שָׂרָפִים וְשֶׂרָפִים אֲפַעֵה [ефè(x) ве-сарàф меофèф] е преведена като ἄσπίδες καὶ ἔκφυα ἄσπίδων πετομένων („кобра и люпило от летящи кобри“). Думата ἄσπίς на старогръцки означава *кобра*.

Септуагинта превежда израза *горителните змии* הַנְּחָשִׁים הַשֶּׂרָפִים [(x)а-нехашїм (x)а-срафїм] от Числа, 21:6 като ὄφεις τοὺς θανατοῦντας, което означава *смъртоносните змии*, а във Второзаконие, 8:15 същият израз, който е в ед.ч. שָׂרָפ נָחָשׁ [нахàш сарàф], като ὄφεις δάκνων, което означава *хапеци змии*.

Числа, 21:6

וַיִּשְׁלַח יְהוָה בְּעַם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרָפִים וַיִּנְשְׁכוּ אֶת־הָעָם
וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל:

“Estir” За това Господ изпрати между людете **горителни змии**, които хапеха людете, та измряха много люде от Израиля.

LXT Numbers 21:6 καὶ ἀπέστειλεν κύριος εἰς τὸν λαὸν τοὺς ὄφεις τοὺς θανατοῦντας καὶ ἔδακνον τὸν λαόν καὶ ἀπέθανεν λαὸς πολλὸς τῶν υἱῶν Ἰσραηλ

Второзаконие, 8:15

Библия, 1991 Който те прекара по голямата и страшна пустиня, дето има **змии, василиски, скорпии** и сухи места, в които няма вода; Който ти изкара (извор) вода из най-твърда скала, „Estir” Който те преведе през голямата и страшна пустиня, гдето имаше **горителни змии, скорпии** и сухи безводни земи; Който ти извади вода из кременливия камък;

וַיִּצְמַאן אֲשֶׁר אֵין־מַיִם הַמּוֹצִיא לָךְ מִיָּם מִצּוֹר הַחֹלְמִישׁ׃
וַיִּצְמַאן אֲשֶׁר אֵין־מַיִם הַמּוֹצִיא לָךְ מִיָּם מִצּוֹר הַחֹלְמִישׁ׃

LXT Deuteronomy 8:15 τοῦ ἀγαγόντος σε διὰ τῆς ἐρήμου τῆς μεγάλης καὶ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης οὗ ὄφεις δάκνων καὶ σκορπίος καὶ δίψα οὗ οὐκ ἦν ὕδωρ τοῦ ἐξαγαγόντος σοι ἐκ πέτρας ἀκροτόμου πηγὴν ὕδατος

NRS Deuteronomy 8:15 who led you through the great and terrible wilderness, an arid wasteland with **poisonous snakes** and scorpions. He made water flow for you from flint rock,

За Исаия, 6:2; 6 терминът **שָׂרָפִים** [серафѝм] не е преведен в Септуагинта, а е транслитериран – Σεραφιν.
LXT Isaiah 6:2 καὶ Σεραφιν εἰστήκεισαν κύκλω αὐτοῦ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ καὶ ταῖς μὲν δυσὶν κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον καὶ ταῖς δυσὶν κατεκάλυπτον τοὺς πόδας καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταντο

Клетвата от Исаия, 14:29 е преведена в Септуагинта като „от техните семена ще излезат потомства от кобри; и от потомствата, ще излезат летящи змии”.

LXT Isaiah 14:29 μὴ εὐφρανθεῖητε πάντες οἱ ἀλλόφυλοι συνετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παίουτος ὑμᾶς ἐκ γὰρ σπέρματος ὄφρων ἐξελεύσεται ἔκγονα ἀσπίδων καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφεις πετόμενοι

Пешита (бел. авт., М.А. - най-старият запазен сирийски текст на цялата Библия) превежда Числа, 21:6 като `страховита змия` (*ḥ^ewawātā’ ḥarmānē*), което е разбирано от Пейн-Смит (1903) като *базилиск*. Второзаконие, 8:15 е преведен по същия начин. Исаия, 6:2; 6 просто е транскрибиран като *s^erafīn*, докато Исаия, 14:29 е преведен като „защото от змийския корен излизат *gārsā*` = “asp” (“кобра”), според Пейн-Смит, 1903, и нейният плод е „страховити летящи змии”. Исаия, 30:6 е преведен като *’espes w^eḥarmānē’ d^epārah* “asp” (“кобра”) и „страховити летящи змии”.

За Исаия, 14:29 Вулгата записва *ignitos serpentes* („страховити змии”), но за стихове 7 и 8 от същата глава записва само „змии” (*serpentem[s]*). За Второзаконие, 8:15 във Вулгата са налице „змии с изгарящ дъх” (*serpens flatu adurens*). За **שָׂרָפִים** [серафѝм] от Исаия, 6:2; 6 Вулгата транскрибира, както се случва и в Септуагинта, *seraphin*. В Исаия, 14:29 „летящите змии” **מְעוֹפֵף שָׂרָפ** [сарàф меофèф] [сарàф меуфàф] са преведени като *regulus*, а в Исаия, 30:6 е налице *vipera et regulus volans*.

Последните две са много интересни, защото латинското *regulus volans* може да се преведе като „*летяща Uraeus-serpent*“, дължащо се на факта, че летящите кобри от короните на египетските фараони са описани на гръцки като Βασιλίσκοϛ, което съответства на латинския термин *regulus*.

Заключение: От зоологическите и иконографските данни става ясно и без никакво съмнение, че ивритската дума שָׂרָפִים [сарàф] означава *кобра* – змиите от рода *Naja* – и по-специално *червената плюещата кобра (Naja pallida)*, която е определена чрез термина `изгаряща`, което се прилага към ефекта на отровата ѝ върху очите на жертвата. Идентификацията, използвана във Вулгата е `изгарящ дъх`, доколкото значението на שָׂרָפִים [сарàф] е `змия с изгарящ дъх`. То е пряко приложимо, макар че това е много повече метафорично значение, базирано на метода, по който се разпръсква отровата от плюещата кобра. Вулгата идентифицира летящата שָׂרָפִים [сарàф] като *regulus*, което е латинското назоваване на *Uraeus-serpent*. Асоциирането на שָׂרָפִים [сарàф] с кобрата, с нейното потомство и видовете кобри, т.е. със същества от вида *Naja*, се появява също и в други стари преводи на Стария завет, дори и преводачите да не проявяват вкус към различаване на различните видове и подвидове.” [Провансал, 2005, 374-378]

Дългият цитат от статията на Провансал прекрасно изяснява зоологическата страна на символа на кобрата. Няма какво да се добави и към направената от него връзка между зоологията и митологията. Проблемът обаче е, че този автор вижда връзката на библейските серафими само като монотеистичен рефлекс на египетската култура.

Същото прави и Карин Джойнс [Джойнс, 1967]. След перфектното идентифициране на зоологическите особености на кобрите из Близкия изток, добре е да бъдат уважени и размишленията и данните на Джойнс. Тя е често цитиран автор, защото някои от нейните доводи изглеждат задълбочени и убедителни, особено що се касае до културните, митологичните и лингвистичните данни. Макар и заслужаваща уважение, тази авторка има някои съмнителни заключения, правени върху библейския текст.

„Всеки שָׂרָפִים [сарàф] има шест крила – с две покрива лицето си, с две краката си, а с останалите две лети.

Уникалността на тези серафими שָׂרָפִים [серафѝм] в Стария завет, както и техният очевидно смущаващ характер, са очевидната причина няколко изследователи да се занимават с тяхната идентификация и значение. Всъщност аз открих само няколко отделни изречения в отделни коментари и в по-значими работи, посветени на други теми. Все пак има достатъчно задоволителни лингвистични и археологически

доказателства, за да се идентифицират серафимите като крилати змии, които са египетски символи на сакрална и царска върховна власт.

Лингвистични асоциации между змиите и серафимите.

Ивритската дума שָׂרָפִים [сарàф] се появява седем пъти в Стария завет и означава един вид змия, но само в Исая 6 думата е в множествено число и служи да обозначи същество, което придружава Йехова. В Числа, 21:6-9 се развива наказание на Господ, което е хапещи отровни змии. Мойсей моли за прошка и Господ му нарежда да направи идол – една *горителна змия* שָׂרָפִים [сарàф], която ще спасява всеки ухапан.

Числа, 21:6-9

“Estir” 6 За това Господ изпрати между хората горителни змии, които хапеха хората, та измряха много люде от Израиля. 7 Тогава хората дойдоха при Моисея и казаха: Съгрешихме за гдето говорихме против Господа и против тебе; помоли се Господу да махне змиите от нас. И Моисей се помоли за хората. 8 И Господ рече на Моисея: **Направи си една горителна змия**, и тури я на висока върлина; и всеки ухапан, като погледне на нея, ще остане жив. 9 И тъй, Моисей направи **медна змия** и я тури на най-високата върлина; и когато змия ухапеше някого, той, като погледнеше на медната змия, оставаше жив.

В Числа 21:6 израилтяните са хапани от *горителни змии* הַשָּׂרָפִים הַנִּחָשִׁים [(x)а-нехашїм (x)а-срафїм]. Мойсей се подчинява и изработва *медна змия* נִחָשׁ הַנְּחֹשֶׁת [нехàш (x)а-нехòшет] и оттогава נִחָשׁ [нехàш] се използва да назовава отровните змии, наричани дотогава שָׂרָפִים [сарàф] (*бел. авт., М.А.* - прегледът на различните названия на змии в Стария завет, направен в началото на това изложение сочи, че тази мисъл на Джойнс е необходимо и достатъчно невярна). Във Второзаконие 8:15 Йехова е възхваляван, че е превел евреите през пустинята, с нейните *горителни змии* נִחָשׁ שָׂרָפִים [нехàш сарàф]:

Второзаконие 8:15

“Estir” Който те преведе през голямата и страшна пустиня, гдето имаше **горителни змии**, скорпии и сухи безводни земи; Който ти извади вода из кременливия камък;

WTT Deuteronomy 8:1

В крайна сметка שָׂרָפִים [сарàф] е змия (*бел. авт., М.А.* - *горителна змия*), а за Исая тя може да има крила, както е в Исая, 6. Най-ранните и най-късните употреби на שָׂרָפִים [сарàф] в Стария завет се простират в период от около 100 години. Това че за Исая значението се променя в един толкова къс период е малко вероятно.” [Джойнс, 1967, 410-411]

В бележка № 5 под линия към „Лингвистични асоциации между змиите и серафимите” авторката отбелязва:

„Навярно думата שָׂרָפִים [сарàф] може да се свърже с клинообразна дума за змия - *širu* (вж. Тоскан, 1911, с. 155; вж също Friedrich Delitzsch, *Assyrische Thiernamen*, p. 88, and W.W.G. Baudissin, *Studien zur Semitischen Religionsgeschichte*, I, p. 258.). Арчибалд Сейси [Сейси: 1893, с. 529] казва, че египетското *seref* означава *летяща змия* и че много съвременни египтяни вярват, че на всяка змия ѝ порастват криле, когато остарее. Стенли Кук [Кук, 1921] вярва, че тази египетска дума означава грифон с

криле. Очевидно авторът на I Енох вярва, че серафимите са змии. Енох 20:7 споменава арахангел Гавраил, „който е над рая, над змиите и над херувимите”. В Енох 71:7 серафимите и херувимите се явяват заедно като пазители на Трона Господаря на Духовете, а в Енох 61:10 те са част от Божието войнство. Навярно „змии” е заместило „серафими” в Енох 20:7.” [Джойнс, 1967, с. 410]

Следва едно доста подробно и напълно убедено в правотата си изложение за връзката на серафимите от Исая с фараонските регалии. Някои от авторите са цитирани без пълна информация и затова са оставени така както са при нея:

„Змията и Египетският царски символизъм. Изправената, стояща върху навитото си на кръгове тяло, кобра или *ureus* в Египет е била символ на царствеността, отнесена или към фараона, или към боговете. Слънчевият диск на бога на слънцето Хорус-Ре е съчетан с *ureus*. Много други божества са представени със змия като част от украсата на главите им. Като въплъщение на Ре фараонът използва същите символи на властта. Фараонът, много често и съпругата му, почти винаги са представени с изправена кобра на челото. Един текст от пирамидите твърди, че фараонът е пазен от кобрата, „живият”, който идва от главата на Ре [№ 1108С вж. Samuel A.V. Mercer (tr.), *The Pyramid Texts.*]. В „Пророчество на Нефер Роху” за фараона е казано „Змията кобра, която е на неговата чело укротява за него слабостта и предателството на сърцето.” (James B. Pritchard (ed.), *Ancient Near Eastern Texts*, pp. 44 ff.). Според Купър египетската дума за *ureus* е йероглифен детерминатив от `цар` [Купър, 1873, с. 323]. Изображения на изправена *uraei* върху мебелите са намерени в гробницата на фараона Тутанкамон, върху една гривна, покриваща пространството от лакътя до китката му, и като амулет върху врата му (Howard Carter and A. C. Mace, *The Tomb of Tut-Ankh-Amen*, 111, pl. v. See the ecclesiastical throne on pl. XXXIII and the royal perfume vase in vol. 11, pl. XLVIII-XLIX.). Върху златна диадема, обрамчваща черепа, му има три *uraei* – една върху челото му и по една, висяща иззад всяко ухо (Howard Carter and A. C. Mace, *op. cit.*, pl. LXXV.) Същият тип символизъм е открит в гробницата на Рамзес VI (N. Rambova (ed.), *The Tomb of Rameses VI: Plates*, pl. 68.). Функцията на *ureus* е да пази фараона и сакралните обекти от враговете им чрез издишване на огън.

Сравни *uraei* на саркофага на Оименптах I, пазещи рая (вж. Купър, *op. cit.*, фиг. 33). Е. Амелиню вярва, че *ureus* символично пазят фараона, защото те олицетворяват духа на починалите предшественици (Амелиню, 1905, с.15).

От време на време тези магически змии са дарявани с различни дарове, тип данък, за да могат да прилагат и изпълняват желаните функции. *Uraei* с човешки ръце и лица са изобразени в гробницата на

Рамзес VI, като влачещи лодията на Ре през подземния свят в нощта (N. Rambova (ed.), *The Tomb of Rameses VI: Text*, fig. 103.). Същата сцена е изобразена на един египетски папирус (N. Rambova (ed.), *op. cit.*, *Text*, fig. 54.). Ре (слънцето) със слънчевия диск, оброчен от *ureus*, е седнал в лодката си. Един бог пронизва змията Апеп (тъмнината и подземния свят) като царствена *ureus* с две ръце, заедно с четири чакала, бутачи лодката към богинята на утринта. Слънцето побеждава тъмнината всяка сутрин, защото изправените кобри го снабдяват и даряват с царствена сила и посока. Често змията е декорирана с криле. Крилати змии са намирани върху ковчезите на фараоните (Купър, *op. cit.*, фиг. 19, 102 и с. 330.), където на едното изображение от ковчега на Оименптах I крилето на змията са четири и символизируют „четирите краища на света” (Купър, *op. cit.*, фиг. 19, 102 и с. 330.). Около врата на Тутанкамон е имало един златен амулет с крилатата змия Буто (вж. Howard Carter and A. C. Mace, *op. cit.*, II, pl. LXXXIX). В „Книга на портите”, изрисувана в гробницата на Рамзес VI, има една крилатата змия, наречена „Водачът” (Rambova, *op. cit.*, *Text*, p. 208). Над нея е написано „Тя е, която причинява да се изправим пред Ре. Тя е, която води Великия бог към портата на източния хоризонт.” (Rambova, *op. cit.*, *Text*, p. 209). Рам, богът на Мендес е с *ureus*, с две крила, върху гърба му (E. A. Wallis Budge, *The Gods of the Egyptians*, 11, fig. opposite p. 64). Умрелият Озирис, лежащ върху погребалната си носилка, е изобразяван с крилатата *ureus*, висяща на главата му (Wallis Budge, *op. cit.*, fig. 6). Гробницата на Рамзес VI съдържа двукрили *uraei*, едното крило издигнато нагоре, а другото — ниско положено по царствен начин, поддържащо елипсовидния овал, в който са вписани имената и титлите на египетския фараон (Rambova, *op. cit. Plates*, pl. 71-72). Съществува един образ на изрисуван ковчег две двукрили *uraei*, чиито криле, издигнати и спуснати, царствено и предпазващо за Озирис в Колоната на Джед, която е символ на стабилност и възкресение (Henri Frankfort, *Kingship and the Gods*, fig. 41). На папирус от двадесет и първа династия (ок. 1065-935 г. пр. н. е.) един покойник е представен като предоставящ своето сърце на крилатата змия, схващана като пазач на отвърдното (N. Rambova (ed.), *Mythological Papyri: Plates*, pl. 3, sc. 1). Крилати змии също така пазят Ре по време на нощното му пътуване (Budge, *op. cit.*, I, pp. 174 ff.).

Асоциирането на трона на фараона с крилатите змии е документирано археологически чрез откриването на трона на Тутанкамон, който е от XIV в. пр.н.е. (Carter and Mace, *op. cit.*, I, pl. LXII, LXIV). Всяка облегалка за ръцете на трона, покрита със злато и богато украсена с цветен фаянс и инкрустирана с цветно стъкло и камъни, е оформена от две от крилатата на четирикрили *ureus*, изправящи се вертикално от двата задни ъгъла на седалката на трона. Няколко други изправени *uraei* с качулки правят емблема, заедно със слънцето, и са

разположени навсякъде по трона, като сред тях най-доминиращите и царствени белези са крилатите змии.

Дали този символ е бил познат и използван от израилтяните? Археологическо доказателство (бел. авт., М.А. - тук авторката използва единствено число, макар че говори след това за няколко каменни скарабея от т.нар. Палестина) разкрива, че той е бил познат в Палестина и станал част от израилтянски (бел. авт., М.А. - думата, използвана от авторката е *Israel's*, което е много странно, защото в израилтянската история е известно, че Израел е името на северното царство, което се отделя от южното, Юдея, след смъртта на Соломон. Така остава непрецизно и неясно, след скруполюозните цитати за Египет, за какво става дума – за царството на Давид и Соломон, за северното царство Израел, появило след смъртта на Соломон, или за южното царство Юдея със столица Ерусалим, загинало доста след северното.) царски символизъм. Много палестински скарабеи, някои изписани с ивритски имена, показват египетската *uraeus*, понякога и крилата. Известни са три скарабея от Мегидо (Robert S. Lamon and Geoffrey M. Shipton, *Megiddo I*, plate 6950, 52; P. L. O. Guy, *Megiddo Tombs*, plate 131:9), два от Газа (Flinders Petrie, *Ancient Gaza I*, pl. XIII: 51; *Ancient Gaza IV*, pl. IX:300), четири от Бейт-Шемеш (Elihu Grant, *Ain Shems Excavations*: II, pl. LI: 2, 10, 15, 18) и пет от Лакиш (Olga Tufnell *et al.*, *Lachish II: The Fosse Temple*, plate 45:134; *Lachish IV*, pl. 38:286, 301, 312; pl. 39:368). Адолф Райфенберг докладва за скарабеи с ивритски надписи, датирани около или по времето на Исаия, на които са изобразени дву- или четирикрили *uraei* (Reifenberg, *Ancient Hebrew Seals*, fig. 4; nos. 5, 15. Двамата – Reifenberg и Johannes Pedersen предполагат, че подобни създания са идентични със серафимите на Исаия, вж. Pedersen, *Israel*, 111-IV, p. 711). Едно по-значимо доказателство идва от разкопките на една находка от Самария, определена от археолозите, които са я обработвали, като слонова кост от двореца на цар Ахав. Много от артистичния дизайн тук е египетски и част от символизма включва и *uraeus*, понякога крилата. Сред находките е едно изображение на божественото дете, Хорус, с изправена *uraei* в короната му (J.W. Crowfoot and G. M. Crowfoot, *Early Ivories from Samaria*, pl. I:1). Открити са *uraei* с корони от слънчеви дискове, както и изображение на човешко чело с изправени *uraeus* (J.W. Crowfoot and G. M. Crowfoot, *op. cit.*, pl. III:2; pl. XII:5). Както в Египет *uraei* са издигнати на върха на една стена, на една врата или на една част от мебели (J.W. Crowfoot and G. M. Crowfoot, *op. cit.*, pl. XXII:2; cf. p. 11). Една *Uraeus*, с едното крило повдигнато, а другото е отпуснато, стои на цвета на един папирус (J.W. Crowfoot and G. M. Crowfoot, *op. cit.*, pl. XIII:4; фрагмент с подобна *uraeus* се докладва на с. 30). Една дръжка от слонова кост с формата на крилата *uraeus* с двойната корона на Египет

идва от пода на двора на двореца на цар Ахав (G. A. Reisner et al, II, pl. 56:f described in I, A1).

В крайна сметка, Израел е бил запознат със символа на крилатата змия и очевидно го е усвоил в царската си символика.” [Джойнс, 1967, 411-414]

Ето какво е казано в Стария завет, в 4 Царства, 21:13 за същия Ахав и за същата Самария, която е част от северното царство Израел: **И ще простра върху Ерусалим същата мерилна връв, която прострах върху Самария, и същия отвес, който прострах върху Ахавовия дом; и ще избърша Ерусалим както избърсва някой едно блюдо, и като го избърше, обръща го наопаки.**

Така че нищо чудно за находките в двореца на Ахав. Чудни са някои от изводите на авторката:

„Възможното заключение, базирано на лингвистичните и археологическите доказателства, е, че серафимите от видението на Исаия трябва да бъдат разбирани в светлината на египетския символ на крилатите *uraeus*. Йехова е наречен „царят” (Исаия, 6:5) (бел. авт., М.А. - „очите ми видяха Царя, Господа на Силите”) и в неговия храм той е както един величествен монарх, чиито емблеми на царска власт изпълват неговия палат. Египтяните използват пълзящата змия като символ на хаоса и на злото, докато *uraeus* е винаги изправена. Серафимите от Исаия, 6 са изправени. Четирите криле на египетската *uraeus* представят разпростирането на фараонската власт над четирите краища на света; крилатите серафими пеят в хор „Свет, свет, свет Господ на Силите! Славата Му пълни цялата земя” (Исаия, 6:3). Благоговейното повтаряне от серафимите на три пъти „свет, свет, свет” разтърсва храма, изпълвайки го с дим; египетските *uraeus* бълват (уригват) унищожителен огън върху враговете на фараона. Крилете на серафимите са вдигнати и спуснати, точно толкова често – така е и с египетските *uraei*. В един период, когато египетското изкуство е така добре познато в Палестина, не е изненада да го открием в символизма на Исаия. Освен това, ако символът на крилатите *uraeus* може да намери място в палат на израилтянските царе в IX в. пр.н.е. то той може да има същото място в царските дворци на монарсите в Ерусалим от VIII в. пр.н.е., които още не са разкрити за археологията.

Както правят египтяните, Исаия приписва на тези змии определени човешки части на тялото, за да направи възможно те да изпълнят специфични цели. Египетските *uraeus* понякога имат ръце, за да могат да влачат ладията на Ре, крака, на които стоят и могат да ходят, човешко лице, за да могат да изразят тяхната връзка с богиня, или крила, за да символизират пространствата и царствеността на божественото управление. Тези инструменти не принадлежат на тези

създания през всички времена, нито към тяхната основна идентификация, защото те си остават змии. Същият е случаят със серафимите от Исая, 6 – ръцете са нужни, за да придвижат до пророка горящите въглени, крилата – за да изразят божествената царственост, краката, на които стоят и гласовете им – за да възхваляват Йехова. Така ги коментира и Kurt Galling (*Biblisches Reallexikon*, col. 382 ff.) в "Mischwesen.". Все пак защо всяка змия от Исая, 6 има шест крила – няма ясно обяснение. Галинг твърди, че шестокрилата змия идва от Бейт Халав (Kurt Galling, *op. cit.*, col. 383, no. 3).

Очевидно Исая модифицира значението на египтската *uraeus*, когато прави единия от серафимите деятел на божественото изкупление, спасение и лекуване. За Исая серафимите не са само емблеми на царствеността, върховната власт и покровителство, но са носители и на очистването. За Исая Йехова е върховният и спасителният Бог. Крилатите змии са емблема на царския сан, но вярата на Исая намира място за тях в процеса на изкупление и спасение.” [Джойнс, 1967, 414-415]

Изумително е, че по всички основни идеи и теми на Стария завет има автори, които разбират наличието им Библията като влияние на цивилизациите на Египет, Месопотамия, на финикийско, сирийско, ханаанско или аморейско влияние. Хуго Грисман [Грисман, 1926] посвещава една голяма студия на влиянието, идещо и от Египет, и от източната, и от североизточната посока спрямо Обетованата земя.

Половината от студията е посветена на различни древноегипетски идеи, адаптирани към юдаизма: раждането на синовете на бога; идеята за царя-месия в различните древноегипетски династии и адаптирането ѝ към династията на Давид; ако царят е проспериращ, той е чист и праведен, ако ли не – той не спазва закона и ред други. Втората половина от статията е посветена на влиянието на Вавилонските (просперитетът зависи от Астарта / Ищар от Арабела) и Асирийските пророчества, както и на митовете върху библейските пророчества. Тук ще прескоча всички проведени паралели за сметка на темата за серафимите. Чест прави на автора, че ситуира всички аналогии в областта на хипотезата, най-малкото и поради изказването му, че дори и някои мотиви да са заети от близкоизточната култура, те са осмислени и поставени в начина на мислене на монотеистичните израилтянски пророци [Грисман, 1926, с. 251].

„Исая споменава серафимите като антураж на Йехова и ги описва с шест крила. Според Филон от Библос артистът сред боговете създал и направил за Бел-Кронос, приеман за бог-цар, четири очи отпред и отзад. Това било знак или признак за царска власт. Две от очите са отворени, а другите две – затворени. На раменете му направил четири крила – две разперени и две прибрани. Идеята е, че бог Кронос спейки – вижда,

едновременно с това, виждайки – спи. Подобна е идеята и за крилете – две от крилата сочат, че той лети, докато си почива, а другите две са знак, че той си почива, когато лети. Освен това той има още две крила на главата. Така че общо бог Кронос има шест криле, точно колкото са и крилете на серафимите от видението на Исая. Така също той е изобразен върху монети на Библос, най-старият град на Финикия, който самият Кронос е основал, точно както Мардук е основал Вавилон. По същия начин Мардук, според епоса за Сътворението, има четири очи и четири уши, които подобават на бог на съдбата, който вижда и чува всичко. Осмелявам се да предположа, че серафимите в Израел, въпреки шестте си криле, имат четири очи, както и качества, които са подходящи за висшестоящото божество, и които са пренесени върху тези вторични, подчинени същества. Такъв пренос без съмнение е необичаен в историята на религиите и директно се демонстрира от формата *Aion-Kronos*. Дали е случайност, че *saraph* – *горя* е използван, за да индикира жертвоприношенията на деца и хора, когато са принасяни на Царя-Кронос-Мардук?” [Грисман, 1926, с. 252].

Много хубав въпрос, съчетан с много внимателното, хипотетично отношение на автора. По-нататък Грисман се спира на влиянието на Вавилон върху Езекил, Захария и Данаил, твърдейки, че при тях серафимите са заменени от херувими. Това е една теза, на която ще бъда принуден да се спра по-нататък, защото тя е дискутирана и от други автори.

Грисман завършва много коректно своята студия със следната мисъл: „За Исая Йехова е божественият цар, който управлява целия свят, Йехова е по велик от Мардук. И моето мнение е същото.” [Грисман, 1926, с. 254].

По-важното е, че у Грисман се прокрадва идеята за финикийско и вавилонско влияние върху Исая, а не на египетско – както бе у Джойнс и Провансал. Намирам за уместно да припомня, че Исая живее през VIII в. пр.н.е., а Езекил, Захария и Данаил – през VI в. пр.н.е.

Един от авторите, цитирани от Провансал е Джон Дей [Дей, 1979]. Той пък търси влияние на митологията за ханаанския бог Ваал върху Исая и същността на серафимите. Заглавието на статията му говори за съдържанието ѝ: *Echoes of Baal's Seven Thunders and Lightnings in Psalm XXIX and Habakkuk III 9 and the Identity of the Seraphim in Isaiah VI (Exomo от седемте гръмотевици и светкавици на Ваал в Псалм XXIX, Авакум, 3:9 и идентичността на Серафимите в Исая, 6)*.

Нека да видим дали може да търсим връзка между Псалм, 29, Авакум, 3:9 и Исая, 6.

Псалм, 29

“Estir” 1 Давидов псалом. Отдайте Господу, вие синове на силните, Отдайте Господу слава и могъщество. 2 Отдайте Господу дължимата на името Му слава; Поклонете се Господу в света премяна. 3 Гласът Господен е над водите; Бог на славата гърми; Господ гърми над големите

води, 4 Гласът Господен е силен; Гласът Господен е величествен. 5 Гласът Господен троши кедри; Да! Господ троши ливанските кедри, 6 И прави ги да скачат като юнец, Ливан и Сирион като див вол в младостта си. 7 Гласът Господен разцепва огнените пламъци. 8 Гласът Господен разтърсва пустинята; Господ разтърсва пустинята Кадис. 9 Гласът Господен прави да раждат кошутите, И оголва лесовете; А в храма Му всеки възгласява: Слава! 10 Господ седна Цар над Потопа; Да! Господ седи като Цар до века. 11 Господ ще даде сила на хората Си; Господ ще благослови хората Си с мир.

Авакум, 3:1-19

“Estir” Молитва на пророк Авакума, по оплакванията. 2 Господи, чух вестта за Тебе и се убоях. Господи, оживявай делото Си сред годините, Сред годините го изявявай. В гнева Си помни милостта. 3 Бог дойде от Теман, И Светият от хълма Фаран. (Села.) Славата му покри небето, И земята бе пълна с хваление към Него. 4 Сиянието Му бе като светлината; Лъчи се издаваха из страната Му; И там бе скривалището на силата Му. 5 Пред Него вървеше морът, И мълнии излизаха под нозете Му. 6 Той застана и разклати земята, Погледна и направи народите да треперят; И вечните планини се разпаднаха, Безконечните гори се наведоха; Постъпките Му бяха както в древността. 7 Видях шатрите на Етиопия наскърбени; Поклатиха се завесите на Мадямската земя. 8 Негодува ли Господ против реките? Беше ли гневът Ти против реките, Беше ли гневът Ти против морето, Та си възседнал на конете Си И на колесниците Си за да избавяш? 9 Лъкът Ти биде изваден от покривката си, Както Ти с клетва извести на племената. (Села.) Ти проряза земята с реки. 10 Видяха Те планините и се убояха; Водният потоп напада; Бездната издаде гласа си, Дигна ръцете си на високо. 11 Слънцето и луната застанаха в жилището си При виделината на Твоите летящи стрели, При сиянието на блестящото Ти копие. 12 С негодувание си преминал земята, С гняв си вършеял народите. 13 Излязъл си за избавление на хората Си, За избавление чрез помазаника Си; Отсякъл си началника от дома на нечестивите, Открил си основите дори до върха. (Села.) 14 Пронизал си със собствените му копия главата на военните му, Които като вихрушка се устремиха да ме разбият, И чиято радост бе като че ли да ядат скришно сиромаша. 15 С конете Си преминал си морето, Натрупаните много води. 16 Чух, и вътрешностите ми се смутиха, Устните ми трепереха от гласа, Гнилота прониква в костите ми, И на мястото си се разтреперах; Защото трябва да чакам скръбния ден, Когато възлезе против хората Оня, който ще се опълчи против тях. 17 Защото, ако и да не цъфти смоковницата, Нито да има плод по лозите, Трудът на маслината да се осуети, И нивите да не дадат храна, Стадото да се отсеке от оградата, И да няма говеда в оборите, 18 Пак аз ще се веселя в Господа, Ще се радвам в Бога на спасението си. 19 Иеова Господ е силата ми; Той прави нозете ми като нозете на елените, И ще ме направи да ходя по височините си. За първия певец върху струнните ми инструменти.

Според Дей мнението, че в Псалм, 29 има близки паралели с митологията за Ваал е общоприето.

„Явяването на Бог пред хората във формата на гръм и светкавици (стихове 3-9); възхвалата Му и обединението на хората с него (стих 1); коронясването Му като цар на космическото море (стих 10) – всичките имат паралел в митологията за Ваал в Угаритски текстове, вж. по-специално споменаването на победата на Ваал над Ям (*бел. авт., М.А. - ям на иврит означава море*) в *СТА 2* и теофанията на Ваал в бурята в *СТА 4 vii.25-37*. Различени са и някои други паралели с угаритските текстове и така може да се аргументира, че Псалм, 29 е оригинално написан като угаритска възхвала в чест на Ваал, срв. Т. Н. Gaster. *The earliest known miracle-play? Folk-lore*, 44, 1933, p. 382, no. 13; “Psalm 29” *JQR*, NS, 37 (1946-7), pp. 55-56; H. L. Ginsberg. *A Phoenician Hymn in the Psalter, Atti del XIX Congresso Internauionale degli Orientalistici*. Rome, 1935, pp. 472-476; *The Ugarit Texts*. Jerusalem, 1936, pp. 129-131, in Hebrew; F. M. Cross. *Notes on Canaanite Psalm in the Old Testament, BASOR* 117, Feb. 1950, pp. 19-21; A. Fitzgerald, *A Note on Psalm 29, BASOR* 215, Oct. 1974, pp. 61-

63. В моите цели обаче не влиза за оценявам тези твърдения. Онова, на което искам да обърна внимание е приликата в седмokratната проява спрямо митологията на Ваал като божество в гръмотевиците, мълниите и светкавиците. Многократно е отбелязвано, че в този псалм гласът на Йехова (*qol Yahweh*) е обрисуван като ехтящ страховито (*гърмящ, силен, величествен, трошащ, разцепващ, разтърсващ*) седем пъти (стихове 3, 4а, 4б, 5, 7, 8, 9). Смятам, че този паралел със седемте гръмотевици на Ваал никога не е бил забелязван от изследователите.” [Дей, 1979, с. 143].

По-нататък Дей се спира подробно на сравнения и доказателства за приликите между Псалм, 29 и химните, описващи седемте гръмотевици, както и седемте години като символи в митологията за Ваал.

Дей прокарва паралели и между Авакум, 3 и митологията за Ваал. Авторът посочва борбата на Ваал с бог Мот и паралелите с Авакум, 3 и Псалм 29. Дей се спира на играта с числата 7 и 8 в угаритските текстове, за да ги ползва за своята теза, посочвайки, че това са поетични похвати да бъдат назовани седемте слуги на Ваал и осемте му прасета. Позовавайки се на други автори, Дей смята, че „прасе”, „шопар” е аристократично или военно звание. Седемте гръмотевици и светкавици, според Дей, са смятани от ханаанците за слуги на Ваал [Дей, 1979, с. 148]. Дей употребително твърди, че седемте гръмотевици и светкавици са заети в псалмите, вкл. и в Псалм 104, където Йехова е възхваляван като Този който прави „слугите си като огнен пламък”.

Псалм 104, 2-5

“Estir” 2 Ти, Който се обличаш със светлина като с дреха, И простираш небето като завеса; 3 Който устройваш високите Си обиталища над водите, Правиш облаците Своя колесница И вървиш с крилата на вятъра; 4 Който правиш ангелите Си силни като ветровете. **И слугите Си като огнения пламък**; 5 Който си положил земята на основата ѝ, За да се не поклати за вечни времена. 6 Покрил си я с морето като с дреха; Водите застанаха над планините. 6 Покрил си я с морето като с дреха; Водите застанаха над планините. 7 От Твоето смърчане те побягнаха, От гласа на гърма Ти се спуснаха на бяг. 8 Издигнаха се планините, снишаваха се долините. На мястото, което беше определил за тях. 9 Положил си предел на водите, за да не могат да преминат, Нито да се върнат пак да покриват земята.

Според Дей ханаанският произход на това понятие („който прави слугите си като огнен пламък”) се подкрепя от контекста на предходните стихове, където Йехова прави от облаците свои колесници, точно по маниера на Ваал, а следващите стихове (6-9) припомнят контрола на Йехова над космическото море – една добре известна ханаанска заемка в Стария завет. [Дей, 1979, с. 148]

Оттук нататък, най-последно, следват размишленията на Дей за серафимите.

„По същия начин, по мое мнение, серафимите от Исаия, 6 трябва да бъдат смятани за олицетворение на мълниите, светкавиците. Това се подкрепя от факта, че когато „серафимите викат един към друг” (Исаия, 6:3 И викаха един към друг, казвайки: Свет, свет, свет Господ на Силите! Славата Му пълни цялата земя.), тогава „основите на праговете се поклатиха от гласа на оня, който викаше, и домът се напълни с дим” (стих 4). Това предполага, че

гласовете им са подобни на гръмотевица и указва тяхната огнена природа, точно както и тяхното име сочи – „огнените”. Нещо повече, ефектът от виковете на серафимите напомня за компетенциите / възможностите на Йехова да се явява като гръмотевица и светкавица, навсякъде другаде в Стария завет. Това личи особено ясно в Псалм, 18:8-9: 6 В утеснението си призовах Господа. И към Бога мой викнах; От храма Си Той чу гласа ми, И викането ми пред Него стигна в ушите Му. 7 Тогава се поклати и потресе земята; Основите на планините се разлюляха И поклатиха се, защото се разгневи Той. 8 **Дим се издигаше от ноздрите Му, И огън из устата Му поглъщаше; Въглища се разпалиха от Него. 9 Той сведе небесата и слезе; И мрак бе под нозете Му.**

Забележителното за Исая, 6 е, че качествата и признаците на Йехова за теофания са отделени от Него и са приписани като качества на серафимите, точно както това става при вааловите светкавици и гръмотевици, които очевидно са способни да бъдат отделяни от бога и да бъдат персонифицирани като негови слуги.

Случаят със Серафимите представя безспорен произход, или при всяко положение близка връзка, от / със седемте ваалови слуги – светкавиците и гръмотевиците. Този произход или силна връзка се засилва още повече, когато си спомним за близостта между Исая, 6 и Псалм, 29. Както А. Джонсън (Джонсън, 1967, с. 64 по. 51) отбелязва, дискутирайки Псалм, 29 и неговата *Sitz im Leben*, че по време на пролетен празник е трудно да се отдели призоваването от Исая, 6 от неговия произход: позоваването на царския сан на Йехова (Исая, 6:5 - „Тогава рекох: Горко ми, защото загинах; понеже съм човек с нечисти устни, и живея между люде с нечисти устни, понеже **очите ми видяха Царя, Господа на Силите.**”), неговата Слава и святост (Исая, 6:3 – „И викаха един към друг, казвайки: - Свет, свет, свет Господ на Силите! Славата Му пълни цялата земя.”) и усещането за земетресение (Исая, 6:4 – „И основите на праговете се поклатиха от гласа на оня, който викаше, и домът се напълни с дим.”). Всичките имат паралели в Псалм, 29. Сега трябва да си спомним, че в Псалм, 29 теофанията на Йехова е във формата на седем извивания, появи на гръмотевици, както и, че това е заимствано от вааловите седем гръмотевици, както бе показано по-горе. Доколкото серафимите от Исая, 6 играят същата теофанична роля каквато имат седемте гръмотевици в Псалм, 29, правдоподобно е да се предположи, че те имат своя безспорен произход във вааловите седем слуги – гръмотевици и светкавици. Всъщност не може да бъде случаен фактът, че в 2 Енох Б, XIX, 6 е казано, че всъщност серафимите са седем. Естествено в 2 Енох А серафимите са шест.

Все пак, докато по **функции** серафимите могат да бъдат смятани за персонификация на светкавиците с ханаански произход, с аналогия на вааловите слуги светкавици, то по **форма** може да се приеме, че те са, както много учени предлагат (Педерсен, 1940; Джойнс, 1967; Джойнс, 1974), крилати змии (*uraei*) с безспорен египетски произход. В това те могат да бъдат аналогични на херувимите, които, като крилатите

сфинксове, имат ясен египетски произход. Разликата е, че херувимите могат да символизират облаците, които Йехова язди, по начина, по който това прави ханаанския бог Ваал. Това се наблюдава в Псалм, 18:11 (6 В утеснението си призовах Господа. И към Бога мой викнах; От храма Си Той чу гласа ми, И викането ми пред Него стигна в ушите Му. 7 Тогава се поклати и потресе земята; Основите на планините се разлюляха И поклатиха се, защото се разгневи Той. 8 Дим се издигаше от ноздрите Му, И огън из устата Му поглъщаше; Въглища се разпалиха от Него. 9 Той сведе небесата и слезе; И мрак бе под нозете Му. **10 Възседна на херувим и летя; Летя на ветрени крила.** 11 Положи за Свое скривалище тъмнината, За покров около Си тъмните води, Гъстите въздушни облаци. 12 От святкането пред Него Преминаха през облаците Му Град и огнени въглища. 13 И гръмна Господ от небето, Всевишният даде гласа Си, Град и огнени въглища. 14 И прати стрелите Си та ги разпръсна, Да! светкавици в изобилие та ги смути.)

Това, че серафимите имат тяло на змия се подкрепя от факта, че навсякъде другаде в Стария завет думата *saraph* означава змия. Това включва и двата случая от Исая, където се говори за *летяща змия*, вж. Числа, 21:6; 8; Второзаконие, 8:15; Исая, 14:29; 30:6. Макар че по предположение серафимите имат тяло на змия, те имат човешка глава, крака, ръце и криле. В това серафимите приличат на египетските кобри (*uraei*), които са символ едновременно и на човешки, и на божествен статус. В контекста на Исая, 6 царят е Йехова, вж. Джойнс, 1967, с.412-413. Крилатата змия, вж. Джойнс, 1967, с. 413-414, е засвидетелствана в Палестина по времето, когато живее Исая. Освен това Савиняк (Савиняк, 1972) и други предполагат, че серафимите от храмовото видение на Исая са свързани с бронзовата змия Нехуцан, която стои в храма до времето на цар Езекия (виж 4 Царе, 18:4), която експлицитно е наречена [сарàф] в Числа, 21:8.

В заключение – може да се спори и да се доказва, че ехо от вааловите седем гръмотевици и светкавици могат да бъдат открити в Псалм, 29, с по-малка сигурност – в Авакум, 3:9; вааловите седем светкавици могат да се явяват в ролята на негови слуги, и че това или подобно понятие частично лежи в основата на идеята за серафимите от Исая, 6.” [Дей, 1979, 149-151]

Така, дотук разбираме от Джойнс, Провансал, Дей, Грисман и от други автори, че Исая, живял през VIII в. пр.н.е., е изкарал училище по египетска, ханаанска, финикийска и вавилонска култура и митология, та затова в Стария завет имаме налице уникалната поява на серафимите в Исая, 6. Все пак трябва да се отчете известната предпазливост в заключенията на някои от цитираните автори. Тази предпазливост е основателна, защото става дума за сакрален текст и за пророк, който, като всеки пророк, има необичайни способности. Според еврейската традиция пророкът предава Божието слово като думи и дори като правопис. Както казва апостол Петър в 2 Петър, 20-21 **20 И това да знаете преди всичко, че никое пророчество в писанието не е частно обяснение. 21 защото никога не е идвало пророчеството от човешка**

воля, но светите човеци са говорили от Бога, движени от Светия Дух. [Библия, 1995].

Впрочем и *The International Standard Bible Encyclopedia* (ISBE) много внимателно обвързва серафимите с Месопотамия. В тази библейска енциклопедия от 1915 г. се маркират и важните връзки на серафимите и с Новия завет, и с другите архангели – херувимите и офанаимите:

„**Серафим** е дума в множествено число, появяваща се само в Исаия, 6 във видението на Исаия за Йехова. Произходът на термина в иврит е неясен. *Сараф* в Числа, 21:6; Исаия, 14:29 и на други места означава пареща змия. Едно вавилонско име за бога на огъня, *Нергал*, е *Шарану/Сарану*. В Египет са намерени фигури, наричани *сераф*, които са оформени като орел и лъв едновременно, които са пазители на гроба. Индоевропейският им еквивалент е *Грифон*.

Напълно възможно е, че в популярната митология на много народи огънят се обвързва по различни начини с придружителите на божеството и че горенето лежи в основата на всички предложения за етимология. Все пак остава налице разбирането, че при употребата в Исаия няма нищо от популярната митология и суеверия. Тези серафими са царствени същества, чиито форми не са напълно описани. Те имат лица, крака, лица и крила. Шестте крила, в три двойки, покриват лицата им, а краката им със смирение и богоговение им служат за стоене над трона на Йехова. Единият от серафимите е деятелят на изгарянето на греха от устните на пророка. Това става с горящ въглен, взет от олтара, а не чрез свои сили или чрез своето същество. В юдейската теология серафимите са свързани с херувимите и офаните, разбирани като трите най-високи степени на придружители и присъстващи пред Йехова. Те стоят по-високо от ангелите, които са пратеници, изпълняващи различни поръчки. В популярното въображение херувимите са представени от буреносни облаци, а херувимите – от кривуличещи, виещи се, змиевидни по форма, източници на светлина, но нищо от това не се появява във видението на Исаия.

В Новия завет единствено възможният еквивалент са „живите същества” („животни” във версията на крал Джордж) от Откровение Йоаново, 4; 5 и т.н. Тук, както в Исаия, те се появяват в непосредствена близост до Трона на Господ, най-висши във възхвалата на Божествената Святост.” [Уилям Оуен Карвър, ISBE].

Откровение Йоаново 4

“Estir” 5 И от престола излизаха светкавици и гласове и гърмежи. И пред престола горяха седем огнени светила, които са седемте Божии духове. 6 И пред престола имаше като стъклено море, подобно на кристал, а всред престола и около него **четири живи същества**, пълни с очи и отпред и отзад. 7 Първото **живо същество** приличаше на лъв, второто приличаше на теле, третото имаше като човешко лице, и четвъртото **живо същество** приличаше на летящ орел. 8 И четирите **живи същества, имащи по шест крила**, бяха пълни с очи изоколо и извътре; и те не престават денем и нощем да казват: Свет, свет, свет е Господ Бог Всемогъщия, Който бе и

Който е, и Който ще бъде. 9 И когато **живите същества** принасят слава, почит и благодарение на Този, Който седи на престола и живее до вечни векове,

Еврейската енциклопедия (JE) също насочва към вавилонска връзка при видението на Исаия.

„Според някои изследователи концепцията за серафимите има вавилонски произход. Friedrich Delitzsch и Hommel асоциират серафимите с асирийското "sharrapu", едно име, което в Ханаан обозначава вавилонския бог на огъня — Нергал. Тогава серафимите биха могли да бъдат пламъците, чрез които този бог се появява пред хората. Един аргумент против тази теза е, че досега никой не е успял да покаже, че думата "seraph" някога е била използвана като име на някакъв бог. Според една друга, по-вероятна хипотеза, серафимите са били змии, както подсказва самото име. Във митовете и фолклора на много от древните народи змията играе важна роля, напр. във вавилонската легенда за Сътворението Тиамат, както и в Древен Египет кобрата. Доколкото евреите споделят суеверията на заобикалящите ги народи, не бива да се учудваме, ако те са адаптирали това понятие. Нека си спомним за демоничната роля на змията при Адам и Ева и изгонването им от рай. В тази връзка имена като „Змейски извор” и „Басейна на змиите”, места в околностите на Ерусалим, заслужава да бъдат отбелязани. Бронзова змия носи спасение на ухапаните от отровни змии (Числа, 21). Исаия говори за огнени, летящи змии и дракони (Исаия, 14:29; 30:6). Медната / бронзовата змия *Нехушан* стои в храма в Ерусалим и е обект на поклонничество, докато цар Езекия не я разрушава като идол (4 Царе, 28:4). Очевидно почитането на Нехушан е остатък от по-старо суеверие, помилено с култа към Йехова, заради бедствието на змиите в пустинята и спасението от тях. Хипотезата изглежда вероятна, защото серафимите имат своя двойник в летящите змии от Исаия. Затова изглежда вероятно, че тези летящи пазители на Трона на Господ са преминали процес на облагородяване и одухотворяване, като са им приписани човешко лице, ръце, крака.” [JE]

Никой от авторите обаче не обръща внимание на един явен и много интересен факт. При петте употреби на думата שָׂרָפִים [сарàф] като *змия* в Стария завет в четири от тях тя винаги е в словосъчетание – или с генеричното име *змия* נָחָשׁ [нахàш] (*горителни змии* הַשָּׂרָפִים הַנְּחָשִׁים [(x)а-нехашим (x)а-срафим] Числа, 21:6), или с качеството *летящ* מְעוֹפֵף [сарàф меофèф] (*летящата змия / горителна хвърката змия / хвъркат змей* מְעוֹפֵף שָׂרָפִים [сарàф меофèф] (Исаия, 29:3; 30:6).

Само в Числа, 21:8 думата שָׂרָפִים [сарàф] е употребена самостоятелно, не в състава на словосъчетание. От една страна в контекста на стих 6 от същата глава, където е терминът *горителните змии* הַשָּׂרָפִים הַנְּחָשִׁים [(x)а-нехашим (x)а-срафим], самостоятелната употреба като че ли е

елипса от термина от стих 6. От друга страна обаче тази самостоятелна употреба на думата в стих 8 е в инструкцията, дадена от Бог на Мойсей. Едва в следващия стих става ясно, че Мойсей прави змия от мед (**9 И тъй, Мойсей направи медна змия לָשִׁטָּן שִׁטָּן [nehàsh nehòshet] и я тури на най-високата върлина; и когато змия ухапеше някого, той, като погледнеше на медната змия, оставаше жив**). Цветът на добре поддържаната мед може да мине за огнен, кафеникаво-червен. Но всяка мед зеления с времето. Така или иначе, в тази медна змия има още нещо, свързано с огъня, поради самостоятелната употреба на думата в стиха, Божие указание – 8. Излиза, че употребената самостоятелно дума е многозначна – тя може да означава, че Мойсей трябва да направи предмет, който гори, както и идол на змия. Или пък Господ и Мойсей си имат свой начин да се разбират с по-малко думи? Това последното е колкото вероятно, точно толкова и невярно, защото при заповедите как да се направи скинията и подвижния храм изрично е казано Мойсей да внимава да повтори всичко съвсем точно, както му е наредено.

Числа, 21:6

“Estir” За това Господ изпрати между хората **горителни змии**, които хапеха хората, та измряха много хора от Израеля.

Числа, 21:8

“Estir” И Господ рече на Моисея: Направи си една **горителна змия**, и тури я на висока върлина; и всеки ухапан, като погледне на нея, ще остане жив.

Второзаконие, 8:15

“Estir” Който те преведе през голямата и страшна пустиня, гдето имаше **горителни змии**, скорпии и сухи безводни земи; Който ти извади вода из кременливия камък;

Исаия, 14:29

“Estir”, Не се радвай, цяла Филистимска земя, Загдето се строши тоягата, която те порази; Понеже из корена на змията ще излезе ехидна, И плодът му ще бъде **горителна хвърката змия**.

Библия, 1991 недей се радва, земя Филистимска, че е съкрушен жезълът, който те поразяваше; защото от змийния корен ще излезе аспида, и плодът ѝ ще бъде **хвъркат змей**.

Библия, 1995 Не се радвай, цяла Филистимска земя, Загдето се строши тоягата, която те порази; Понеже из корена на змията ще излезе ехидна, И плодът му ще бъде **горителна хвърката змия**.

Исаия, 30:6

“Estir” 6 Наложено за южните животни пророчество: През наскърбителната и мъчителна земя, Дето има лъвица и як лъв, Ехидна и **горителна хвърката змия**, Занасят богатството си на плещите на оселчетата, И съкровищата си на гърбицата на камилите, При хората, които няма да ги ползват,

В раздела *Значение* на статията *Серафими* Еврейската енциклопедия (*JE*) поставя ударение на общата служба и произход на серафимите и херувимите. Много ценна е информацията за лъво-орела на Древен Египет, наричан ”seref” и явната дисхармония, по функции и външен вид, между това митично създание и библейските серафими.

„Пасажите от Исаия, 6 представят убедително доказателство срещу идеята, популярна в известен период, че серафимите принадлежат към същата категория като ангелите. Те нямат нищо общо с „пратениците на Бог”. В юдейските източници те винаги са били различавани (Данаил, 10:13; Книгата на Товит и др.), където се представя информация за

„върховни“ ангели, но споменаване на серафимите напълно липсва. Позоваването на етимологичната връзка със съществителното ”seraf” с арабското ”sharif” (*да съм въздигнат, издигнат; величая или правя да изтъкне*) са точно толкова без стойност. От друга страна, съществува поразителна прилика между серафимите и херувимите. И двата вида същества имат крила, те са наполовина хора и наполовина животно; и двата вида същества стоят близо до Трона на Господ и се явяват пазители на Трона; те винаги са споменавани заедно в апокрифната книга на Енох. Това доказва, че произходът на тези два вида същества е общ, един и същ. Това само сочи, че в понятията на съвременниците на Исаия и техните наследници в по-късни времена тези небесни същества са тясно свързани. Някои твърдят, че серафимите произхождат от египетското ”seraf” – едно сложносъставно, крилато същество, наполовина лъв и наполовина орел. Египетските ”seref” пазят гробовете, отнасят умрелите фараони до небесата и предават молитвите до там. Формата и службата на seref наподобяват и подсказват по-скоро еврейските херувими.” [JE]

СЕРАФИМИТЕ И ХЕРУВИМИТЕ – ПРИЛИКИ И РАЗЛИКИ

Няма никакво съмнение, че Серафимите се свързват понятийно, чрез своя общ корен, с *огъня* и неговата парадигма (*горя, пека, унищожавам чрез изгаряне* и пр.) и с *горителната отровна змия*, с нейната парадигма. В библейския текст тези лексикално мотивирани асоциации се разгръщат в множество от контекстни семантизации. Тази разлика спрямо другите архангели, чиито имена се образуват от съществителни нарицателни (*Офнаимите* – от **колела** и *Херувимите* – с неясна етимология) не подлежи на коментар. От друга страна подобро различаване на Серафимите от Херувимите се налага поради наличието на крила и при двата вида архангели.

В литературата много се спекулира, че ангелологията търпи истинското си развитие в текста на Стария завет едва след вавилонския плен (VI в. пр.н.е.). Но и херувимите, и серафимите са част от юдейските представи далеч преди това. Херувимите са неотменна част от инженерния проект на скинията и са налице не само в Изход и Левит, но още в трета глава на Битие. Със своето уникално появяване в текста само при Исаия серафимите трябва да бъдат отнесени към времето на този пророк – VIII в. пр.н.е. Дори да приемем, че Езекил се е повлиял от месопотамската митология и въвежда офнаимите, то херувимите и серафимите остават много по старо явление в текста.

Близостта на Серафимите с Херувимите е казус, който е обект на вниманието на много автори.

1. Серафимите **стоят над** Трона на Господ; Бог е **седнал между** херувимите.

Елиезер Шлосберг [Шлосберг, 1993] от университета Бар-Илан, Израел се спира върху два коментара на еврейския мъдрец Саада Гаон. Шлосберг предава коментара на Саада Гаон върху словосъчетанието „стоящите серафими”, превеждано като *стояха серафимите*, от Исаия, 6:1-2. Според Саада Гаон това е израз от речта, а не от езика, и не от високия стил на писмената култура.

בְּשֵׁנֵת-מוֹת הַמַּלְאָךְ עֲזִיָּהוּ וְאַרְאֵה אֶת-אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל-כִּסֵּא
רָם וְנֹשֵׂא וְשׂוֹלֵיו מְלֵאִים אֶת-הַהִיכָל:

”Estir” Исаия, 6:1 В годината, когато умря цар Озия видях Господа **седнал на висок и издигнат престол**, и полите Му изпълниха храма.

седнал יֹשֵׁב [иш'ев]
на עַל [аль]
висок רָם [рам]
престол, трон כִּסֵּא [кис'е]
и וְ [ве]

издигнат נִשָּׂא [нисà]

שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כַּנְּפִים שֵׁשׁ כַּנְּפִים לְאַחַד
בְּשֵׁתַיִם יִכְסֶה פָּנָיו וּבְשֵׁתַיִם יִכְסֶה רַגְלָיו וּבְשֵׁתַיִם יַעֲוֹפֶה:

"Estir" Исая, 6:2 **Над Него стояха серафимите**, от които всеки имаше по шест крила; с две покриваше лицето си, с две покриваше нозете си, и с две летеше.

KJV Isaiah 6:2 **Above it stood the seraphims**: each one had six wings; with twain he covered his face, and with twain he covered his feet, and with twain he did fly.

над Него стояха серафимите לוֹ שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל [серафим омдїм
ми-маа̀л льò]

стояха серафимите עֹמְדִים שְׂרָפִים [серафим омдїм]

стоя (прав) עֹמֵד [амàд]

стояха עֹמְדִים [омдїм]

серафимите שְׂרָפִים [серафим]

над מִמַּעַל [ми-маа̀л]

Него לוֹ [льò]

Английският превод *Above it (над него)* ясно показва, че серафимите стоят над престола / трона, а не над Господ.

Според Саада Гаон интонационното и емфатичното разделяне на думите при реч е тънка работа, защото ако в тока на речта не се разделят думите по подходящ начин ще се промени значението. Затова, когато се изговаря библейският текст трябва много да се внимава. Така библейският текст е разглеждан като реч, а не като писмена реч и език. Саада Гаон дава няколко примера, сред които е Исая, 6:2. За този стих се посочват две възможности за първите четири думи от стиха.

Стандартното разбиране е, че в изречението *Над Него стояха серафимите*, **него** е местоимение, заместващо *престола / трона* כִּסֵּא [кисè].

לוֹ שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל [серафим омдїм ми-маа̀ль льò]

Първата възможност, според Саада Гаон, е „ако обединим първите три думи в една дума, а четвъртата се схваща като отделна. Тогава значението е `Бог има ангели в небето`”:

לוֹ שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל + לוֹ [серафим-омдїм-ми-маа̀ль + льò]

Шлосберг обяснява тази идея – тогава думата לוֹ [льò] ще се разбира не като *Него*, а като *Негови* и буквалният смисъл става *Серафимите, които стояха отгоре са Негови*.

Но ако някой обедини първите две думи в една, а останалите две – също в една, според Саада Гаон – тогава това е ерес, защото тогава този човек поставя серафимите над своя създател.

לוֹ שְׂרָפִים עֹמְדִים + מִמַּעַל [серафим-омдїм + ми-маа̀ль-льò]

Бележката на Саада Гаон е правилна и уместна, но в иначе авторитетен библейски речник като *Easton's Bible Dictionary* за серафимите е казано именно, че стоят над Царя. Малко наивно звучи схващането, че серафимите са нещо огнено с намек за тяхната горяща любов: „Серафимите са споменати в Исая, 6:2; 3; 6; 7. Тази дума означава `огнени`, `огненочервени`, `горещи`, `пламтящи`, с намек за тяхната горяща любов. Те са представени като „Стоящи” над Царя, докато той е седнал на своя трон, готови да му служат моментално. Формата, в която се явяват е човешка, с добавка крила. Виж АНГЕЛИ. Тази дума на всички други места в оригинала се използва за „пареща змия” - Числа, 21:6,8; Второзаконие, 8:15) срв. Исая, 14:29; 30:6 — изпратена от Бог като инструмент за налагане на справедливо наказание за грях на хората чрез ухапване.” [EBD]

Карин Джойнс [Джойнс, 1967; 1968; 1974], авторката, която често е цитирана, когато става дума за зависимост на юдейската култура от египетската, маркира тази особеност на серафимите. Дори тя успява да забележи, че в Исая, 6:2 е посочено, че серафимите стоят над *високия и издигнат престол / Трон, на който седи Господ* **יֵשֵׁב עַל-כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא** [ишѐв аль-кисѐ рам ве-нисà].

„Исая свидетелства, че „стоящите серафими” (*стояха серафимите*) **עֹמְדִים שְׂרָפִים** [серафѝм омдѝм] са придружители / присъстващи до Йехова, „до Царя”, в глава 6, стих 2.” [Джойнс, 1967, с. 410]

Тълкуването на Саада Гаон е може би най-прецизното. Освен това то сочи опасностите от разночетения.

Най-впечатляващото присъствие на херувимите над ковчега на завета, в който са плочите със заповедите. Именно там има два златни херувима. В Стария завет има няколко места, в които се казва, че Бог „обитава между херувимите”, но глаголът в иврит не е *обитава*, а *седи* **יֵשֵׁב** [ишѐв]. Така в 1 Царе 4:4; 2 Царе, 6; 4 Царе 19: 15; Исая, 37:15 е налице изразът *който седиш между херувимите* **יֵשֵׁב הַכְּרֻבִים** [ишѐв (х)а-керувѝм]. Във версията „Estir” изразът е преведен два пъти като *който обитава между серафимите* (1 Царе 4:4; 2 Царе, 6) и два пъти като *който седиш между херувимите* (4 Царе 19:15; Исая, 37:15). Съществено ми изглежда, че и в четирите примера, които са от различни епохи – от Мойсей до Исая – този израз винаги е съпровождан с името на Господ *Господът на Силите* **יְהוָה צְבָאוֹת** [йѐ(х)ова севадѝт], познато като *Саваот*. В християнството, доста неправилно, Саваот е изобразяван като белобрад старец. Терминът всъщност означава *Богът на Войнствата* или *Божите войнства*. Само в 4 Царе, 19:15 липсва терминът *Саваот*, но там е напомнено Сътворението на света и нещо любопитно – че израилският Бог е Бог на всички земни царства: „Бог на всичките земни царства; Ти си направил небето и земята.”

1 Царе, 4:1-4

“Estir” 1 В това време Израил излезе на бой против филистимците и разположи стан близо при Евен-езер; а филистимците разположиха стан в Афек. 2 И филистимците се опълчиха против Израила; и когато започнаха битката, Израил се пръсна пред филистимците, и около четири хиляди мъже бяха убити на полесражението. 3 А като дойдоха людете в стана, Израилевите старейшини казаха: Защо ни порази Господ днес пред филистимците? Нека донесем при себе си ковчега за плочите на Господния завет от Сило, тъй щото, като дойде всред нас, да ни избави от ръката на неприятелите ни. 4 И така, людете пратиха в Сило, та донесоха от там ковчега на завета на **Господа на Силите, Който обитава между херувимите**; и двамата Илиеви сина, Офний и Финеес, бяха там с ковчега на Божия завет.

וַיִּשְׁלַח הָעָם שְׁלֵה וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם אֶת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה צְבָאוֹת
יֹשֵׁב הַכְּרִבִּים וְשֵׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֲלִי עִם־אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים חֲפַנִּי וּפִינָחָס:

2 Царе, 6, 1-2

“Estir” 1 След това Давид пак събра всичките отборни мъже от Израила, на брой тридесет хиляди души. 2 И Давид стана от Ваала Юдова та отиде, и всичките люде, които бяха с него, да да пренесе от там, дето се намираше, Божия ковчег, който се нарича с името на **Господа на Силите, Който обитава между херувимите**.

וַיִּקָּם וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אַשֶׁר אִתּוֹ מִבְּעַלְי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת
מִשָּׁם אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שָׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרִבִּים עָלָיו:

4

Царе,

19

“Estir” 1 А когато цар Езекия чу думите му, раздра дрехите си, покри се с вретиче и влезе в Господния дом. 2 И прати управителя на двореца Елиаким, секретаря Шевна и старшите свещеници, покрити с вретича, при пророк Исаия Амосовия син. 3 И рекоха му: Така казва Езекия: Ден на скръб, на изобличение и на оскърбление е тоя ден, защото настана часа да се родят децата, но няма сила за раждане. 4 Може би Господ твоят Бог ще чуе всичките думи на Рапсака, когато господарят му асирийският цар прати да укорява живия Бог, и ще изобличи думите, които Господ твоят Бог чу; затова, възнеси молба за остатъка що е оцелял. 5 И тъй слугите на цар Езекия отидоха при Исаия, 6 И Исаия им рече: Така да кажете на господаря си: Така казва Господ: Не бой се от думите, които си чул, с които слугите на асирийския цар Ме похулиха. 7 Ето, аз ще туря в него такъв дух, щото, като чуе слух, ще се върне в своята земя; и ще го направя да падне от нож в своята земя. 8 И така, Рапсак, като се върна, намери, че асирийският цар воюваше против Ливна; защото бе чул, че той заминал от Лахис. 9 И царят, когато чу да казват за етиопския цар Тирак: Ето, излязъл да воюва против тебе, прати пак посланици до Езекия, казвайки: 10 Така да говорите на Юдовия цар Езекия, да речете: Твоят Бог, на Когото уповаваш, да те не мами, като казва: Ерусалим няма да бъде предаден в ръката на асирийския цар. 11 Ето, ти чу какво направили асирийските царе на всичките земи, как ги обрекли на изстребление; та ти ли ще се избавиш? 12 Боговете на народите избавиха ли ония, които бащите ми изстребиха, Гозан, Харан, Ресеф и еденяните, които бяха в Таласар? 13 Где е ематският цар, арфадският цар и царят на града Сефаруим, на Ена и на Ава? 14 А когато Езекия взе писмото от ръката на посланиците та го прочете, Езекия възлезе в Господния дом и го разгна пред Господа. 15 И Езекия се помоли пред Господа, като каза: **Господи Боже Израилев, Който седиш между херувимите, Ти и само Ти си Бог на всичките земни царства; Ти си направил небето и земята.**

וַיְהִי כַשְׂמוֹעַ הַמֶּלֶךְ חֲזָקִיהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק
וַיֵּבֵא בֵּית יְהוָה:

И същият епизод, отразен в Исаия, 37.

Исаия, 37

“Estir” 1 А когато цар Езекия чу думите му, раздра дрехите си, покри се с вретиче и влезе в Господния дом. 2 И прати управителя на двореца Елиаким, секретаря Шевна и старшите свещеници, покрити с вретича, при пророк Исаия Амосовия син. 3 И рекоха му: Така казва Езекия: Ден на скръб, на изобличение и на оскърбление е тоя ден; защото настана часът да се родят децата, но няма сила за раждане. 4 Може би Господ твоят Бог ще чуе думите на Рапсака, когато господарят му асирийският цар прати да укорява живия Бог и ще изобличи думите, които Господ твоят Бог чу, затова възнеси молба за остатъка що е оцелял. 5 И тъй, слугите на цар Езекия отидоха при Исаия. 6 И Исаия им рече: Така да кажете на господаря си - така казва Господ: Не бой се от думите, които си чул, с които слугите на асирийския цар Ме похулиха. 7 Ето, аз ще туря в него такъв дух, щото, като чуе слух, ще се върне в своята земя; и ще го

направя да падне от нож в своята земя. 8 И така, Рапсак, като се върна, намери, че асирийският цар воюваше против Ливна; защото бе чул, че той заминал от Лахис. 9 И царят чу да казват за етиопския цар Тирак: Излезе да воюва против тебе. И когато чу това, прати посланици до Езекия, казвайки: 10 Така да говорите на Юдовия цар Езекия, да речете: Твоят Бог, на Когото уповаваш, да те не мами като казва: Ерусалим няма да бъде предаден в ръката на асирийския цар. 11 Ето, ти чу какво направили асирийските царе на всичките земи, как ги обрекли на изстребление; та ти ли ще се избавиш? 12 Боговете на народите избавиха ли ония, които башите ми изстребиха, - Гозан, Харан, Ресеф и еденяните, които бяха в Таласар? 13 Где е ематският цар, арфадският цар и царят на града Сефаруим, на Ена и на Ава? 14 А когато Езекия взе писмото от ръката на посланиците та го прочете, Езекия възлезе в Господния дом и го разгъна пред Господа. 15 И Езекия се помоли пред Господа, като каза: **16 Господи на Силите, Боже Израилев, Който седиш между херувимите, Ти и само Ти си Бог на всичките земни царства; Ти си направил небето и земята.**

יְהוָה יְהוָה זָבֵאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים אֲתָהּ הוּא הָאֱלֹהִים
לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עֹשֵׂת אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ:

По този признак е ясно, че серафимите (**стоят** над трона) и херувимите (Бог **седи** между херувимите) са различни създания.

Има достатъчно автори, които смятат, че серафимите са вариант на херувимите или, че Исаия се заблудил, тъй като слънцето, проникващо през прозорците на Храма, осветило двата херувима в Светая Светих, а на Исаия му се сторило, че те са огнени същества. Лейхман обяснява видението на Исаия така: „Очевидно видението на Исаия се случва в Храма, в Ерусалим, и по-точно в онази част на Храма, наричана не *hekal*, а *debir*. Трябва да се вгледаме внимателно в структурата на Храма, описана в 3 Царе, 6 и в реконструкциите му от съвременните изследователи. Храмът има размери 60 x 20 x 30 лакътя, освен *debir*, който е с размери 20 x 20 x 20 лакътя. Предполага се, че разликата във височината между *debir* и останалата част от Храма, наричана *hekal*, се дължи на факта, че подът на *debir* е по-висок от пода на *hekal*. За нашите цели са важни размерите, посочени в масоретския текст, а не във всички останали версии на текста. При това положение, когато *debir* е отворена, всеки, който се намира в *hekal* трябва да погледне нагоре, за да види какво има в *debir*. Какво има в *debir*? – Има две неща – ковчегът на завета и херувимите. В 3 Царе, 6:23-27 ковчегът на завета не е описан, а херувимите са частично описани. Това, което знаем е, че те са 10 лакти високи, имат две крила, всяко е дълго по 5 лакътя, общо 20 за двата херувима, че крилето са разперени така, че по едно крило да достига една от стените на сградата, а другите две крила се допират едно с друго. Те са направени от маслиново дърво, облицовано със злато. Нищо не знаем за формата на тяхната поява.

3 Царе, 6:23-27

“Estir” 23 И в светилището направи два херувима от маслинено дърво, по десет лакътя високи. 24 Едното крило на единия херувим беше пет лакътя дълго, и другото крило на единия херувим пет лакътя; от края на едното му крило, до края на другото му крило, имаше десет лакътя. 25 Така и другият херувим имаше десет лакътя между краищата на крилата си; защото двата херувима имаха една мярка и една направа. 26 **Височината на единия херувим беше десет лакътя, така и на другия херувим.** 27 И той положи херувимите в средата на вътрешния дом; и крилата на херувимите бяха разперени, така щото крилото на единия достигаше едната

стена, и крилото на другия херувим достигаше другата стена; и крилата им се допираха едно с друго в средата на дома.

Днес всяка форма на реконструкция в духа на древното блискоизточно изкуство е предположителна дейност. Когато слънцето навлиза и осветява *debir*, блясъкът на златото от херувимите трябва да ги е направил да изглеждат като огнени. Така херувимите стават серафими – „огнени”. Серафимите не са различни от херувимите. Само когато слънцето огрява херувимите – те стават серафими. Разбира се серафимите не са описани като херувими в 3 Царе, 6. Серафимите имат шест крила по двойки, а херувимите имат само две крила; серафимите лежат, а не са неподвижни статуи. Шестте крила и полетът на серафимите са плод на яркото въображение на поета пророк, който вижда нещата в динамика, а не в статика. Щом веднъж той вижда херувимите като огнени, очевидно слънчевата светлина придава на статуите движение.” [Лейхман, 1968]

Намирам това обяснение за невярно и наивно. Лейхман обаче споменава нещо важно – името на Светая светих, което Соломон дава е „*debir*”. Думата е דְּבִיר [девѝр], коренът е *Далет-Вет-Рейш* דָּבַר, и буквално означава *разговаряне, разговор*, но за Храма на Соломон тя е превеждана като *светилище, давир, прорицалище, вътрешната зала*.

Православната библия пояснява под линия, че *давир* означава „Отделение за Светая-Светих. В бележка под линия преводът на издателство „Верен” (2000; 2001) пояснява под линия за „вътрешната зала”: „т.е. Пресвятото място, *букв. „мястото за говорене”* (Пс. 28:2; 1 Лет. 28:11; Ер. 35:2; Езек. 40:17.)

3 Царе, 6:5

“Estir” И пристрои етажи изоколо до стената на дома, изоколо до стените на дома, както на храма, така и на **светилището**; така направи странични стаи изоколо.

Библия, 1991 И направи пристройка около стените на храма, около храма и **давира**; и направи странични стаи околоръст.

Библия, 1995 И пристрои етажи изоколо до стената на дома, изоколо до стените на дома, както на храма, така и на **светилището** {Или: **Прорицалището**.}*; така направи странични стаи изоколо.

Библия, Верен (2000; 2001) А наоколо по стените на дома построи пристройки, по стените на дома около храмовата **зала** и **вътрешната зала**; и направи странични помещения наоколо.

Библия, 2002 И пристрои стаи около дома, както около стените на храма, така и на **светилището**; така направи странични стаи наоколо.

Библия, 1871 И съгради яруси околоръст до стената на дома, околоръст до стените на дома, на храма и на **давира**: така направи бочни стаи околоръст.

וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת (וַיְצוּעַ) סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת
סָבִיב לְהִיכָל וְלְדָבַר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב:

Парадигма на корена *Далет-Вет-Рейш* דָּבַר

דָּבַר [дав̀ар] говоря, декларирам, разговарям, командвам, обещавам, предупреждавам, заплашвам, пея и др.

דָּבַר [дав̀ар] дума; говорене, реч; нещо и др.

דָּבַר [дев̀ер] заразна болест, епидемия, чума

דָּבָר [довèр] пасище, място за паша
לְבָרוֹת [доврòт] сал, нещо, което плува
דְּבָרָה [диврà] причина; начин
דְּבוּרָה [двòра] пчела

דְּבִיר [девìр] I светилище, давир, прорицалище, Светая светих в

Соломоновия храм; англ. Oracle;

דְּבִיר [девìр] II Дебир, град в Юдея

דָּבָר [дибèр] 1. говорител; 2. дума

מִדְּבָר [мидбàр] I уста

מִדְּבָר [митбàр] II пустиня По BibleWorks

Светая Светих, където е ковчегът на завета, е мястото, наричано в иврит (зала) за *говорене, разговоряне с Бог*. Това е мястото за пророкуване. Уточняването на етимологията и разположението в храма на това място е важно с оглед на следващите две разлики между серафимите и херувимите като обстоятелства, и като лексеми.

Самуел Териен [Териен, 1970] се опитва да изгради една любопитна хипотеза за представата за центъра/пъпа на света около прорицалището на гръцкото Делфи и Първия храм. Един от доводите му за приликите между Делфи и Ерусалимския юдейски храм, като център на света, в който се извършва оракулстване, разговоряне с висшите сили, е именно думата [девìр], която е термин, въведен от Соломон за Светая Светих. Тезата му е много любопитна, защото обвързва Великата богиня-майка със скалата, върху която е Светая светих в Ерусалим. Тази скала е израз на връзката с хтоничното, тъмното, змията, серафимите от видението на Исаия и прочее. Така или иначе това е една хипотеза, изпълнена повече в духа на търсене на универсалиите в човешката култура, а не за влиянието на гръцката култура върху юдаизма.

2. Серафимите се обвързват със светкавиците и огъня, а херувимите – с облаците.

Кади цитира Фридрих Дилтц и казва, че „херувимите са персонификация на облаците, а серафимите – на змиеподобните светкавици в небето.” [Кади, 1895, с. 119] Мотивацията за подобно мнение на всички автори се открива в Псалм, 18:10.

Псалм, 18:10

וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיַּעַף וַיָּדָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ: WTT Psalm 18:11

Библия, 1995 **Възседна на херувим и летя**; Летя на ветрени крила.

Библия, 1991, Псалм, 18:11 **И седна на херувими, полетя** и се понесе на ветрени крила. “Estir” **Възседна на херувим и летя**; Летя на ветрени крила.

KJV Psalm 18:10 **And he rode upon a cherub, and did fly**: yea, he did fly upon the wings of the wind.

NAU Psalm 18:10 He **rode upon a cherub and flew**; And He sped upon the wings of the wind.

NRS Psalm 18:10 He **rode on a cherub, and flew**; he came swiftly upon the wings of the wind.

NKJ Psalm 18:10 And He **rode upon a cherub, and flew**; He flew upon the wings of the wind.
RST Psalm 18:10 И **воссел на Херувимов и полетел**, и понесся на крыльях ветра.
LXT Psalm 17:11 καὶ ἐπέβη ἐπὶ χερουβὶν καὶ ἐπετάσθη ἐπέτασθη ἐπὶ πτερούγων ἀνέμων

Извън вниманието на Кади остава божественото майсторство на този стих, в който има знакова игра с подредбата на буквите в корени, състоящи се от едни и същи букви: за *херувим* כְּרוּב [керу̀в] *Каф-Рейш-Вет* כַּרַב и *възседна (rode on) Рейш-Каф-Вет* רַכַּב.

Кади припомня и за друг вид змия – *левиатан* לִוְיָתָן [ливиат̀ан]. Думата се превежда като *левиатан*, но е разбираан и като *големия кит* (μέγα κῆτος) около гръцката традиция. Думата *ливиатан* е транслитерация на ивритската дума לִוְיָתָן [ливиат̀ан].

Йов, 3:8

יִקְבְּהוּ אֲרִי־יָיִם הָעֵתִידִים עַרְר לִוְיָתָן: WTT Job 3:8

Библия, 1995 Да я прокълнат ония, които кълнат дните, Ония, които са изкусни да събудят **левиатана**.

Библия, 1991 Да я прокълнат онези, които кълнат деня, които са способни да разбудят **левиатана!**

“Estir” Да я прокълнат ония, които кълнат дните, Ония, които са изкусни да събудят **левиатана**

KJV Job 3:8 Let them curse it that curse the day, who are ready to raise up their mourning.

ASV Job 3:8 Let them curse it that curse the day, Who are ready to rouse up **leviathan**.

NAU Job 3:8 "Let those curse it who curse the day, Who are prepared to rouse **Leviathan**.

RSV Job 3:8 Let those curse it who curse the day, who are skilled to rouse up **Leviathan**.

NRS Job 3:8 Let those curse it who curse the Sea, those who are skilled to rouse up **Leviathan**.

RST Job 3:8 Да прокълнат ее проклинающие день, способные разбудить **левиафана!**

LXT Job 3:8 ἀλλὰ καταράσαιο αὐτὴν ὁ καταρώμενος τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ μέγλων τὸ μέγα κῆτος χειρώσασθαι

κῆτος същ. кит

[UBS] κῆτος, οὗς м.р. голямо морско създание

Кади асоциира Йов, 3:8 с Йов 26:13, за да „пресметне”, че *левиатан* לִוְיָתָן [ливиат̀ан] вероятно е змия, защото в Йов, 26:13 е употребена думата נָחַשׁ [нах̀аш], вмъкваща чрез Септуагинта думата *дракон* δράκοντα, която протестантският превод и “Estir” наричат *змея*, а английските преводи *serpent*. Българският и руският православни преводи предпочитат срещу генеричното ивритско за *змия* נָחַשׁ [нах̀аш] – *скорпия*, *скорпион*. Кади асоциира термина *бягащия змей* / *бързата скорпия* / *бъстрога скорпиона* / *swift serpent* / *fleeing serpent* / *crooked serpent* с вещерството и магьосничеството на хората, причиняващо тъмнина, а Бог унищожават тъмнината, убивайки „бягащия змей”.

Йов, 26:13

בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה חִלְלָה יָדוֹ נָחַשׁ בְּרִיחַ: WTT Job 26:13

Библия, 1995 Чрез духа Си украсява небесата; Ръката Му пробужда бягащия **змея** {Баснословният причинител на затъмненията на небесните тела.}

Библия, 1991 Неговият Дух е дал великолепието на небето; ръката Му е създала бързата **скорпия**.

“Estir” Чрез духа Си украсява небесата; Ръката Му пробужда бягащия **змея**.

KJV Job 26:13 By his spirit he hath garnished the heavens; his hand hath formed the crooked **serpent**.

ASV Job 26:13 By his Spirit the heavens are garnished; His hand hath pierced the swift **serpent**.

NAU Job 26:13 "By His breath the heavens are cleared; His hand has pierced the fleeing **serpent**.
 RSV Job 26:13 By his wind the heavens were made fair; his hand pierced the fleeing **serpent**.
 NRS Job 26:13 By his wind the heavens were made fair; his hand pierced the fleeing **serpent**.
 RST Job 26:13 От духа Его-- великолепии неба; рука Его образовала быстрого **скорпиона**.
 LXT Job 26:13 κλείθρα δὲ οὐρανοῦ δεδοίκασιν αὐτόν προσταγμάτι δὲ ἐθανάτωσεν **δράκοντα**
 ἀποστάτην

По нататък Кади се позовава и на Исаия, 27:1, за да изясни природата на Левиатана като *бързия, бягащия* змей, покровител на тъмнината и магьосниците. Цариградската Библия го назовава и *ламя, която е в морето*, обвързвайки този образ, за яснота на читателите си, с народния фолклор:

Исаия, 27:1

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַפְקֹד יְהוָה בְּחַרְבוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְדֹּלָה וְהַחֲזָקָה
 עַל לְוִיָּתָן נָחָשׁ בָּרַח וְעַל לְוִיָּתָן נָחָשׁ עֲקָלְתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם:

Библия, 1995 В оня ден Господ С лютия, и великия, и якия Си нож Ще накаже **левиатана, бързия змей, Да! левиатана, извиващия се змей, И ще убие змията, която е в морето**.
 Библия, 1991 В оня ден Господ ще порази със Своя тежък, голям и як меч левиатана - право бягащия змей, и левиатана - лъкатушния змей, и ще убие морското чудовище.
 Библия, 1871 В онзи ден ще накаже Господ С жестокия и великия и силния си нож **Левиатана, бягащия змей, Ей, Левиатана, строптивия змей; И ще убие ламята която е в морето**.
 "Estir" 1 В оня ден Господ С лютия, и великия, и якия Си нож **Ще накаже левиатана, бързия змей, Да! левиатана, извиващия се змей, И ще убие змията, която е в морето**.
 KJV Isaiah 27:1 In that day the LORD with his sore and great and strong sword shall punish **leviathan the piercing serpent, even leviathan that crooked serpent**; and he shall slay the **dragon that is in the sea**.
 NAU Isaiah 27:1 In that day the LORD will punish **Leviathan the fleeing serpent**, With His fierce and great and mighty sword, Even **Leviathan the twisted serpent**; And He will kill the **dragon who lives in the sea**.
 NRS Isaiah 27:1 On that day the LORD with his cruel and great and strong sword will punish **Leviathan the fleeing serpent**, Leviathan the twisting serpent, and he will kill the **dragon that is in the sea**.
 NKJ Isaiah 27:1 In that day the LORD with His severe sword, great and strong, Will punish **Leviathan the fleeing serpent, Leviathan that twisted serpent**; And He will slay the **reptile that is in the sea**.
 RST Isaiah 27:1 В тот день поразит Господъ мечом Своим тяжелым, и большим и крепким, **левиафана, змея прямо бегущего, и левиафана, змея изгибающегося, и убьет чудовище морское**.
 LXT Isaiah 27:1 τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἀγίαν καὶ τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν **δράκοντα ὄφιν φεύγοντα ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν σκολιὸν καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα**

Кади отива още по-далеч, твърдейки, че „морето, за което става дума, това са водите, които са над небесата, отбелязани в псалмите като „горният океан с неговия тъмен резервоар”. Тя обвързва тези мистични представи с митологията, търсейки универсалии. Безспорно е обаче, че тя правилно третира *Левиатана* като *змей, дракон, бързият змей*, като същество надвишаващо човешките измерения и навлизащо в мистичното и митологичното.

Така или иначе, Псалм 18:10 е основание херувимите да бъдат смятани за персонификация на тъмните градоносни облаци, а серафимите на светкавиците.

3. Броят на крилата на серафимите, херувимите и офнаимите.

Уайтли посочва следващия пункт за приликите и разликите между серафимите и херувимите – броя на крилата. Поставянето на знак за равенство между серафимите от Исаия и херувимите от Езекил може да протече по елемента „брой на крилата”.

Тук ще избегна цитирането на множество мнения, а ще приведа цитати от Библията, в които се вижда, че крилата на херувимите са два броя. Ще се движа по статията на *The International Standard Bible Encyclopedia* (ISBE) с големи съкращения за сметка на цитатите от Библията. Цитатите на иврит и на български език са мои.

Думата херувим כְּרוּבִים [керувим] е в множествено число в иврит, ед. ч. כְּרוּב [керув]. Поради способността на буквата *Каф* כ / *Хав* ח да означава звуковете *к* и *х*, се среща и вариант כְּרוּב [херув] – כְּרוּבִים [херувим]. Според различните автори през вековете етимологията на думата е неясна. Тук мога да кажа, че наличието в съвременен иврит на думата *зеле* כְּרוּב [крув] идва да ни подсказе, ако не нещо друго, то поне, че формата и структурата на тези архангели напомня зелето – общата им форма е обла, а структурата е многослойна, като „листо върху листо”. Зад булата от слоеве стои нещо по-твърдо, както е кочанът в зелката. Това важи за един херувим כְּרוּב [керув]. Много херувими ще да означава, че има много такива обли, многослойни създания. Разбира се при херувима става дума за форма и структура на енергиите, а не на нещо за ядене.

3.1. Херувимите и техните описания

3.1.1. **Пазачи на рая**, където по-точно е да се каже **пазачи на пътя към Дървото на Живота**. Базирано на изгонването на Адам и Ева от рая от Битие, 3:24 Така Той изпъди Адама; и постави на изток от Едемската градина **херувимите** и пламения меч, който се въртеше, за да пазят пътя към дървото на живота.

3.1.2. **Раят като обиталище на боговете** – тук трябва да си спомним само Битие, 2; 3, **където очевидно освен Адам и Ева обитава и Бог**.

3.1.3. **Херувимите като придружители на Бога** – Езекил, 28:3. Това е история за царя на Тир, който пропада, след като е бил въздигнат на висок статус: 12 Сине човешки, дигни плач за тирския цар, и кажи му: Така казва Господ Иеова: Ти си печат на съвършенство, пълен си с мъдрост и съвършен по хубост. 13 Ти бе в Божията градина, в Едем; ти бе обсипан с всякакви скъпоценни камъни: със сард, топаз, диамант, хрисолит, оникс, яспис, сапфир, антракт, смарагд и със злато; направата на тъпанчетата и на свирките ти е била приготвена за тебе в деня, когато си бил създаден. 14 **Ти беше херувим помазан за да засеняваш**; и аз те поставих така щото беше на Божия свет хълм; ти ходеше сред огнените камъни.

Тук по-скоро се говори художествено, че човешки син, царят на Тир е бил помазан да засенчва дори херувим, но се възгордява и пропада.

3.1.4. **Носители на Трона**. Тук се визира Псалм 18, който вече бе цитиран по-горе във връзка с асоциирането на херувимите с облаците, както и Псалм, 80; 99:1 и др. На всички останали места става дума за

темата, коментирана по-горе във връзка с небесния и земния Трон на Бога.

“Estir” Псалм 80:1 За първия певец, по като кринове е заявлението. Асафов псалом. Послушай, Пастирю Израилев, Който водиш като стадо Иосифа; Ти, който **обитаваш между херувимите**, възсияй.

“Estir” Псалм 99:1 Господ царува; нека треперят племената; **Той обитава между херувимите**; нека се потресе земята.

“Estir” 1 Царе, 4:4 И така, людете пратиха в Сило, та донесоха от там ковчега на завета на **Господа на Силите, Който обитава между херувимите**; и двамата Илиеви сина, Офний и Финеес, бяха там с ковчега на Божия завет.

3.1.5. Във Видението на Езекил. Видението на Езекил се нарича Деянията на Колесницата или Трона на Господ във философската кабала. Тронът на Господ е описан в Езекил, 1; 10 и там херувимите са нееднократно споменати. Освен тях се говори и за **офанаим** – друг вид архангели. ISBE нарича херувимите **носител** и **двигатели** на Трона, макар че двигателите са именно тези **офанаим**.

Езекил 1

Библия, 19911 В трийсетата година, четвъртия месец, петия ден на месеца, когато бях между преселниците при река Ховар, отвориха се небесата - и аз видях Божии видения. **2** В петия ден на месеца (това беше пета година, откак беше пленен цар Иоаким), **3** биде слово Господне към Иезекииля, свещеник, син на Вузия, в Халдейската земя, при река Ховар; и биде там върху него ръката Господня. **4** И видях: и ето, бурен вятър идеше от север, голям облак и огън на кълба, и около него сияние, **5** а из средата му излизаше като че ли светлина от пламък изсред огън; в средата му пък се виждаше **подобие на четири животни, - и такъв беше видът им: приличаха на човек, 6 и всяко имаше четири лица, и всяко от тях - четири крила; 7 а нозете им - нозе прави, и стъпалата на нозете им - като стъпало на телешка нога, и блестяха като лъскава мед (и крилата им леки).** **8** И под крилата им имаше човешки ръце, на четирите им страни; **9** и четирите си имаха лица и крила; крилата им се допираха едно до друго; когато ходеха, те не се обръщаха, а вървяха всяко по посока на лицето си. **10** Подобие то на лицето им бе: лице човешко и лице лъвско от дясна страна у всички четири; а от лява страна - лице телешко у всички четири и лице орлово у всички четири. **11** И лицата им и крилата им бяха отгоре разделени, но у всяко двете крила се допираха едно до друго, а двете покриваха телата им. **12** И вървяха те, всяко в посока на лицето си; накъдето духът искаше да отиде, там и отиваха; когато вървяха, не се обръщаха. **13** И **тия животни** имаха вид на разпалени въглища, на лампади: огънят се движеше между животните, и огнено сияние и светкавица излизаше из огъня. **14** И животните бързо се движеха насам-натам, както бляска светкавица. **15** И гледах **животните**, - и ето, на земята до тия животни **по едно колело пред четирите им лица.** **16** Колелата и направата им изглеждаха, както изглежда топаз, и всички четири си приличаха; и по изглед и по направа бяха като че **колело в колело.** **17** Когато вървяха, вървяха в четирите си посоки; когато вървяха, не се обръщаха. **18** А наплатите им - високи и страшни бяха те; наплатите им у всички четири наоколо бяха пълни с очи. **19** И когато ходеха **животните**, вървяха и колелата до тях; а когато **животните** се подигаха от земята, подигаха се и колелата. **20** то духът искаше да отиде, там и те отиваха; където и да тръгнеше духът, и **колелата** се подигаха еднакво с тях, защото духът на животните беше в колелата. **21** Когато ходеха ония, вървяха и тия; и когато ония стояха, стояха и тия; и когато ония се подигаха от земята, еднакво с тях се подигаха и колелата, защото **духът на животните беше в колелата.** **22** Над главите на животните имаше подобие на свод, наглед като чудесен кристал, прострян отгоре над главите им. **23** А под свода се простираха крилата им право едно към друго, и всяко имаше по две крила, които ги покриваха, у всяко двете крила покриваха телата им. **24** И кога те ходеха, чувах шум от крилата им, като че шум от много води, като че глас на Всемогъщия, силен шум, като че шум на военен стан; а кога се спираха, спускаха крилата си. **25** И от свода над главите им се носеше глас; кога се спираха, спускаха крилата си. **26** А над свода над главите им имаше подобие на престол, наглед като от камък сапфир; а над подобие то на престола имаше нещо като подобие на човек отгоре му. **27** И видях като че светнал метал, като че огнен изглед вътре в него наоколо - от бедрата му и нагоре; от бедрата му и надолу видях нещо като огън, и сияние имаше около него. **28** Както изглежда дъга в облаци във време на дъжд, така изглеждаше това сияние наоколо.

В Езекил 1 не се споменава нито веднъж думата *херувим*, а се говори за **офанаим** אֹפַנִּיִם [офанаим], които имат четири крила, лица, крака, ръце, очи и колела. В Езекил, 1 те биват наричани също

„свещените животни”, а протестантския превод нарича *офанаим* אֹפַנַיִם [офанайм] „четири живи същества”. В Езекил, 1 не се употребява думата כְּרוּבִים [керувим] / כְּרוּבִים [херувим]. Думата *херувим* обаче системно се употребява в Езекил, 10, наред с אֹפַנַיִם [офанайм] и четирите живи същества.

Едва в Езекил, 10 думата כְּרוּבִים [керувим] започва системно да се използва още от първия стих, редом до „свещените животни”. Едва в 10:20 Езекил ги идентифицира като херувими, което поставя много въпроси за разликата и приликата между серафимите, офанаимите и херувимите. Това, което буди особен интерес е изразът от Езекил, 10:3 *херувимите стояха отдясно на дома* שְׂרָפִים עֹמְדִים [ха-керувим омдйм], защото напомня за стоящите над Трона серафими שְׂרָפִים עֹמְדִים [серафйм омдйм].

Езекил, 10:3

וְהָעֵנָן מָלֵא אֶת-הַחֹצֵר הַפְּנִימִית: WTT Ezekiel 10:3
וְהָעֵנָן מָלֵא אֶת-הַחֹצֵר הַפְּנִימִית:

Библия, 1995 А **херувимите стояха** отдясно на дома, когато влизаше мъжът; и облакът изпълни вътрешния двор.

Библия, 1991 **Херувимите пък стояха** от дясна страна на Дома, когато влезе оня човек, и облак изпълняше вътрешния двор.

От друга страна в Езекил, 10 אֹפַנַיִם [офанайм] се наричат *колела* и те са в едно съвършено единство с херувимите. Така *херувими* и *офанаими* са ясно разграничени в стих 9 – И като погледнах, ето **четири колела при херувимите, едно колело при един херувим, и едно колело при друг херувим**; и изгледът на колелата бе като цвят на хрисолит. *Херувимите* от Езекил, 10 имат и „подобие на човешка ръка”, което ги сближава със серафимите. Тези херувими имат и гърбове, и разбира се, крила.

Езекил, 10

“Estir” 1 После погледнах, и, ето, в простора, който бе върху главите на **херувимите**, се яви над тях като камък сапфир, наглед като подобие на престол. 2 И той проговори на облечения в ленено мъж, казвайки: Влез между търкалящите колела под херувимите, напълни ръцете си с огнени възлища изсред **херувимите** и пръсни ги върху града. И той влезе пред очите ми. 3 А **херувимите** стояха отдясно на дома, когато влизаше мъжът; и облакът изпълни вътрешния двор. 4 И Господната слава се издигна от **херувимите** та застана над прага на дома; и домът се изпълни от облака, и дворот се изпълни от сиянието на Господната слава. 5 И фученето на крилата на **херувимите** се чуваше дори до външния двор, като глас на Всесилния Бог, когато Той говори. 6 И когато заповяда на облечения в ленено мъж, казвайки: Вземи огън **измежду търкалящите колела, изсред херувимите**, тогава той влезе та застана при едно колело. 7 И един **херувим**, като простря ръка изсред **херувимите** към огъня, който бе всред **херувимите**, взе от него и тури в ръцете на облечения в ленено, който като го взе излезе. 8 А **подобие то на човешка ръка в херувимите** се виждаше под крилата им. 9 И като погледнах, ето **четири колела при херувимите, едно колело при един херувим, и едно колело при друг херувим**; и изгледът на колелата бе като цвят на хрисолит. 10 А колкото за изгледа им, и четирите имаха еднакво подобие, като че ли на **колело в колело**. 11 Когато вървяха, вървяха към четирите си страни; не се обръщаха като вървяха, но на където се управляше първият следваха го и другите без да се обръщат като вървяха. 12 А цялото им тяло, **гърбовете** им, **ръцете** им, **крилата** им и **колелата**, то ест, **колелата на четирите живи същества**, бяха пълни с **очи** от всяка страна. 13 А колкото за **колелата**, те се наричаха, като слушах аз, **търкалящи колела**. 14 Всяко от

живите същества имаше четири лица; първото лице бе херувимско лице; второто лице човешко; третото, лъвово лице; а четвъртото, орлово лице. 15 И херувимите се издигнаха. Това е живото същество, което видях при реката Ховар. 16 И когато вървяха херувимите, и колелата вървяха край тях; и когато херувимите подигаха крилата си, за да се издигнат от земята, то и колелата не се отклоняваха от тях. 17 Когато стояха ония, стояха и тия; а когато се издигаха ония, издигаха се и тия заедно с тях; защото духът на всяко от живите същества беше и в тях. 18 Тогава Господната слава излезе изотгоре на прага на дома и застана над херувимите. 19 Когато излязоха, херувимите подигнаха крилата си та се издигнаха от земята, като гледах аз, и колелата край тях; и застанаха във входа на източната порта на Господния дом; и славата на Израилевия Бог, бе отгоре им. 20 Това е живото същество, което видях под Израилевия Бог, при реката Ховар; и познах, че бяха херувими. 21 Всеки имаше четири лица, и всеки четири крила; и подобие на човешки ръце се виждаше под крилата им. 22 А колкото за подобие то на лицата им, те бяха същите лица, които видях при реката Ховар, - изгледът им и сами те; вървяха всяко направо пред себе си.

3.2. Отношение на серафимите към другите ангели, описано в ISBE. Спрямо херувимите – придружители на Бог, докато той седи на своя Трон – серафимите и херувимите са крилати същества. Тук ISBE изброява качествата само на серафимите: с един чифт криле те покриват лицата си, с друг чифт – краката си, а с третия чифт – летят; трикратното им славене на Бога е уникално за серафимите. След това се минава на приликите им, намиращи се в неканоничната книга на Енох.

3.2.1. В ISBE се прави връзка с Откровение Йоаново, 4, където има „четири живи същества”, явно построени по Езекил, с допълнението от Исаия, че всяко от съществата има по шест крила.

След това следват най-ценните данни, напомнящи за това, че херувимите са част от орнаментировката на Първия и Втория храм, подвижния Храм, както и особеностите на ремонтирания от цар Херод Втори Храм. Данните са не само в Светая Светих, но и извън тази най-вътрешна стая със скинията.

3.2.2. Орнаментировка в Храма на Соломон (Първия храм).

1 Царе: 6 23

“Estir” И в светилището направи два херувима от маслинено дърво, по десет лакътя високи. 24 Едното крило на единия херувим беше пет лакътя дълго, и другото крило на единия херувим пет лакътя; от края на едното му крило, до края на другото му крило, имаше десет лакътя. 25 Така и другият херувим имаше десет лакътя между краищата на крилата си; защото двата херувима имаха една мярка и една направа. 26 Височината на единия херувим беше десет лакътя, така и на другия херувим. 27 И той положи херувимите в средата на вътрешния дом; и крилата на херувимите бяха разперени, така щото крилото на единия достигаше едната стена, и крилото на другия херувим достигаше другата стена; и крилата им се допираха едно с друго в средата на дома. 28 И обкова херувимите със злато. 29 А по всичките стени на дома изоколо изряза образи на херувими и палми и цъфнали цветове, извътре и извън. 30 Също и пода на дома обкова със злато извътре и извън. 31 За входа на светилището направи врата от маслинено дърво; и горният праг със стълбовете на вратата бяха една пета от дължината на стената. 32 И двете крила на вратата бяха от маслинено дърво; и по тях Соломон изряза херувими и палми и цъфнали цветове, и обкова ги със злато, като разстла златото върху херувимите и върху палмите. 33 Така и за храмовата врата направи вратни стълбове от маслинено дърво, ограждайки отворстие широко една четвърт от дължината на стената. 34 И две врати от елхово дърво; двете крила на едната врата се сгъваха и двете крила на другата врата се сгъваха. 35 И изряза на тях херувими и палми и цъфнали цветове; и покри ги със злато натъкмено върху изрязаното,

2 Летописи, 3

“Estir” 7 Обкова още със злато дома, гредите, вратите, стълбовете и стените му; и извая херувими по стените. 10 И в пресветото място на дома направи два херувима вааяна

изработка, и обкова ги със злато. 11 А крилата на херувимите имаха, заедно, дължина двадесет лакътя; едното крило, на единия херувим, имаше пет лакътя и досягаше стената на дома; и другото крило имаше пет лакътя и допираше крилото на другия херувим. 12 Така и едното крило на другия херувим имаше пет лакътя и досягаше стената на дома; и другото крило имаше пет лакътя и допираше крилото на другия херувим. 13 Крилата на тия херувими се простираха на двадесет лакътя; и те стояха на нозете си, и лицата им гледаха на навътре.

1 Летописи, 28: 18

“Estir” 18 и за пречистеното злато, колко на тегло да се употреби за кадилния олтар; и колко злато за начертаната колесница, то ест, херувимите, които разперват крила и покриват ковчега на Господния завет.

3.2.3 Орнаментировка в храма на Езекил (Втория храм)

Езекил, 41:17-25

“Estir” 17 до над вратата, до вътрешния дом и извън, и през цялата стена околоръст извътре и извън; всичко бе според мерките. 18 И то бе изработено с херувими и с палми, така щото имаше палма между херувим и херувим. Всеки херувим имаше две лица, 19 тъй щото имаше човешко лице към палмата отсам, а лице на млад лъв към палмата оттам; така бе изработено по целия дом околоръст. 20 От пода до над вратата бяха изработени херувими и палми; такава беше стената на храма. 21 Колкото за храма, стълбовете му бяха квадратни, а колкото за лицето на светилището, изгледът му беше като изгледа на храма. 22 Олтарът бе дървен, три лакти висок и два лакътя дълъг; и ъглите му, подножието му и страните му бяха дървени. И той ми рече: Това е трапезата, която стои пред Господа. 23 А храмът и светилището имаха две врати. 24 И вратите имаха по две крила, две движещи се крила, две крила за едната врата, и две крила за другата. 25 И по тях, по вратите на храма, бяха изработени херувими и палми; както бяха работени по стените; и имаше дебели дъски по лицето на преддверието извън.

3.2.4. Орнаментировка в подвижния храм, построен от Мойсей

Изход, 25:18-22

“Estir” 18 И да направиш два херувима от злато, изковани да ги направиш, на двата края на умилостивилището. 19 Да направиш един херувим на единия край, и един херувим на другия край; херувимите да направите част от самото умилостивилище на двата му края. 20 И херувимите да бъдат с разперени отгоре крила, и да покриват с крилата си умилостивилището; и лицата им да са едно срещу друго; към умилостивилището да бъдат обърнати лицата на херувимите. 21 И да положат умилостивилището върху ковчега; а в ковчега да вложиш плочите на свидетелството, което ще ти дам. 22 Там ще се срещам с тебе; и отгоре на умилостивилището, измежду двата херувима, които са върху ковчега с плочите на свидетелството, ще говоря с тебе за всичко, което ще ти заповядам за израилтяните.

Изход, 37:7-9

“Estir” 7 И направи два херувима от злато, изковани ги направи, на двата края на умилостивилището, 8 един херувим на единия край, и един херувим на другия край; част от самото умилостивилище направи херувимите на двата му края. 9 И херувимите бяха с разперени отгоре крила, и покриваха с крилата си умилостивилището; и лицата им бяха едно срещу друго; към умилостивилището бяха обърнати лицата на херувимите.

Числа, 7:89

“Estir” 89 И когато влезе Моисей в шатъра за срещане, за да говори с Бога, тогава чу гласа; който му говореше отгоре на умилостивилището, което беше върху ковчега за плочите на свидетелството между двата херувима; и говореше му.

3.2.5. Орнаменти в храма на Херод (*бел. авт., М.А.* - Вторият храм е ремонтиран основно около новата ера от цар Херод). В храма на Херод няма херувими, макар че стените са били орнаментирани с фигури на херувимите, останали от указанията на Езекил. За това свидетелства Талмудът, *Yoma' 54a*. По времето на Йосиф Флавий никой не е знаел как изглежда херувимът, изискван от писанието (*Ant., VIII, iii, 3*).

Към казаното в *The International Standard Bible Encyclopedia* (ISBE) аз бих добавил казаното от обучения фарисей Савел / Павел в посланието му до евреите.

Евреи, 9:5

"Estir" 1 А даже **при първия завет имаше** постановления за богослужение, имаше и земно светилище. 2 Защото беше приготвена скиния, в първата част на която бяха светилникът, трапезата и присъствениите хлябове; която част се казва светото място; 3 а зад втората завеса беше оная част от скинията, която се казваше пресветото място, 4 гдето бяха златната кадилница и ковчегът на завета, отвсякъде обкован със злато, в който бяха златната стомна, съдържаща манната, Аароновият жезъл, който процъфтя, **и плочите на завета; 5 и над него бяха херувимите на Божията слава, които осеняваха умилостивилището;** за които не е сега време да говорим подробно. 6 И когато тия неща бяха така приготвени, **в първата част на скинията свещениците влизаха постоянно** да извършват богослужението; **7 а във втората веднъж в годината влизаше само първосвещеникът, и то не без кръв,** която принасяше за себе си и за греховете на людете, сторени от незнание. 8 С това Светият Дух показваше, че пътят за в светилището не е бил открит, докато е стояла още първата част на скинията, 9 която е образ на сегашното време, съгласно с което се принасят дарове и жертви, които не могат да направят поклонника, колкото за съвестта му, съвършено чист, 10 понеже се състоят само в ядене, пиене и разни умивания, - плътски постановления, наложени до едно време на преобразуване. 11 А понеже **Христос** дойде като **първосвещеник** на бъдещите добрини, Той **влезе през по-голямата и по-съвършена скиния, не с ръка направена, сиреч, не от настоящето творение, 12 веднъж за винаги в светилището, и то не с кръв от козли и от телци, но със Собствената Си кръв, и придоби за нас вечно изкупление.** 13 Защото, ако кръвта от козли и от юнци и пепелта от юница, с които се поръсваха осквернените, освещава за очистването на тялото, 14 то колко повече кръвта на Христа, Който чрез вечния Дух принесе Себе Си без недостатък на Бога, ще очисти съвестта ви от мъртвите дела, за да служите на живия Бог! 15 Той е **посредник на нов завет** по тая причина, щото призваните да получават обещаното вечно наследство чрез смъртта, станала за изкупване престъпленията, извършени при първия завет. 16 Защото гдето има завещание, трябва, за изпълнението му, да се докаже и смъртта на завещателя. 17 Защото завещанието влиза в сила, само гдето се е случила смърт, понеже никога няма сила, докле е жив завещателят. **18 Затова нито първият завет бе утвърден без кръв.** 19 Защото, след като Моисей изговори всяка заповед от закона пред всичките люде, взе кръвта на телците и на козлите, с вода и червена вълна и исоп, та поръси и самата книга и всичките люде, и казваше: 20 "Това е кръвта, проляна при завета, който Бог е заръчал спрямо вас". 21 При това, той по същия начин поръси с кръвта и скинията и всичките служебни съдове. 22 И почти мога да кажа, че по закона всичко с кръв се очисти; и без проливането на кръв няма прощение. 23 И тъй, **необходимо беше образите на небесните неща да се очистват с тия жертви, а самите небесни - с жертви по-добри от тях.** 24 Защото **Христос влезе не в ръкотворено светилище, образ на истинското, но в самите небеса,** да се яви вече пред Божието лице за нас; 25 и не за да принася Себе Си много пъти, както първосвещеникът влиза в светилището всяка година с чужда кръв, 26 (иначе Той трябва да е страдал много пъти от създанието на света); а на дело в края на вековете се яви веднъж да отмахне греха, като принесе Себе Си в жертва.

За мене безспорно остава, че херувимите имат по две крила, при това всяко е с различна дължина. Офанаимите имат по четири крила, а серафимите – шест. Безспорно е също, че при херувимите от Втория храм има вавилонско влияние, защото едното им лице е на млад лъв, другото на орел, третото е човешко, а четвъртото е на херувим.

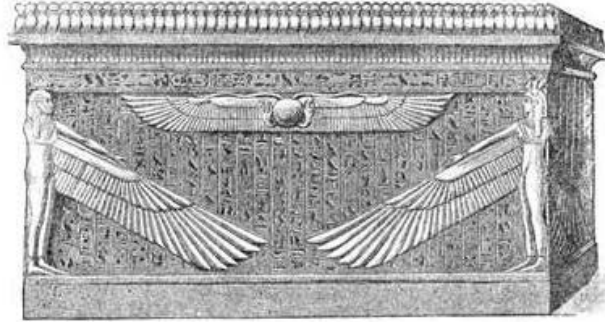
Еврейската енциклопедия предлага фотоси на вавилонски обекти, илюстриращи това влияние.

South Arabian Form (from "Corpus Inscriptionum Semiticarum").

Phoenician Form (in the Louvre).

Egyptian Form (after Maspero, "Struggles of the Nations").

Assyrian Forms (in the British Museum).

FORMS OF CHERUBIM.

ПОЛИТЕ НА ГОСПОД ОТ ИСАЯ, 6:1 СА УНИКАЛЕН КОНТЕКСТ ЗА СЕРАФИМИТЕ

В Исаия 6:1 се казва:

“Estir” 1 В годината, когато умря цар Озия видях Господа седнал на висок и издигнат престол, и полите Му изпълниха храма

WTT Isaiah 6:1
בְּשָׁנַת-מוֹת הַמֶּלֶךְ עֲזִיָּהוּ וַאֲרָאָה אֶת-אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל-כִּסֵּא
רָם וְנֹשָׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת-הַהֵיכָל:

KJV Isaiah 6:1 In the year that king Uzziah died I saw also the Lord sitting upon a throne, high and lifted up, and his **train filled the temple**. {his...: or, the **skirts** thereof}

Думата, превеждана като *полите* е שׁוּל [шуль], наистина означава *пола на дреха, полите на широка горна дреха, полите на роба, подгъв; край на дреха; пола; пола на дреха; дуплеца се дреха / пола.*

Коренът е Шин-Вав-Ламед שׁוּל.

В Стария завет няма термин за мъжки полов член. Обикновено се използват ефемизми от типа на *крак*, изрази като *тя спа в краката му* и пр. Думата שׁוּל [шуль] също е използвана в качеството на подобен ефемизъм. Затова редица автори настояват, че всъщност Исаия е видял половите органи на Господ и неговият уплах се дължи не толкова на страха от величието на Бог, а повече на това, че е видял нещо непозволено и в обикновения живот между хората. Сварил Господ, така да се каже, неподготвен. Тезата е малко смехотворна, ако се има предвид статуса на пророка – да изпълнява това, което трябва; да каже и да запише диктуваното му свише, а не битовизмът...

Сред тези автори е Лили Елзингер [Елзингер, 1995], която съвсем насериозно обсъжда лингвистичните и културологичните възможности Исаия да е сварил Господ разхвърлян, без долни гащи. И не е сама в тези си усилия.

Елзингер се занимава с този казус по повод на английския превод на שׁוּל [шуль] с думата *train* (шлейф). Коментарът е, че нито мъжките, нито женските дрехи по това време в Близкия изток имали шлейф на своите роби. Цитирайки мнението на друг автор, Гегер [Гегер, 1928], Драйвър казва: „единственото възможно тълкуване е „неговия долен член” / „крайник на тялото” или „върховете му изпълваха храма” [Драйвър, 1956, 89-90]. „Но такъв безочлив и безсрамен антропоморфизъм е неуместен и недосялан за драйвърското отношение към царственото видение на Исаия и Драйвър отхвърля мнението на Гегер” [Елзингер, 1995, с. 145]. Според Елзингер Драйвър като че ли се срамувал от собствените си научни изводи, които да препоръчва на издателите на поредния превод на Библията NRSV (New Revised Standard Version).

„Предполага се, че това е дълга дреха, стигаща до глезените и оставаща да се виждат краката. Но дори да отхвърлим „царствеността

на дрехата”, т.е. шлефа, изглежда שול [шуль] е „долният израстък на Бог” [Елзингер, 1995, с. 145]. Елзингенгер се впуска в лингвистичен анализ на думата שול [шуль], който е извършен от Драйвър. Според авторката Драйвър идентифицира значението на думата от шест стиха в Стария завет – Исаия, 6:1; 47:2-3; Еремия, 13:22; 26; Наум, 3:5 и Плачът на Еремия, 1:9.

Еремия 13:22; 26

וְכִי תֹאמְרִי בְלִבְבְּךָ מִדַּוְעַ קָרָאֲנִי אֱלֹהֵ בָרַב
עֹנֶךָ נִגְלוּ שׁוּלְיֶךָ נִחְמְסוּ עַקְבֵיךָ: WTT Jeremiah 13:22

“Estir” 22 Ако ли речеш в сърцето си: Защо ми се случи това? Поради многото ти беззакония дигнаха се **полите** ти, И петите ти понасят насилие.

KJV Jeremiah 13:22 And if thou say in thine heart, Wherefore come these things upon me? For the greatness of thine iniquity are thy **skirts** discovered, and thy heels made bare.

NAU Jeremiah 13:22 "If you say in your heart, 'Why have these things happened to me?' Because of the magnitude of your iniquity Your **skirts** have been removed And your heels have been exposed.

NRS Jeremiah 13:22 And if you say in your heart, "Why have these things come upon me?" it is for the greatness of your iniquity that your **skirts** are lifted up, and you are violated.

NKJ Jeremiah 13:22 And if you say in your heart, "Why have these things come upon me?" For the greatness of your iniquity Your **skirts** have been uncovered, Your heels made bare.

RST Jeremiah 13:22 И если скажешь в сердце твоём: „за что постигло меня это?” - За множество беззаконий твоих открыт **подол** у тебя, обнажены пяты твои.

Еремия 13:26

וְגַם־אֲנִי חֲשַׁפְתִּי שׁוּלְיֶךָ עַל־פְּנֶיךָ וְנִרְאָה קְלוֹנֶךָ: WTT Jeremiah 13:26

“Estir” 26 Затова и аз ще дигна **полите** ти до лицето ти, Та ще се яви срамотата ти

KJV Jeremiah 13:26 Therefore will I discover thy **skirts** upon thy face, that thy shame may appear.

NAU Jeremiah 13:26 "So I Myself have also stripped your **skirts** off over your face, That your shame may be seen.

NRS Jeremiah 13:26 I myself will lift up your **skirts** over your face, and your shame will be seen.

NKJ Jeremiah 13:26 Therefore I will uncover your **skirts** over your face, That your shame may appear.

RST Jeremiah 13:26 За то будет поднят **подол** твой на лице твое, чтобы открылся срам твой.

Наум, 3:5

הִנְנִי אֵלֶיךָ נָאִם יְהוָה צְבָאוֹת וְגִלִיתִי שׁוּלְיֶךָ עַל־פְּנֶיךָ וְהִרְאִיתִי
גוֹיִם מֵעַרְךָ וּמִמְלָכוֹת קְלוֹנֶךָ: WTT Nahum 3:5

“Estir” 5 Ето, аз съм против тебе, казва Господ на Силите; Ще издигна **полите** ти върху лицето ти, И ще покажа на народите голотата ти, И на царствата срама ти.

KJV Nahum 3:5 Behold, I *am* against thee, saith the LORD of hosts; and I will discover thy **skirts** upon thy face, and I will shew the nations thy nakedness, and the kingdoms thy shame.

NAU Nahum 3:5 "Behold, I am against you," declares the LORD of hosts; "And I will lift up your **skirts** over your face, And show to the nations your nakedness And to the kingdoms your disgrace.

NRS Nahum 3:5 I am against you, says the LORD of hosts, and will lift up your **skirts** over your face; and I will let nations look on your nakedness and kingdoms on your shame.

NKJ Nahum 3:5 " Behold, I *am* against you," says the LORD of hosts; "I will lift your **skirts** over your face, I will show the nations your nakedness, And the kingdoms your shame.

RST Nahum 3:5 Вот, Я-- на тебя! говорит Господь Саваоф. И подниму на лице твое **края одежды** твоей и покажу народам наготу твою и царствам срамоту твою.

Плачът на Еремия, 1:9.

לָּהּ רֵאָה יְהוָה אֶת־עֲנִי כִי הִגְדִּיל אוֹיֵב: WTT Lamentations 1:9

“Estir” 9 Нечистотата ѝ беше в **полите** ѝ; не бе помислила за сетнината си! Затова чудно се е смирила; няма кой да я утешава; Виж, Господи, скръбта ми, вика тя, защото неприятелят се възвеличи

NRS Lamentations 1:9 Her uncleanness was in her **skirts**; she took no thought of her future; her downfall was appalling, with none to comfort her. "O LORD, look at my affliction, for the enemy has triumphed!"

NKJ Lamentations 1:9 Her uncleanness *is* in her **skirts**; She did not consider her destiny; Therefore her collapse was awesome; She had no comforter. "O LORD, behold my affliction, For *the* enemy is exalted!"

RST Lamentations 1:9 На **подоле** у него была нечистота, но он не помышлял о будущности своей, и поэтому необыкновенно унизился, и нет у него утешителя. „Воззри, Господи, на бедствие мое, ибо враг возвеличился!"

Извън тези пет стиха Драйвър маркира още един – Изход, 28:33-34 – за който твърди, че правилното значение на думата е *подгъв*, като предписание за дрехите на свещениците, а не *поли*.

Изход, 28:33-34

עַל־שׁוּלָיו וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו WTT Exodus 28:33
סָבִיב וּפְעֻמֹּנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב:

“Estir” 33 И по **полите** ѝ да направиш нарове от синьо, мораво и червено, наоколо по **полите** ѝ, и златни звънци наоколо помежду им, - 34 златен звънец и нар, златен звънец и нар, наоколо по **полите** на мантията.

KJV Exodus 28:33 And *beneath* upon the **hem** of it thou shalt make pomegranates of blue, and of purple, and of scarlet, round about the **hem** thereof; and bells of gold between them round about:

NAU Exodus 28:33 "You shall make on its **hem** pomegranates of blue and purple and scarlet *material*, all around on its **hem**, and bells of gold between them all around:

NRS Exodus 28:33 On its lower **hem** you shall make pomegranates of blue, purple, and crimson yarns, all around the lower **hem**, with bells of gold between them all around-

NKJ Exodus 28:33 " And upon its hem you shall make pomegranates of blue, purple, and scarlet, all around its hem, and bells of gold between them all around:

RST Exodus 28:33 по **подолу** ее сделай яблоки из [нитей] голубого, яхонтового, пурпурового и червленого [цвета], вокруг по **подолу** ее; позвонки золотые между ними кругом:

וְרִמּוֹן פְּעֻמֹּן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב: WTT Exodus 28:34

“Estir” златен звънец и нар, златен звънец и нар, наоколо по **полите** на мантията.

KJV Exodus 28:34 A golden bell and a pomegranate, a golden bell and a pomegranate, upon the hem of the **robe** round about.

NAU Exodus 28:34 a golden bell and a pomegranate, a golden bell and a pomegranate, all around on the hem of the **robe**.

NRS Exodus 28:34 a golden bell and a pomegranate alternating all around the lower hem of the robe.

NKJ Exodus 28:34 "a golden bell and a pomegranate, a golden bell and a pomegranate, upon the hem of the **robe** all around.

RST Exodus 28:34 золотой позвонок и яблоко, золотой позвонок и яблоко, по **подолу** верхней ризы кругом;

„Според Драйвър това значение не може да е вярно за другите пет случая. На базата на употреби на думата в Мишна, на арабски сродни думи (*sawila* и *sawlatu[n]*), на Септуагинта (*τὰ ὀπίσω*), и на латинските преводи на св. Йероним (*femora*, *pudenda* и *verecundiora*), Драйвър следва аргумента на Гегер, че в тези шест случая שׁוּל [шуль] означава „седалището на мъж или жена”. Мнението на Драйвър е рядкост, базирано на три синтагматични наблюдения за употребата на думата и на четири семантични наблюдения, базирани на синонимни паралелизми. На мене ми се струва, че поради всичко казано мнението

Гегер / Драйвър за значението на שול [шуль] като *външни полови органи* трябва да бъде приложено и към Исаия, 6:1.” [Елзингер, 1995, с. 146-147]

Някои автори се питат „Чудно е как Мойсей е оживял, когато вижда гърба Му в Изход, 33:23” . Така дори краката на Бог са нещо прекалено много за всеки един човек.

На с. 149 и 150 авторката настоява на силното сексуално звучене на Исаия 47:2-3 и то наистина е налице. Но никога не трябва да се забравя, че то е в контекста на Божието възмездие за „дъще вавилонска” и „дъщерьо халдейска”, която вече „няма да се нарича изтънчена”.

Исаия,47

“Estir” 1 Сниши се та седни в пръстта, девиче, **дъщерьо вавилонска**; Седни на земята, а не на престол, **дъщерьо халдейска**; Защото няма да се наричаш вече изтънчена и изнежена. 2 Хвани ръчната мелница та мели брашно! **Махни булото си, дигни полите си, Открий пищялите си, мини реките.** 3 **Голотата ти ще се открие, Да! Срамотата ти ще се яви; Аз ще си възмъздя,** И не ще се примиря с никого. 4 Името на нашия Изкупител е Господ на Силите. Светият Израилев.

По този начин Лили Елзингер настоява, че Исаия е видял голотата на Господ в сюжета със серафимите.

По повод на думата שול [шуль] има и друго мнение, че това е Славата на Господ, която обхваща целия свят, където Храмът е модел на света. Мнението е на Алек Мотиер: ”Разпрострените поли на дрехата Му символизират мястото, където трансценденталния Бог докосва земята.” [Мотиер, 2002, с.88]

СЛАВАТА НА ГОСПОД, ГЛАСЪТ НА ГОСПОД, ТРОНЪТ НА ГОСПОД, СЕРАФИМИТЕ И ИСАЯ

Трябва да се има предвид, че в разказа на Исаия има премълчани неща, а с други думи казано – има приоритети. Не е описано подробно как изглежда нито Божията Слава, нито Трона на Господ, които са важни теологични и сюжетни елементи и същини. За Божията Слава е известно, че тя най-често е представяна като облак или като облак и дим. Така е в Изход, 24:17, когато Мойсей се качва на Синайската планина, за да приеме заповедите:

Изход, 24:15-18

“Estir” 15 Тогава Мойсей се изкачи на планината; и облакът покриваше планината. 16 И Господната слава застана на Синайската планина, и облакът я покриваше шест дена, а на седмия ден Господ извика към Моисея всред облака. 17 И видът на Господната слава по върха на планината се виждаше на израилтяните като огън пояждащ. 18 И тъй Мойсей влезе всред облака и се възкачи на планината. И Мойсей стоя на планината четиридесет дена и четиридесет нощи.

Обикновено Славата на Господ е представяна с облак и огън. По-важното е, че облакът е като убийствен огън за нечистите хора, докато за достойния, чист пророк, тя е облак. Мойсей дори влиза в този облак, който за всички останали е убийствен огън. В Случая с Исаия изглежда, че серафимите са еманация на убийствената огнена сила на Божията Слава за нечистите люде. Затова е и уплахата на Исаия – че е нечист и ще бъде убит. Наместо това именно този огнен аспект на Божията слава, персонифициран в серафимите, го очиства и го прави пророк, който е следващият по ранг след най-високия от пророците – Мойсей.

“Estir” 3 И викаха един към друг, казвайки: - Свет, свет, свет Господ на Силите! **Славата Му пълни цялата земя.** 4 И основите на праговете се поклатиха от гласа на оня, който викаше, и домът се напълни с дим. 5 **Тогава рекох: Горко ми, защото загинах; понеже съм човек с нечисти устни, и живея между люде с нечисти устни, понеже очите ми видяха Царя, Господа на Силите.** 6 Тогава долетя при мене един от серафимите, като държеше в ръката си разпален въглен, що бе взел с щипци от олтара. 7 И като го допря до устата ми, рече: **Ето, това се допря до устните ти; и беззаконието ти се отне, и грехът ти се умилостиви.** 8 **После чух гласа на Господа, който казваше: Кого да пратя? И кой ще отиде за Нас? Тогава рекох: Ето ме, изпрати мене.** 9 И рече: - Иди кажи на тия люде: С уши непрестанно ще чуете, но няма да схванете, И с очи непрестанно ще видите, но няма да разберете.

Същото важи и за термина „Гласът на Господ”, който обикновено е съпроводен от светкавици и гръм, или е толкова силен, че е като гръм и светкавици.

Тронът на Господ също е специален термин, една от двете големи теми в юдейския висок мистицизъм. Той е описан само на две места (Изход, 24:10 и Езекил, 1; 10) в Стария завет и описанията съдържат смес от множеството макросветли бели и макросветли червени присъствия. Освен тях налице е и синята светлина, като особен вид макросветло, защото тя е важен елемент на Трона на Господ. И двете описания съдържат дефиниция, в която присъства светлината и цветът на сапфира – „изделие от чист сапфир” (Изход, 24:10), „престол, наглед като камък сапфир” (Езекил, 1; 10). Всичко това не е приоритет в Исаия,

6, но това не значи, че то липсва в изживяването на Исая. Приоритет е изчистването, посвещаването на Исая за пророк.

ПРИЗОВАВАНЕТО НА ИСАЯ ЗА ПРОРОК СЕ СЛУЧВА С ОГЪН ОТ ОЛТАРА И С ДЕЙСТВИЯТА НА ЕДИНИЯ ОТ СЕРАФИМИТЕ:

Исаия, 6:6-7

“Estir” 6 Тогава долетя при мене един от серафимите, като държеше в ръката си разпален въглен, що бе взел с щипци от олтара. 7 И като го допря до устата ми, рече: Ето, това се допря до устните ти; и беззаконието ти се отне, и грехът ти се умилистави.

Разпаленият въглен е много важен приоритет в разказа на Исаия – той не само не умира, но е пречистен и по свое съгласие става пророк, който да изпълни странна заръка на Бог. Тя предвижда, че юдеите ще слушат, но няма да чуват, ще гледат, но няма да виждат; дейността на Исаия е странна – той трябва да помага в това затлъстяване на душите на монотеистите, докато Господ не ги отсече като дърво, от което да остане само пън, само корените, и това ще е достатъчно, за да бъде почистен „светият род“:

Исаия, 6:8-13

“Estir” 8 После чух гласа на Господа, който казваше: Кого да пратя? И кой ще отиде за Нас? Тогава рекох: Ето ме, изпрати мене. 9 И рече: - Иди кажи на тия люде: С уши непрестанно ще чуете, но няма да схванете, И с очи непрестанно ще видите, но няма да разберете. 10 Направи да затлъстее сърцето на тия люде, И направи да натегнат ушите им, и затвори очите им, Да не би да гледат с очите си, и да слушат с ушите си, И да разберат със сърцето си, и да се обърнат та се изцелят. 11 Тогава рекох: Господи, до кога? И Той отговори: Докато запустеят градовете та да няма жител, И къщите та да няма човек, И страната да запустее съвсем, - 12 Докато отдалечи Господ човеците, И напуснатите места всред земята бъдат много. 13 Но още ще остане в нея една десета част, И тя ще бъде погрижена; Но както на теревинта и дъба Пънът им остава, когато се отсекаат, Така светият род ще бъде пъна й.

Уайтли пише статия със заглавие *Призоваването и мисията на Исаия* [Уайтли, 1959], в която сравнява очистването и възлагането на пророческа дейност на Исаия с призоваването на Езекил за пророк. „Споменаването на серафимите, като медиум, чрез който се извършва призоваването на пророка в Исаия, 6, има паралел с призоваването и обвързването на Езекил. В Езекил, 1:11 ние четем, че две крила покриват тялото на херувима, а в Исаия, 6:2 – че две крила покриват краката на серафима. Гръмотевицата и небесният глас от Езекил, 1:24-25 е още една прилика с Божествения глас и разтърсването на основите на Храма от Божествения глас в Исаия, 6:4. Подобно е и изпълването на Храма с дим от Езекил, 10:4. Тези прилики сочат, че Езекил е повлиян по-скоро от стила и понятията от предизгнаническият период, а не от вавилонските понятия и представи.” [Уайтли, 1959, с. 39]

Този цитат е показателен с две неща – от една страна е попресиленото изравняване на херувимите от Езекил, 1; 10 със серафимите от Исаия, 6. От друга страна, вярното наблюдение, че Езекил е повлиян много повече от корените на юдаизма и неговите термини, отколкото от вавилонската митология.

Ролф Ниерим [Ниерим, 1968] също поставя въпроса за призоваването на Исаия в статията си, озаглавена *Призванието на Исаия* (The Vocation of Isaiah). Авторът следва „исторически подход”, но много

повече си поставя за цел да размишлява какво цели Исаия със споделянето на своето видение от глава шеста. Статията е публикувана през 1968 година, когато вече е известно, че единствената книга на Стария завет, запазена в пълната ѝ цялост в находките в Кумран е именно книгата на Исаия. Затова някои от въпросите в нея ми изглеждат израз на неразбиране или просто неуместни.

Ще предам като анотация по-точните от наблюденията и мненията на този автор, където важно е понятието Тронът на Господ.

В 3 Царе, 22: 19 е видно „цялото небесно войнство” צְבָא הַשָּׁמַיִם [холь-цевà (х)а-шамайм], което дава съвети, докато серафимите служат.

3 Царе, 22: 19

Библия 1991 И (Михей) отговори: (не е тъй) изслушай словото Господне: **видях Господа да седи на Своя престол, и цялото небесно войнство стоеше** при Него отдясно и отляво;

Библия 1871 И Михей рече: Чуй прочее словото Господне. **Видях Господа че седи на престола си, и всичкото небесно войнство че предстои** около него от дясно му и от ляво.

“Estir” А Михей рече: Чуй, прочее, Господното слово. **Видях Господа седящ на престола Си, и цялото небесно множество стоящо** около него отдясно и отляво.

וַיֹּאמֶר לְכֹן שָׁמַע דְּבַר־יְהוָה רָאִיתִי אֶת־יְהוָה יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּאֵוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמְדִים עָלָיו מִיְמִינֵוֹ וּמִשְׂמָאלֵוֹ: WTT 1 Kings 22:19

“Estir”А Михей рече: Чуй, прочее, Господното слово. Видях Господа седящ на престола Си, и **цялото небесно множество стоящо** около него отдясно и отляво.

KJV 1 Kings 22:19 And he said, Hear thou therefore the word of the LORD: I saw the LORD sitting on his throne, and all **the host of heaven standing** by him on his right hand and on his left.

NAU 1 Kings 22:19 Micaiah said, "Therefore, hear the word of the LORD. I saw the LORD sitting on His throne, and all **the host of heaven standing** by Him on His right and on His left.

NRS 1 Kings 22:19 Then Micaiah said, "Therefore hear the word of the LORD: I saw the LORD sitting on his throne, with all **the host of heaven standing** beside him to the right and to the left of him.

NKJ 1 Kings 22:19 Then *Micaiah* said, "Therefore hear the word of the LORD: I saw the LORD sitting on His throne, and all **the host of heaven standing** by, on His right hand and on His left.

RST 1 Kings 22:19 И сказал [Михей]: выслушай слово Господне: я видел Господа, сидящего на престоле Своем, и **все войнство небесное стояло** при Нем, по правую и по левую руку Его;

Има Небесен Трон и Тронът, който е в Храма – в помещението, наричано *вътрешна зала, Светая Светих – Debir*. Седейки на Трона в Храма, означава, че Бог седи на арката, между херувимите, а не на Небесния Трон. Известно е, че Бог обитава в Храма. Затова, независимо дали това е Небесният трон или Тронът в Храма или Земният Трон на Господ, изразът е „седи на неговия трон” יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּאֵוֹ [ишѐв ал-кисò]. Следователно Земният Трон не е точно върху арката, между херувимите, ако става дума за глагола *сedia*. Между херувимите на арката Бог **обитава**. Авторът смята, че идеята за трон е обвързана с идеята за цар, и че тронът е нещо различно от арката, ковчега на завета. Според автора идеята за херувимите הַכְּרֻבִּים [(х)а-керувим] е различна от идеята за *стол, трон* כִּסֵּא [кисè]. Така ковчегът на завета, с херувимите, отгоре е по-скоро идеята за краката на трона и за *издигнатостта* רַם [рам] на този трон, а не самият трон. Изразът в

Исая, 6:1 е *седнал на висок и издигнат престол* יָשַׁב עַל־כְּסֵאוֹ רָם [ишѐв ал-кисò рам]. Тук, на с. 53, авторът прокарва идеята, че този Божи Трон, неговата издигнатост, величие и огромни размери са заимствани от мита за Ваал.

Междувпрочем, „цялото небесно войнство”, също като херувимите от Исая, 6, *стои* עֲמַד [омѐд] пред Господ.

Авторът прави важната разлика между *видение, в което се съди* (както е в 3 Царе, 22:19) и *видение, в което се призовава* (както е в Исая, 6). Разбира се става дума за Царя, седнал на трона си – да съди или да призовава. Посочва се тънката разлика, че при Исая Бог съди хората, но призовава за пророк него самия, Исая. Исая е готов да бъде съден и с това той влиза в качеството си на пречистен и в качеството си на пророк. Иначе авторът се занимава и с теми като „Защо точно Исая?”, „Защо Исая използва традиционни представи, за да се самодокаже като пророк?” и подобни, които, меко казано са неуместни. Всъщност казусът при Исая стои така – или умираш, защото си нечист и си видял Господ, или приемаш да бъдеш пречистен от огнените серафими с огън от олтара, и да останеш жив. С една дума и при Исая, както при всички пророци, въпросът е не на самодоказване, а „Защо аз?”, тъй като съдбата на пророка е незавидна откъм удобства и съхраняване на собствения живот.

Джак Бузер [Бузер, 1958] посочва, че един от начините за религиозно преживяване от екстраординарен характер е чрез огъня. Разсъждавайки върху понятието **свещен**, той посочва различни черти, сред които е и ирационалното, вдъхващо страхопочитание, аз бих казал страх. Именно в този тип религиозно изживяване Бузер поставя комуникацията между човека и Бога чрез огън. Той стартира с примера, в който Бог призовава Мойсей за неговата мисия от горящ, но неизгарящ храст (Изход, 3:1), както и с контакта на Исая със серафимите. Всъщност религиозното преживяване тук е обвързано и с огъня, и със страхопочитанието от ирационален характер. По мое мнение това е мистичен тип преживяване, което прави възможен допир на индивида до Бога. То е мистично, защото е индивидуално усещане за могъществото на Единия Бог. Този допир до Бога може да бъде облечен и в Любов, но и в огън. Характерно е, че и при Мойсей, и при Исая посвещаването в пророчески статус и мисия се извършва именно чрез огън. По Бузер, 1958.

Моше Вайнфелд [Вайнфелд, 1977] обръща внимание на един важен елемент от призоваването на Исая в неговото пророческо призвание – **прочистването (сретението) на устата** на Исая и произвеждането му в пророк.

„Почти всеки от литературните типове в Стария завет има своя прототип в древните блискоизточни литератури. Закони, епика, историография, псалми, притчи – всички те са доказани литературни жанрове в цивилизациите на Месопотамия и Египет. Нещо повече – в някои случаи може да се докаже директна зависимост на библейското създаване от чужди източници. Например Притчи, 22:17; 23:11, които са заемка от Притчите на Аменем-опет. Единственото изключение е Класическото Пророчество, което винаги е било считано като оригинално творение на Древен Израел. Действително няма съмнение, че религиозният морален патос, разпространен в класическото пророчество, както и пророческите идеи за край на идолопоклонството, универсален мир и спасение на света, всички те отразяват оригиналния дух на класическото пророчество.” [Вайнфелд, 1977, с. 178]

Тук Вайнфелд изказва едно популярно сред израелските учени мнение, което има доста критици, готови да открият и тези черти в околните цивилизации.

Вайнфелд проследява някои признаци на оригиналното юдейско класическо пророчество като институция и като черти. За всички тях той намира паралел в т.нар. Писма на Мари от XVIII в. пр. н.е. Мари е един от главните центрове на Месопотамия през третото и ранното второ хилядолетие пр.н.е. Археологическите и епиграфските открития са от първостепенна важност за историята на Месопотамия и Горна Сирия, както и за библейските изследвания, особено за ивритските и юдейските източници и произход, за етапите на формиране на израилтянската история. Мари (понякога Ма’ери в клинописните източници) се намира в Тел Харири, понастоящем на около миля и половина западно от Ефрат, близо до Абу Кемал, на около петнадесетина мили северно от съвременната сирийско-иракска граница. Това е едно добро разположение за межкултурни и междуетнически контакти. Основен изследовател в Израел на находките от Мари е Авраам Маламат [Маламат, 1966; 1971 и др.] Ако не в текстовете от Мари, то Вайнфелд намира паралели в документи от Вавилон, Египет или Шумер. Така се оформят признаците на пророческата институция:

Първият признак е **пророкът като пратеник**.

Вторият признак е **знаци и предзнаменования**. Любопитно е, че думата *знак* е синоним на думата *буква* в иврит.

Третият признак е **прочистване (сретение) на устата**. Както и с предишните признаци и тук авторът намира паралел във вавилонска практика. Авторът прави уточнение, че навярно става дума за кедрово дърво, с което се поддържа огънят в светилището.

„Макар че кедърът не е споменат в Исая, 6, ние научаваме от Числа, 19: 6, че „кедровото дърво” (*‘š r̄r̄ = iṣ erinni*) е използвано за церемония за изчистване сред израилтяните, вж. Левит, 14:4, 6, 9, 49, където кедровото дърво, исопът и червеният конец се взимат за излекуване и почистване (*бел. авт., М.А.* - за това инструктиране в Левит виж *Трансформации на сакралното четирицветие* в Алмалех, 2006а, но и тук Вайнфелд намира паралел в надпис от египетска стела от Лагаш). Твърде възможно е живите въглени, които са взети от единия от серафимите, за да докосне устните на пророка, да са от горящо кедрово дърво. Показателен факт е, че олтарът, от който са взети въглените за изчистване на устните и устата на Исая, както и в Деня на изкуплението (Исход, 30:10) е направен от кедър, *срв.* 3 Царе, 6:22.” [Вайнфелд, 1977, 180-181]

Четвърти признак е **екстазът**. Това е едно неестествено състояние, за което авторът също намира паралели в блискоизточните политеистични култури.

Пето – **спасително предсказание, спасително пророкуване.**

Шесто – **фалшивите пророци.**

Седмо – **сънища и видения**

Осмо – **насилствена процедура по развод, свързана със законни отношения – между мъж и жена, между народа и Бог**

Девето – **Морал срещу Култ**

Десето – **Нарушаването на морала като причина за упъдък**

Общият извод, който прави Вайнфелд, е следният: „Ние възнамеряваме в бъдеще да покажем, че основни идеологически понятия – градът като център на света, месиански надежди, поява на божеството, за да съди над света – също имат своите корени в древния Близък изток, макар че тяхното развитие и реализация сред израилтяните остават уникални.” [Вайнфелд, 1977, с. 195]

От подробния анализ на сѝжетата с единствената поява на серафимите в Стария завет стана ясна сложната структура и семантизацията на макросветлото огнено червено. Огънят е знак за `неземен тип огън, който гори, но не изгаря и не убива`; `неземният, Божий огън е инструмент в намеренията на Бог за призоваване на Мойсей и Исая за пророци`; `неземният, Божествен огън има пречистващо въздействие върху най-високите и чисти сред израилтяните – Мойсей и Исая`; `Божествената огън при Мойсей идва пряко свише, а при Исая идва от олтара в Светая Светих, където Бог „седи” на своя Трон`; `огнените серафими са специален посредник между Бога и Исая`; `огнените серафими са архангели, които имат прилики и разлик с херувимите и офнаимите`; `серафимите боравят с най-чистия и свещен огън на земно

равнище – този от олтара на Светая Светих`; серафимите, херувимите и офнаимите са архангели, които са отличават от другите архангели – Михаил, Гавраил, Уриел – по това, че техните имена са образувани от съществително нарицателно, а другите имат имена, които са собствени и са сложно съществително име, съдържащо като наставка името Бог – - ел.

Новият завет съхранява понятието за съществуването на Божествен огън. Показателно е, че апостолите получават просветено полиглотство, на Петдесетница, чрез огънове от Светия Дух. В този смисъл призоваването на един човек за пророк в Стария завет и призоваването и пращането на апостолите (*вестителите*) в Новия завет имат твърде сходен характер.

СЕРАФИМИТЕ И ХРИСТИЯНСТВОТО

Съвсем накратко трябва да се спомене мястото на серафимите в християнството.

1. Серафимите и патрологията

Известно е, че през първите няколко века християнството се разпространява сред римляни, елини, египтяни и други народности, имащи политеистични вярвания. Особен феномен представляват т.нар. ереси, които са сериозен конкурент в духовната и социалната реалност на първи-четвърти век. Особено място заема тук херметизмът като силно мистично и дуалистично течение, намерило разпространение из Близкия изток. Манихейството, зороастризмът и други, също са силно критикувани от отците на църквата. Знаем за патрология, написана на латински и на гръцки, но проблемите често пъти са общи.

Особено място в християнската апологетика заемат александрийските първоотци на църквата. Мястото им е особено, защото те са в пряк контакт не само с ересите от тия земи, но и с александрийския юдаизъм, който има своите различия с т.нар. палестински или ерусалимски юдаизъм. Основната черта на александрийския юдаизъм е обвързването му с платонизма, а в християнската патрология – с неоплатонизма.

1.1. Учението на Ориген. Ориген приема, че Христос е част от ангелската йерархия и възприема Исус Христос като свой ангел пазител. Йозеф Триг коментира това разбиране на Ориген така:

„Учението на Ориген за отношението между Христос и ангелите е добре забелязано. Едно от обвиненията в писмото на Юстиниан „Писмо до Менас”, приемано като основа за обвиненията към Ориген, изказани на Втория събор в Константинопол, 553 г., е: „че след като се говори за Синът чрез Светия дух, също го признава като нещо сътворено. Също

така, той ги нарича молещи се същества. След това следва цитат от *Върху Първите принципи*, I. iii. 57: „Еврейският учител би казал, че шесткрилите серафими в Исаия, които викат „Свят, свят, свят е Господ на Силите” са били единствените, които създават Божият Син и Светия Дух. И ние започваме да си мислим, че изразът в Песента на Авакум „в средата на двете живи същества ти ще бъдеш познат” говори за Христос и за Светия дух.” (Origen, *De Principiis* I. iii. 5, in SC 253: p. 62 n. 23.) „Еврейският учител” е евреин, приел християнството, който осигурявал на Ориген достъп до традициите на александрийския юдаизъм и юдео-християнската традиция.”

Pierre Nautin, в *Origene*, 133, посочва, че в този пасаж Ориген отхвърля идентификацията на живите същества от Авакум с ангелите и ги разбира, твърде простиичко, като Синът и Светия дух. Въпреки това има силни доказателства за обратното. Климент Римски (*In Corinthios* xxxiv. 6) и Тертулиан (*De Oratone* iii) официално разрешават и признават, че Серафимите действително са духовни същества, както казва и Блажени Йероним в *Ep.* xviii. Ако Ориген е целял да отрича тази идентификация, той е нехарактерно за него сдържан при излагане на своето мнение. При всеки случай той постоянно асоциира видението на Исаия с видението на Езекил за четирите свещени животни (живи същества), които не могат да бъдат разбирани другояче освен като духовни същества. Тази асоциация на двете видения е удостоверена в *Comm. in Joh.* vi. 23, SC 157: 146. 43–50; *Contra Celsum* I. xliii, SC 132: 190. 22-8; *Contra Celsum* VI. xviii, SC 147: 224. 13-22; and *Dialogus* 27–8, SC 67: 108. 21–3.

Нещо повече, арианите може би са използвали схващането на Ориген, за да оформят тяхната позиция, че Синът е сътворено нещо. Кречмър [Кречмър, 1956] посочва, че ангелологичната терминология на Ориген, както и на други ранни християнски автори, набеязва идентификацията на Сина и на Светия Дух със Серафимите в Храма от видението на Исаия, 6, като решаваща за разбирането на източниците на доктрината за Триединството. Понатъшната дискусия върху оригеновото използване на ангелологичната терминология се фокусира също така върху интерпретацията на Ориген на Исаия, 6 в *On First Principles*, I, iii, неговата най-ранна запазена дискусия върху Серафимите като Сина и Духа. За Кречмър [Кречмър, 1956, с. 222] работата на Вернер иронично защитава Никея; тя демонстрира несъвместимостта на ангелологичните категории, развити в Арианството с доктрината за неписания закон.” [Триг, 1991, 36-37]

Същият казус за серафимите и триединството, но малко изместен в посоката не на трикратното славене, а в символиката на двата серафима е разискван от други автори. Такъв е Брайн Спинкс [Спинкс, 1998]. В центъра на вниманието на Спинкс са някои елементи на литургията,

оформени в Египет, сред които анафората (комката) и връзката ѝ с безквасния хляб – мацата. „Връщайки се към освещаването като цялост, Джонсън [Джонсън, 1995] е впечатлен от аргументите на Кречмър [Кречмър, 1956] и Тафт [Тафт, 1992], че екзегезисът от Исая, 6:3, който Ориген научил от своя еврейски учител, е повлиял върху въвеждането и контекста на египетската света анафора. За Джонсън молитвата „Нека Господ Исус Христос и Светия Дух да говорят в нас и да Те възхваляват чрез нас”, заедно с необикновеното `обръщение` от Исая, 6:3 е достатъчно, за да посочи, че наистина в Исая, 6:3 двата серафима са замислени като Сина и Светия Дух. Чрез Джонсън сянката на еврейския учител на Ориген отново се прокрадва. Разбира се подобна защита има у Тафт. Още по-наскоро Роланд Уилямс привежда доводи в полза на това, че тази част от *Thalia* може да бъде разбрана като доказателство, че Агиус е дал официално разрешение за идентификацията на серафимите със Сина и Светия Дух и че той е настоявал Сарапионската анафора да има именно тази идентификация.” [Спинкс, 1998, с. 139; 141]

Според Спинкс обаче това е твърде хипотетично и нито анафората от Сарапион, нито някоя друга анафора от ранните християни в Египет експлицитно правят идентификация между Сина и Светия дух със серафимите. „Според Джонсън изглежда много малко вероятно авторът да е вкарал анти-ариански мотиви чрез тази встъпителната молитва. В същото време встъплението „Нека Господ Исус Христос и Светия Дух да говорят в нас и да Те възхваляват чрез нас” е съвсем естествено свързано с пасажите от Йоан, 14:14, 23; 15:4; 17:23, Римляни, 8:11, Галатяни, 7:10, Ефесяни, 5:19, Колосяни, 3:16 и Откровение Йоаново, 8:10-11. Това не отразява вече мнението на еврейския учител на Ориген, а бележките на Ориген в неговото *In Lucam Hom. XXIII, 'Duplex hic adest ecclesia, una hominum, altera angelorum'.*” [Спинкс, 1998, с. 141]

Ще си позволя да припомня, че еврейският учител на Ориген е добре запознат с юдейската секта, наричана по-късно християни, и да не се съглася, а да отбележа, че „неговата сянка” е осветлила оригеновите разбирания, дори, или именно защото, Ориген се кастрирал, поради погрешно четене на Новия завет.

Дарел Хана също отбелязва третирането от страна на Ориген на трикратното „Слава, Слава, Слава”, от серафимите като символ на триединството и спорът за това дали двата серафима са символ на Сина и Светия дух, както и влиянието на неговите разбирания върху оформянето на християнската литургия и молитви, на приемането на комката като символ, обвързан със символиката на еврейския безквасен хляб – мацата. [Хана, 1999]. Заглавието и годината (1999) на статията *Видението на Исая и въздигането / използването ѝ от ранната църква* сочат големия интерес към тази проблематика в последните десетина

години. В същото време през ХХ в. върви другата линия, която е обратна на патрологичните борби с ересите.

Флоранс Ловел твърди през 1941 година, че целият план на соломоновия храм е имитация на финикийските и египетските храмове, а „серафимите не са християнски ангели, а териоморфични символи на стари митове, емоционалната реакция рядко е шок или разочарование, но много по-често е изненада или повишен интерес.” [Ловел, 1941, 25-26]

Йосеф Триг обръща внимание и на Исаия, 9:6 (9:5 в ивритския текст), където ивритското **כְּלֹא יְעִי**, букв. „чудо съветник” е преведено в Септуагинта като **Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος**, – „ангел”, „пратеник”, „ангел съветник” или „Ангел на Великия Съветник”.

Исаия, 9:6

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּלֵא יוֹעֵץ אֵל גְּבוּר אֲבִיעַד שֶׁר־שְׁלוֹם: WTT Isaiah 9:5

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּלֵא יוֹעֵץ אֵל גְּבוּר אֲבִיעַד שֶׁר־שְׁלוֹם:

“Estir” 6 Защото ни се роди Дете, Син ни се даде; И управлението ще бъде на рамото Му; И името Му ще бъде: **Чудесен, Съветник**, Бог могъщ, Отец на вечността, Княз на мира
Библия, 1991 Защото Младенец ни се роди - Син ни се даде; властта е на раменете Му, и ще Му дадат име: **Чуден, Съветник**, Бог крепък, Отец на вечността, Княз на мира.

Библия, 1995 Защото ни се роди Дете, Син ни се даде;И управлението ще бъде на рамото Му; И името Му ще бъде: **Чудесен, Съветник**, Бог могъщ, Отец на вечността, Княз на мира.

LXT Isaiah 9:5 ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ **μεγάλης βουλῆς ἄγγελος** ἐγὼ γὰρ ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας εἰρήνην καὶ ὑγίειαν αὐτῷ

Триг обяснява, че терминът *Ангел на Великия Съветник* става каноничен, а всичко това е известно от един ученик на Ориген, наречен Gregory Thaumaturgus [Триг, 1991, с. 35]. Известна е титаничната дейност на Ориген по отношение на сравняването на различните гръцки преводи, включително и Септуагинта, и извеждането на принципа „превод по смисъл” на по-преден план.

СЕРАФИМИТЕ КАТО АРХАНГЕЛИ

Известно е, че херувимите, серафимите и офнаимите са от равнището на архангелите, заедно с Михаил, Гавраил, Рафаел и Уриел. Но докато последните са собствени имена, то първите три са разбирани обикновено в множествено число. Има достатъчни употреби и в единствено число – един сараф, един херув, макар че при превод това не личи. Освен това собствените имена Михаил, Гавраил, Рафаел и Уриел съдържат думата Бог לַאֵל [ел] като словообразователен елемент. Михаил = ми ка ел = кой е като Бог; Уриел = ур (*огън*) + ел и т.н. Хеувим, серафим и офнаим като имена са образувани от съществителни нарицателни – за херувимите няма точна етимология, но е ясно, че става дума за *херувим* כְּרוּב [керу̀в] или *зеле* כְּרוּב [кру̀в], за офнаимите – *колела*, а за серафимите – *огън, отровна змия*.

Йерархията на ангелите и архангелите е въпрос, интересувал много хора през вековете. Тук аз няма да се спирам на този въпрос. Основната информация се черпи от различните преписи на юдейската неканонична, но много популярна в юдаизма по времето на Христос Книга на Енох. След това в Християнството платонично ориентираните отци на църквата, като Ориген, някои от учениците му, Григорий Нисийски и други поставят началото на размишленията по този въпрос. Например разбирането, че и Исус Христос може да бъде схващан като вид ангел. В неоплатоничните среди и писания, напр. у Псевдо Дионисий Аеропагит, класификацията навлиза в едни подробности, които са доста объркващи, поради големите детайли, сякаш това са домати на пазара.

Едно е най-същественото – обикновено серафимите, херувимите, офнаимите, Божиите войнства, Михаил, Гавраил, Рафаил и Уриел са схващани като архангели, които са по-висши от ангелите *пратеници* [малахѝм]. Йерархиите са крайно противоречиви и това може да се види и в Интернет източниците. Причина за това е мистичният характер на ангелите и архангелите.

ЮДЕЙСКИЯТ МИСТИЦИЗЪМ И СЕРАФИМИТЕ

Не по-малко важен от йерархията на ангелите е друг проблем – към коя от двете основни теми във философската кабала се отнасят серафимите? – Сътворението на света (*Маасей Берешит*) или Трона на Господ / Колесницата на Господ (*Маасей Меркабах*). Първата тема третира посоката `отгоре-надолу`, т.е. от Бога към човека. Втората тема третира посоката `отдолу-нагоре`, т.е. от човека нагоре към Господ и идеалното. В *Маасей Берешит* се коментират основно първите три глави на Беблията – Битие, 1;2 и 3. В *Маасей Меркабах* се коментира и медитира главно върху Езекил, 1 и 10.

Мястото на серафимите е уникално и по отношение на тези две теми, именно защото серафимите се явяват еднократно на Исая, това се случва случва в Храма, в обиталището на Бог на земята. А Храмът, с двете си зали, със скинията, на която седи Господ, е единственият трансформатор между човешкото равнище и Божественото, идеалното равнище. Серафимите са от съществата, които не умират в присъствието на Бога, но в случая и Исая не умира от допира с тях, с Божията Слава, с полите на Божията дреха, с Трона на Господ. Нещо повече – той е очистен от греховността с живи въглени от олтара и е ръкоположен за пророк.

ИЗОБРАЖЕНИЯ НА СЕРАФИМИТЕ В ХРИСТИЯНСТВОТО

В юдаизма и исляма, по разбираеми причини, не са известни изображения на серафимите. В християнството обичайното им изобразяване е в червеникави или червенобели шесткрили фигури с лице, ръце и крака, или стилизирани като фриз лица с шест крила..

Всички образи, използвани тук, за заети от wikipedia и от руския сайт Яндекс.

Обичайно е затруднението да бъде изобразено такова същество и често пъти те са стилизирани. Стилизираните серафими обикновено са близо до изображение № 1, което често пъти е наричано херувим, независимо от шестте му крила. Смесването на херувимите със серафимите е обичайно явление и на практика отразява разбирането, че серафимът е архангел, който е огрян от слънцето в храма, та тогава изглежда огнен и с шест крила. Представата, че и херувимът е огнено същество е невярна, но тя е лесно обяснима с първата поява на думата херувим в текста, където е казано, че Бог поставил на входа на рая херувимите и въртящ се огнен меч, за да пазят пътя към Дървото на Живота (Битие, 3:24). Изображение № 1 е от сайта Яндекс, който не указва от коя църква е, но ясно личат кирилските букви, поясняващи, че става дума за херувим.

1

Изображение № 2 е от същия вид. То е от „Музей на фреските“.

2

Във версията на иврит на wikipedia е налице нещо подобно (№3), но то се приема за серафим:

3

Изображение № 4 също излиза на думата *херувим*, но то по-скоро напомня за идеята, че това са огнени същества. Тук те са смесени не само с представат за херувимите, а по-скоро с представата с офанаймите, защото те са с четири крила и с обръчи, които напомнят за въртящи се колела, т.е. тук става дума за описанието на офанаймите от Езекил, 1; 10. Отново източникът е „Яндекс” и не пише от коя църква е този стенопис. Същото е и за № 5, където отново има шесткрило същество, наречено от същия сайт *херувими*:

4

5

В гръцката версия на wikipedia при херувим (№ 6) се показва шескрило същество с крака, ръце и лице, край което е изобразено колело, напомнящо за идеята за офанайм (с 4 крила):

6

Средновековно изображение без автор (№ 7) ни представя латинският, италианският и немският вариант на wikipedia, в което отново има смесване — шесткрилото същество има глава, ръце, в едната ръка държи щипците, с които серафимът е взел въглени от олтара, за да очисти устните на Исаия, но по крилата има очи, което е асоциация както с Езекил, така и с Откровение Йоаново.

7

Изображение на серафим (№ 8) се открива в сайта "Яндекс". Автор е Теодор Гърка, 1378 г., а мястото е съборът „Спаса Преображение на Ильине“ в Новгород:

Серафим
(фрагмент росписи купола кисти Феофана Грека
в соборе Спаса Преображения на Ильине
в Новгороде).

8

Пак под името *херувим* в „Яндекс“ се появява и едно изображение, което натрапва огненият характер на шесткрилия архангел (№ 9):

9

Серафимът, заобиколен от синята Божия Слава (№ 10) е най-популярното изображение в wikipedia – в българската, английската,

чешката, руската и други версии. Никъде в Исаия, 6:1-6 не споменато за син цвят. Наличието му показва добро познаване на Библията, защото синьото представя настилката от сапфир под Трона на Господ. Това сапфирено описание се среща не в Исаия, а само на две други места в Библията – в Изход, 24:10 и в Езекил, 1; 10, където синьото идва от „страшния / ясният кристал сапфир като небе”, заобикалящ Трона на Господ. По-подробно за Синята светлина в Стария завет виж в Алмалех, 2008. Съхранен е огненият характер на серафимите, както и Бога-отец като цар, седнал на своя Трон. Липсват ръцете и краката на серафимите от исаия, 6. Изображението е с френски произход, то е илюстрация към *Petites Heures de Jean de Berry* и е от XIV век. Съхранява се в Националната библиотека на Франция.

10

Може би най-впечатляващото изображение на серафим се намира в „Света София” („Айя София”) в Цариград (Истанбул / Константинопол) – № 11. Сградата на църквата е започната по времето на Константин Стари през 325 г. и е завършена от неговия син Константин Младши

през 360 г. След пожари и други беди император Юстиниан амбициозно построява настоящата сграда. На източната страна, под купола, са изобразени серафимите. Изненадващо нашествениците турци са приели за талисмани тези изображения и затова съхранили тази мозайка, когато са превръщали базиликата в джамия. Ограничили се само с това, да прикрият лицата им с медни маски. Поведението на османлиите е разбираемо, защото концепцията на това изображение е друга. Тук няма нито ръце, нито крака, нито е направен опит да се съхрани огненият характер на серафимите чрез червено и жълто. Изобразено е синьото от Трона на Господ, което, също като при френското изображение, показва отлично познаване на Стария завет (Изход, 24:10; Езекил, 1; 10). За разлика от френската илюстрация тук няма нито една имитация и изобразяване на обекти, ако изключим факта, че цялото изображение представя същество от пера. Другото различно е, че тук важно място има черния цвят или черните пера. Те очевидно представят препредаване на описанието на дима от Божията Слава, изпълнила Храма в Исая, 6. Лицето, както гласят информацията, е единственото изобразяване на нещо реално, но османлиите са го покрили с метален обков, който днес изглежда като златна звезда.

Забележителното на това почти абстрактно изображение на серафим, е че в него е включен контекстът, а не само самите серафими. А контекстът това е синьото от настилката на Трона на Господ (неспоменто от Исая), димът, изпълнил Храма, способността на серафимите да летят (чрез перата, които представляват сините и черните части), изправеността на серафимите (чрез източване на образа по вертикалата за сметка на хоризонталата). Спрямо текста е съхранена е идеята за шестте крила. Самата идея за крила доминира, защото и синьото на Трона Господ, и черното на дима Божията Слава, изпълваща Храма са изпълнени като пера на крила. Липсват крака, ръце или щипци, както това се случва на други изображения на серафимите. В сравнение с френската илюстрация липсва образа на Бога-отец като цар, който седи на своя Трон. Впрочем синьото е част от екстериора във фреската приписвана на Джото (№ 14). Общото впечатление може да сравни с кафеникавоогненото изображение от Новгород (№ 8), в което чувството за страх от змийския характер на серафимите остава в нашето подсъзнание. Щипците са нарисувани само на пример № 7 и в сравнение с версията от св. София изглеждат детайл. В wikipedia изображението от св. София е в българската и в норвежката версии.

11

Концепцията за синьо и черно като част от крилете на серафимите се наблюдава и в мозайка от ок. 1150 г., катедралата в Сефалу, демонстрирана в полската версия на wikipedia (№ 12). Тази мозайка има ярко изразен орнаментален характер – серафимите са четири:

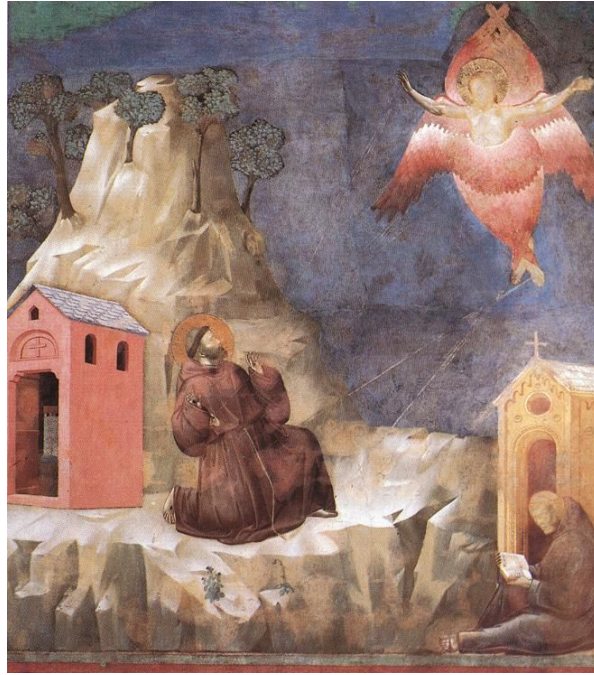
12

Огнеността и човешките черти на серафимите са налице в изображение, № 13, изтеглено от „Яндекс”, без информация откъде е то:

13

Във визията на св. Франциск на във фреска, приписвана на Джото, към антропогенните признаци е прибавена способността да се лети (№ 14). В от английската и други версии на wikipedia:

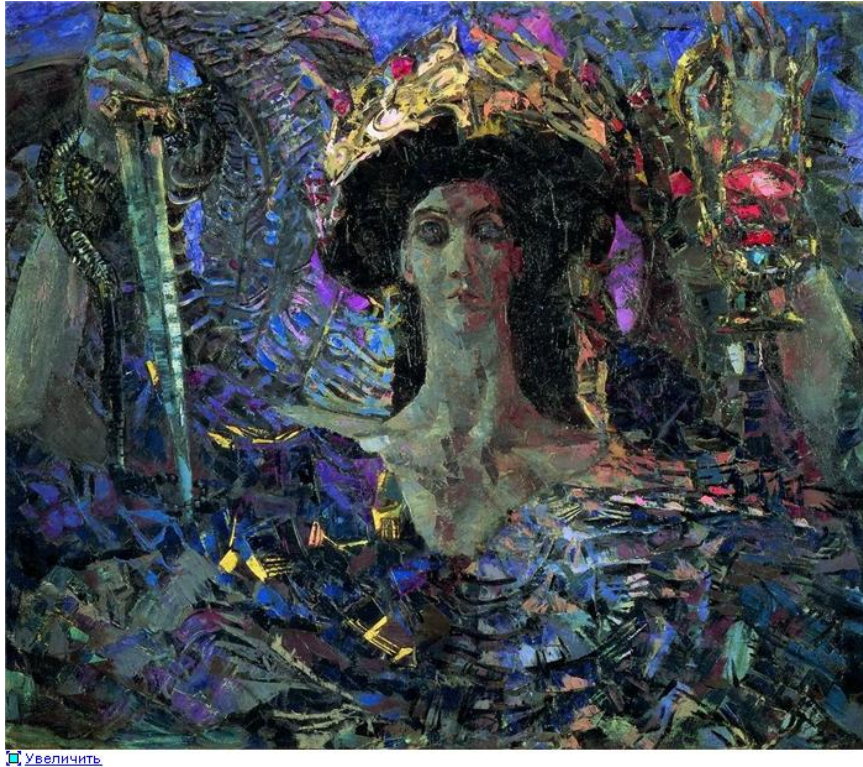
14

При № 15 е подчертано друго качество на Серафимите – трикратното прославяне на Бога, което се извършва чрез слово, в случая на латински. Интересна е добавката на лице и колела-подложки за стъпване само при единия от серафимите. Крака имат и двата серафима:

15

Съществуват и по-модерни изображения, показвани в wikipedia. Такива са илюстрациите от 1905 г. на Врубел към поемата на Пушкин „Пророк” (16 и 17):

16

17

Васнецов също дава такава модерна трактовка в края на XIX век (№ 18), вкарвайки различни цветове на шескрили същества с юношески лица. Любопитна е гръцката версия на wikipedia, представяща ни серафим съвсем модернистично и отново с женско лице (№ 19). Текстът претендира, че това е рисунка от украинския художник Виктор Михайлович, като е поставена годината 1848. Любопитна рисунка, на която огнените серафими са се превърнали в паун.

18

19

В ерата на фотографията серафимите продължават да вълнуват и предизвикват човеко въображение, както личи от снимката на Альонушка, поместена в „Яндекс“.

ИЗВОДИ

След това подробно изложение изглежда разумно да се направят най-общии изводи:

Серафимите са част от структурите за присъствие и внушение на макросветло червено в Стария завет. Така те заемат своето място редом до всички други присъстващи структури – успоредното присъствие на огъня и кръвта в Петокнижието; термините за цвят и техните тексутално разгърнати отношения, базирани на вътрешната им мотивация; човекът може да бъде и огън кръв и др., разгледани в предишните ми текстове. Серафимите се вплитат в своя, уникална структура, обвързваща ги с огъня, с пророческата институция, с горителните змии-наказание, с огъня като пазеща човека субстанция, но и като и унищожавашата стихия на Божия гняв.

В същото време образът и свойствата на Серафимите изглежда има отношение към архетипни явления като огъня, като огъня-пазител на върховното божество, огъня-наказание, огъня, внушаващ страх, култивирания огън, който опазва човешкия живот.

Макросветлите червени серафими са уникални като поява в Стария завет и са основа за огромно количество тълкувания и медитации и в юдаизма, и в християнството, и в догматиката на различни секти и ереси, и в модерната библеистика, и в антропологията, и в езикознанието.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алмалех, 2005: А л м а л е х, М. Огледалност и печатът на Мойсей. – В: *Култура и текст. Culture and Text*. Десета международна ранноесена школа по семиотика. Югоизточноевропейски център за семиотични изследвания. Съставител и редактор доц. д-р Кристиян Банков. НБУ. EFSS `2004. Том 10, 173-193. Издателство на Нов български университет, София, 2005, 301 с.
- Алмалех, 2006а: А л м а л е х, М. *Цветът в Петокнижието. Езикова картина на света*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, София, 2006. 479 с.
- Алмалех, 2006б: А л м а л е х, М. Микро- и макролексикални аспекти на притчата за врящия казан от Езекил, 24. – В: *Семиотика и жанр. Сборник с избрани доклади и лекции от единадесетата Международна ранноесенна школа по семиотика*. Том XI, EFSS`2005. Нов български университет; Югоизточноевропейски център за семиотични изследвания. София, 2006. Съставител и редактор доц. д-р Кристиян Банков. Издателство на НБУ, „Планета 3”. 35-55.
- Almalech, 2006: Almalech, M. Contextual aspects of the Saying for the boiling pot - Ezekiel, 24. - In: *Semiotics and Genre. Collection of selected papers and lectures, presented at the 11-th International Early Fall School of Semiotics*. Vol. XI, EFSS`2005. New Bulgarian University; Southeast European Center for Semiotic Studies. Ed. Kristian Bankov. Sofia, NBU. “Planeta 3” pp. 23-38.
- Алмалех, 2007а: А л м а л е х, М. *Езикът на цветовете*. „Аскони-издат”, София, 2007. 373 с.
- Алмалех, 2007б: А л м а л е х, М. Има ли ръжда в Стария завет? – В: *Проглас*. Издание на Филологическия факултет при Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий”, 2007, № 2, 92-106. Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий”, В. Търново, 2007.
- А л м а л е х, М. Има ли ръжда в Стария завет? – В: *Годишник на департамент „Средиземноморски и източни изследвания”*. Годишна конференция „Религии и култури на Древността. - НБУ, т. 3, 2006. НБУ, София, 2006.
- Алмалех, 2008а: А л м а л е х, М. Кога човекът става Адам, а жената – Ева? – В: *Името и паметта на езика. Сборник в памет на професор Борис Симеонов*. Редактор проф. д.ф.н. Петя Асенова. Издателство „Фигура”. 95-118, София, 2007, 246 с.
- Алмалех, 2008б: А л м а л е х, М. Магарето в Библията. Българска електронна лингвистична библиотека - <http://www.belb.net/cat.php?personal=almaleh>. 70 с.

- Амелиню, 1905: A m e l i n e a u. Du Role des Serpents dans les Croyances Religieuses de l'Egypte. – In: *Revue de L'Historie des religions*, 52, 1905. По К. Джойнс, 1967.
- Андерсен & Фрийдман, 1989: F. I. A n d e r s e n & F r e e d m a n, D. N. *Amos*. Anchor Bible 24A, New York: Doubleday, 1989. По Хаджиев, 2003.
- Бознек, 1988: B o e s s n e c k, J. *Die Tierwelt des Alten Ägypten*. Munich, 1988, C.H. Beck Verlag, 114-115. По Провансал, 2005.
- Бузер, 1958: B o o z e r, J. A Biblical Understanding of Religious Experience. – In: *The Journal of Bible and Religion*, Vol. XXVI, 1958 No. 4. pp 291-297.
- Бърлин и Кей, 1969: B e r l i n, B., P. K e y. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. 1969, Berkeley, Los Angeles, University of California Press.
- Вайнфелд, 1977: W e i n f e l d, Moshe. Ancient near Eastern Patterns in Prophetic Literature. – In: *Vetus Testamentum*, Vol. 27, Fasc. 2, 1977, pp. 178-195.
- Вежбицка, 1990: A. W i e r z b i c k a. The Meaning of Color Terms: Semantics, Cultures and Cognition. – In: *Cognitive Linguistics*. Vol. 1-1, 1990, pp. 99-150.
- Витковски, Браун, 1977: W i t k o w s k i, S., C. B r o w n. An Explanation of Color Nomenclature Universals. – In: *American Anthropologist*, 1977, pp. 50-57.
- Вюстер и Бродли 2003. W ü s t e r, W., and D.G. B r a d l e y. A New Species of Spitting Cobra (*Naja*) from North-Eastern Africa (Serpentes: Elapidae). – In: *Journal of the Zoological Society of London*, 2003. 259, pp. 345-59. По Провансал, 2005.
- Гегер, 1928: G e i g e r, A. *Unchrift und Übersetzungen der Bibel in ihrer Abhängigkeit von der innern Entwicklung des Judenthums*. 2nd edn, Breslau, 1928, pp. 390-393.
- Грисман, 1926: G r e s s m a n n, H. Foreign Influences in Hebrew Prophecy. – In: *Journal of Theological Studies*, 1926, XXVII: 241 - 254.
- Дей, 1979: D a y, J. Echoes of Baal's Seven Thunders and Lightnings in Psalm XXIX and Habakkuk III 9 and the Identity of the Seraphim in Isaiah VI. – In: *Vetus Testamentum*, Vol. 29, Fasc. 2, (Apr., 1979), pp. 143-151.
- Джонсън, 1967: J o h n s o n, A. R. *Sacral Kingship in Ancient Israel*. Cardiff, 1967. По Дей, 1979.
- Джонсън, 1995: J o h n s o n, M a x w e l l. The Prayers of Sarapion of Thmuis. – In: *OCA*, 249, Rome, 1995. Спинкс, 1998
- Джойнс, 1967: J o i n e s, K. R. Winged serpents in Isaiah's inaugural vision. – In: *Journal of Biblical Literature*, 86, 1967, pp. 410-415.
- Джойнс, 1968: J o i n e s, K. R. The Bronze Serpent in the Israelite Cult.- In: *Journal of Biblical Literature*, Vol. 87, No. 3, Sep., 1968, pp. 245-256. Published by: The Society of Biblical Literature Stable.

- Джойнс, 1974: J o i n e s, K. R. *Serpent symbolism in the Old Testament*. Haddon- field, N.J., 1974, pp. 42-60.
- Драйвър, 1956: D r i v e r, G.R. *Canaanite Alyths and Legends*. Edinburgh, 1956, p. 161. По Дей, 1979.
- Драйвър, 1897: D r i v e r, S.R. *The Books of Joel and Amos*. The Cambridge Bible for Schools and Colleges. Cambridge: University Press, 1897. По Хаджиев, 2003.
- Езлинггер, 1995: E s l i n g e r, L. The Infinite in a Finite Organical Perception (Isaiah VI 1-5). – In: *Vetus Testamentum*, Vol. 45, Fasc. 2. (Apr., 1995), pp. 145-173.
- Йеремиас, 1998: J e r e m i a s, J. *The Book of Amos*. Old Testament Library, Louisville: Westminster Lohm Knox Press, 1998. По Хаджиев, 2003.
- Кади, 1895: Cady, C. M. The Use of Mythic Elements in the Old Testament. – In: *The Biblical World*, Vol. 6, No. 2, 1895), pp. 115-120.
- Картър, Мейс, 1967: H o w a r d C a r t e r and A. C. M a s e. *The Tomb of Tut-Ankh-Amen*. По К. Джойнс, 1967
- Кжимирски, 1860: K a z i m i r s k i, A.V. *Dictionnaire Arabe-Français*. Paris, 1860. Maisonneuve et Cie. По Провансал, 2005.
- Кийл, 1977: K e e l, O. *Jahve-visionen und Siegelkunst*. Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 1977. По Провенсал, 2005.
- Кийл, Уелингър, 1992: K e e l, O., and C. U e h l i n g e r. Gütinnen, Gütter und Gottessymbole. *Neue Erkenntnisse zur Religions-geschichte Kanaans und Israels aufgrund bislang unerschlossener ikon-ographischen Quellen*. Freiburg, Herder, 1992. По Провансал, 2005.
- Кречмър, 1956: K r e t s c h m a r, G. *Studien zur fruhchrutlichen Trinitatstheologie = Beitrage zur Historischen Theologie* 21 (Tubingen: J. C. V. Mohr [Paul Siebeck], 1956) По Триг, 1991.
- Кук, 1921: C o o k, S. *The Religion of Ancient Palestine in the Light of Archeology*. Constable & Co., ltd. London, 1921. По К. Джойнс, 1967.
- Купър, 1873: C o o p e r, W. Observations on the Serpent Myths of Ancient Egypt. – In: *Journal of Translations of the Victoria Institute*, VI, 1873.p. 323. По К. Джойнс, 1967.
- Кьолер, Баумгартнер, 1996: K o e h l e r, L., and W. B a u m g a r t n e r *The Hebrew and Aramaic Dictionary of the Old Testament* Leiden, E.J. Brill, 1996. По Провансал, 2005.
- Левитън et al. 1998: L e v i t o n, A.E. et al. *Handbook to Middle East Amphibians and Reptiles*. Oxford, 1992, Society for the Study of Amphibians and Reptiles, 1998.. По Провансал, 2005.
- Лейкф, 1987: G. L a k o f f. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1987.
- Лейхман, 1968: L a c h e m a n E. The Seraphim of Isaiah 6. – In: *The Jewish Quarterly Review, New Ser.*, Vol. 59, No. 1, Jul., 1968, pp. 71-72.

- Ловел, 1941: L o v e l, F. B. Religious Syncretism and Undergraduate Biblical Courses. – In: Journal of American Academy of Religion, 1941, vol. IX, No 1, pp.23-27
- Лосев, 1929: Л о с е в, А. *Вещ и имя*. Первая редакция. – В: <http://www.philosophy.ru/library/lofef/name.html>).
- Лотман, 1998: Л о т м а н, Ю. *Культура и взрыв*. Издательство „Кралица Маб”, 1998.
- Маламат, 1966: M a l a m a t, A. Prophetic Revelations in New Documents from Mari and the Bible. – In: *SVT*, 15, 1966, pp. 207 ff.
- Маламат, 1971: M a l a m a t, A. Mari. – In: *The Biblical Archaeologist*, Vol. 34, No. 1, 1971, pp. 2-22. Published by The American Schools of Oriental Research.
- Малуф, 1932: M a l o u f, A. *An Arabic Zoological Dictionary*. Cairo, 1932, Al-Muktataf Press. По Провансал, 2005.
- Маркс, 1968: M a r x, H. *Checklist of the Reptiles and Amphibians of Egypt. Cairo: Special Publication United States Naval Medical Research Unit Number Three*, 1968. По Провансал, 2005.
- Мейс, 1969: M a y s, J.L. *Amos: A Commentary*. Old Testament Library, Philadelphia: Westminster Press, 1969. По Хаджиев, 2003.
- Метингер, 1995: M e t t i n g e r, T.N.D. ‘Seraphim’. – In: K. van der Toorn et al. (eds.), *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. Leiden: E.J. Brill, 1995. По Провансал, 2005.
- Мотиер, 2002: M o t i e r, A. *Коментари на Стария завет. Исайа, 1-27*. Тиндейл коментари на Стария завет. Гл. редактор на поредицата проф. Д.Дж.Уайзман. БХСС, София, 2002. Превод П. Зарева. 253 с.
- Мърисън, 1905: M u r i s o n, R. The Serpent in the Old Testament. – In: *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Jan., 1905, Vol. 21, No. 2., pp.115-130. *The American Journal of Semitic Languages and Literatures* is currently published by The University of Chicago Press.
- Ниерим, 1968: K n i e r i m, R. The Vocation of Isaiah. – In: *Vetus Testamentum*, Vol. 18, Fasc. 1, 1968, pp. 47-68.
- Педерсен, 1940: P e d e r s e n, J. *Israel: its life and culture*, III-IV. Copenhagen, 1940., p. 711. По Дей, 1979.
- Пол, 1991: P a u l, S.M. *Amos*. Hermeneia, Minneapolis: Fortress Press, 1991. По Хаджиев, 2003.
- Провансал, 2005: P r o v e n s a l, Ph. Regarding the Noun שָׂרָפִים [сараф] in the Hebrew Bible. – In: *Journal for Studies of the Old Testament*. 2005, 3, pp. 371-379. SAGE Publications, London, Thousand Oaks CA, and New Delhi.
- Райфенберг, 1950: R e i f e n b e r g, A. *Ancient Hebrew Seals*. London, 1950. По Провансал, 2005.
- Расмусен, 1995: R a s m u s s e n, S., B. Young and H. Krimm. On the “Spitting” Behaviour in Cobras (Serpentes: Elapidae). – In: *Journal of*

- Zoology*. Proceedings of the Zoological Society of London, 1995 237, pp. 27-35. По Провансал, 2005.
- Роули, 1939: R o w l e y, H. H. Zadok and Nehushtan. – In: *Journal of Biblical Literature*, vol. 58, 1939, pp. 113-141.
- Рош и кол., 1976: E. R o s c h, C. M e r v i s, W. G r a y, D. J o h n s o n, P. B o y e s-B r a e m. Basic Objects in Natural Categories. – In: *Cognitive Psychology*, № 8, 1976, pp. 382-439.
- Сабо, 1975: S z a b o, A. Textual Problems in Amos and Hosea. – In: *Vetus Testamentum*, 25, 1975, pp. 500-524. По Хаджиев, 2003.
- Савиняк 1972: S a v i g n a c. Les Seraphim. – In: *Vetus Testamentum*, 22, 1972, pp. 320-325.
- Сейси: 1893: S a y c e, A. Serpent Worship in Ancient and Modern Egypt. *Contemporary Review*, 64 (1893), p. 529. По К. Джойнс, 1967.
- СМИТ, 1998: S m i t h, G., V. *Amos. A Mentor Commentary*. Fearn: Christian Focus, 1998 2nd edition. По Хаджиев, 2003.
- Согин, 1987: S o g g i n, J.A. *The Prophet Amos*. Old Testament Library, London: SCM, 1987. По Хаджиев, 2003.
- Согин, 1993: S o g g i n, J.A. *An Introduction to the History of Israel and Judah*. Valley Forge: Trinity Press International, 1993. По Хаджиев, 2003.
- Спаулс et al, 2002: S p a w l s, S., et al. *A Field Guide to the Reptiles of East Africa*. San Diego: AP Natural World, 2002. По Провенсал, 2005.
- Спинкс, 1998: S p i n k s, B. The Integrity of the Anaphora of Sarapion of Thmuis and Liturgical Methodology. – In: *Journal of Theological Studies*, 1998; 49, pp.136 - 144.
- Стюарт, 1987: S t u a r t, D. *Hosea-Jonah*. Word Biblical Commentary 31, Waco: Word, 1987. По Хаджиев, 2003.
- Тафт, 1992: T a f t, R. F. The Interpolation of the Sanctus into the Anaphora: When and Where? A Review of the Dossier', Part I, *Orientalia Christiana Periodica* 57, 1991, pp. 281-308; Part II, 58, 1992, pp. 83-121. По Спинкс, 1998
- Терриен, 1970: T e r r i e n, S. The Omphalos Myth and Hebrew Religion. – In: *Vetus Testamentum*, Vol. 20, Fasc. 3, 1970, pp. 315-338.
- Тоскан, 1911: T o s c a n n e, P. *Etudes sur le Serpent, Figure et Symbole dans l'Antiquite Elamite*, France. Délégation en Perse, Memoires, 1911. По К. Джойнс, 1967.
- Триг, 1991: T r i g g, J. The angel of Great counsel: Christ and the angelic hierarchy in Origen`s theology. – In: *Journal of Theology Studies*, 1991, 42: 35-51.
- Търнър, 1966 а: V. T u r n e r, Classification of Ndembu Ritual. – In: *Anthropological Approaches to the Study of Religions*. Travistock Publishers, 1966.
- Търнър, 1966 б: V. T u r n e r. *The Forest of Symbols*. Cornell University

- Press, Ithaca, London, 1966.
- Търнър, 1970: V. T u r n e r. *Aspects of Ndembu Ritual*. Cornell University Press, Ithaca, London, 1970.
- Търнър, 1973: V. T u r n e r. Symbols in African Ritual. - In: *Symbolic Anthropology. A Reader in the Study of Symbols and Meanings*. Ed. J.L.Dolgin, D.S.Kemnitzer and D.M.Schneider. Columbia University Press, New York, 1973, pp. 183-194. Reprinted from *Science*, March 16, 1972, vol. 179, pp.1100-05. Copyright © by the American Association for the Advancement of Science.
- Търнър, 1979а: V. T u r n e r. *Revelation and Divination in Ndembu Ritual*. Cornell University Press, Ithaca, London, 1979.
- Търнър, 1979б: V. T u r n e r. *The Anthropology of Performance*. PAJ Publications, New York, 1979.
- Уайтли, 1959: W h i t l e y, C. F. The Call and Mission of Isaiah. – In: *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 18, No. 1, 1959, pp. 38-48.
- Фейнберг, 1948: F e i n b e r g, С.Н. *The Minor Prophets*. Chicago: Moody, 1976 [original date, 1948]. По Хаджиев, 2003.
- Финли, 1990: F i n l e y, Т. J. *Joel, Amos, Obadiah. The Wycliffe Exegetical Commentary*. Chicago: Moody, 1990. По Хаджиев, 2003.
- Фуут, 1904: F o o t e, Т. С. The Cherubim and the Ark. - In: *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 25, 1904, pp. 279-286.
- Хаджиев, 2003: Х а д ж и е в, Ч. *Книгата на пророк Амос. Нов превод и коментар*. Български библейски екзегетичен коментар. Български християнски студентски съюз (БХХС), София, 2003. 349 с.
- Хамершеймб, 1970: H a m m e r s h a i m b, Е. *The Book of Amos: A Commentary*. Oxford, Basil Blackwell, 1970. По Хаджиев, 2003.
- Хана, 1999: H a n n a h, Darrell D. Isaiah's vision in the ascension of Isaiah and the early church. – In: *Journal of Theological Studies*, 50, 1999; Research Library pg. 80
- Хенди, 1992: H a n d y, L.К. 1992 'Serpents (Religious Symbol)'. – In: *ABD*, V, 1992 pp. 1114-15. По Провансал, 2005.
- Шлосберг, 1993: S c h l o s s b e r g, Е. Ten Observations on Rethoric and Expreession by Saada Gaon. – In: *Journal of Semitic Studies*, XXXVIII, 2 1993.

БИБЛЕЙСКИ РЕЧНИЦИ И ЕНЦИКЛОПЕДИИ

- ISBE – *The International Standard Bible Encyclopedia*, 1915, 1st Edition (in Folio Views format for 4.0 BibleWorks) from Dr. Stanley Morris, 1997. ISBE, *The International Standard Bible Encyclopedia*, 1915, 1st Edition (in Folio Views format for 4.0 BibleWorks) from Dr. Stanley Morris, 1997. Джеймс, 1939: ISBE, *The International Standard Bible Encyclopedia*, James Orr, M.A., D.D. General Editor, John L. Nuelsen, D.D., LL.D. Edgar Y. Mullins, D.D., LL.D., Assistant Editors Morris O. Evans, D.D., PhD. Managing Editor, Melvin Grove Kyle, D.D., J.J.D. Revising Editor, Copyright, 1939, by Wm. B. Eerdmans Publishing Co. (now in public domain).
- EASTON'S BIBLE DICTIONARY: M. G. E a s t o n M.A., D.D., *Illustrated Bible Dictionary*, Third Edition, published by Thomas Nelson, 1897. ASCII edition, 1988 Ellis Enterprises, Inc. Public Domain. Matthew George Easton (1823-1894). Към направеното от шотландския презвитерианец Ийстън, Franz Delitzsch добавя свои коментари.
- JEWISH ENCYCLOPEDIA. Funk & Wagnalls Company. New York, 1912. Jewish Encyclopedia.com website contains the complete contents of the 12-volume *Jewish Encyclopedia*, which was originally published between 1901-1906. *The Jewish Encyclopedia*, which recently became part of the public domain, contains over 15,000 articles and illustrations.
- KB, 1953. *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, ed. Koehler & Baumgartner. Leiden: E.J. Brill, 1953. По Хаджиев, 2003.
- NKB – *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. The New Koehler – Baumgartner in English 3 vol. Revised by W. Baumgartner & J.J.Stamm. Leiden: EJ.Brill, 1994, 95, 96. По Хаджиев, 2003.
- Ges. – *Gesenius's Hebrew and Chaldee Lexicon, with additions from Furst*. London: Pater noster. По Хаджиев, 2003 = Гезениус, 1996.
- Браун, Драйвър, Бригс, 1891-1905/1995: B r o w n, D r i v e r, B r i g g s. *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*. 1891-1905/1995. Hendrickson Publishers, 1995. 1195 p. Based on the Lexicon of Wilhelm Gesenius. По К. Джойнс, 1967. Познат също като BDB.
- БР, 1989: *Библейски речник*. Редактор: Л. Никифорова; богословска редакция: К. Златев; картографска редакция: проф. Н. Шиваров. Издателство Нов Човек, 1994, 638 с. Превод от NEW CONCISE BIBLE DICTIONARY. Ed. D. Williams, Universities and Colleges Christian Fellowship. Inter-Variaty Press in Leicester UK, LION Publishing PLC, Sandy Lane West, Littlemore, Oxford, England, 1989.
- Гезениус, 1996: W. G e s e n i u s'. *Hebrew-Chaldee Lexicon to the Old Testament. A Dictionary Numerically Coded to Strong Exhaustive Concordance with Exhaustive English Index of more than 12 000 entries*. Baker Books, 1996. 919 p. The first edition of Gesenius' *Hebrew and*

Chaldee Lexicon published by Samuel Bagster and Sons in 1847 was used in the preparation of this edition. Translation from “*Lexicon Manuale Hebraicum et Chaldaicum in Veteris Testamenti Libros*”.

БИБЛИИ И ПРЕВОДИ

- ББД 2005: Библия и Нов завет за GSM поддържащ JAVA, 2005.
- Библия, 2002: *Библия или Свещеното писание на Стария и Новия завет. Вярно и точно преведено от оригинала.* Българско библейско дружество със съдействието на Обединените библейски дружества – UBS. София, 2002.
- Библия, 2001: *Библия или Свещеното Писание на Стария и Новия завет. С препратки, паралелни пасажи и тематичен конкорданс. Изданието е преработка на съвременен български език на основата на българския превод на Библията от оригинални текстове, извършен от Константин Фотинов, Петко Славейков и Христодул Сичан-Тодоров, издаден за първи път през 1871 г. Вярно и точно сравнена с оригиналните текстове.* Първо издание, София, 2000, Издателство „Верен”. Второ издание. София, 2001, Издателство „Верен”. 1415 с. = Верен, 2002.
- Библия, 1991: *Библия сиреч книгите на Свещеното писание на Вехтия и Новия завет*, издава Св. Синод на Българската църква, София, 1991.
- Библия, 1992: *Библия сиреч книгите на Свещеното писание на Вехтия и Новия завет*, издава Св. Синод на Българската църква, София, 1992.
- Библия, 1995: *Библия или Свещеното Писание на Стария и Новия заветъ. Вярно и точно преведена отъ оригинала.*, Ревизирано издание, София, Придворна печатница, 1924, The Bible League, South Holland, IL 60473, Минск, PICORP, 1995, 1210 с. (957 с. + 263).
- Библия, 1940: *Библия или Свещеното Писание на Стария и Новия заветъ. Вярно и точно преведена отъ оригинала. Ревизирано издание.* София, Придворна печатница, 1940.
- Библия, 1873: Цариградското издание е по Българска он-лайн Библия.
- Пешита / Пшита: Наименованието Пешита / Пшита произлиза от сирийски и означава *обикновен* или *общоприет*. Това е най-старият запазен сирийски текст на цялата Библия. Различните запазени ръкописи датират между VI - IX в. Текстът на Стария завет в Пешита е независим превод от протомасоретски оригинали. Предполага се, че е повлиян от *Арамейския таргум*, въпреки че на места (Исаия и Псалми) личи използването на LXX.
- РИ – Ревизирано издание на Библията (София, 1924, фототипно издание, София, 1995) = “протестантската библия”.

СП – Синодален превод = Синодално издание на Библията (София, 1982, фототипно издание – София, 1991) = “православната библия”.

Таргум – превод на библията на арамейски език.

“Estir”: Електронна Библия на български език с конкорданс. 2005.

WTT – Biblia Hebraica Stuttgartensia BHS (Hebrew Bible, Masoretic Text or Hebrew Old Testament), edited by K. Elliger and W. Rudolph of the Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, Fourth Corrected Edition, Copyright © 1966, 1977, 1983, 1990 by the Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart.

LXT – LXX Septuaginta (LXT) (Old Greek Jewish Scriptures) edited by Alfred Rahlfs, Copyright © 1935 by the Württembergische Bibelanstalt / Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart. Used by permission. The LXX MRT (machine readable text) was prepared by the TLG (Thesaurus Linguae Graecae) Project directed by Theodore F. Brunner at University of California, Irvine.

LXE – The English Translation of The Septuagint Version of the Old Testament (LXE) by Sir Lancelot C. L. Brenton, 1844, 1851, published by Samuel Bagster and Sons, London, original ASCII edition Copyright © 1988 by FABS International (c/o Bob Lewis, DeFuniak Springs FL 32433).

UKR – The Ukrainian Version (UKR) of the Bible, Copyright © 1996 Bob Jones University.

RWB – The English Revised 1833 Webster Update 1995 (RWB) with Pierce's Englishman's-Strong's Numbering System, ASCII version Copyright (c) 1988-1997 The minor revisions include: obsolete words and phrases, stilted or complex grammar, changes from some modern versions, and, of course, the Pierce-Strong's Codes.

BKR – Czech Bible Kralická: Bible svatá aneb všechna svatá písmena Starého i Nového Zákona podle posledního vydání kralického z roku 1613.

DRB – The French Version Darby 1885 (DRB), Copyright (c) 1991, Bible et Publications Chretiennes, Valence FRANCE. S.V.P. Repandez la Bible Online parmi vos amis.

EST – Estonian Bible. Estonian Bible Society, Eesti Piibliselts, Tallinn, 1997.

VUL – Biblia Sacra iuxta Vulgatam Versionem, Vulgate Latin Bible (VUL), edited by R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H.F.D. Sparks, and W. Thiele [at Beuron and Tuebingen] Copyright © 1969, 1975, 1983 by Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart. Used by permission. ASCII formatted text provided via University of Pennsylvania, CCAT. Textual variants not included.

RSV – Revised Standard Version. По Хаджиев, 2003.

NIV – New International Version. По Хаджиев, 2003.

NJPS – *New Jewish Version (Tanakh) of the Jewish Publication Society.*

NRS - The New Revised Standard Version NRSV (NRS) of the Bible. The Scripture quotations contained herein are from the New Revised Standard

Version (NRSV) of the Bible, Copyrighted 1989 by the Division of Christian Education of the National Council of the Churches of Christ in the United States of America,

NAB – The New American Bible with Revised New Testament and Revised Psalms, and with Roman Catholic Deutero-Canon. "New American Bible, Copyright (c) 1991, 1986, 1970 by the Confraternity of Christian Doctrine, 3211 Fourth Street, N.E., Washington, D.C. 20017-1194, USA, is used by license of copyright owner.

NAVES – *Nave Topical Bible* by Dr. Chap. Orville J. Nave, U. S.